

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

**‘ALLAH’IM ONA KİTABI VE HİKMETİ ÖĞRET’ HADİSİ
ÇERÇEVESİNDE ABDULLAH B. ABBÂS’IN HADİS İLMİNDEKİ
YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdurrahman SAYILGAN

BURSA-2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

**‘ALLAH’IM ONA KİTABI VE HİKMETİ ÖĞRET’ HADİSİ
ÇERÇEVESİNDE ABDULLAH B. ABBÂS’IN HADİS İLMİNDEKİ
YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdurrahman SAYILGAN

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı'nda 701723046 numaralı **Abdurrahman Sayılğan**'ın hazırladığı **“Allah’ım Ona Kitabı ve Hikmeti Öğret Hadisi Çerçevesinde Abdullah b. Abbâs’ın Hadis İlmindeki Yeri”** konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, **19./08/2019** günü **14.30 - 16.00** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **başarılı**..... (başarılı/başarısız) olduğuna **oybirliği**..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve
Sınav Komisyonu Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Hüseyin KAHRAMAN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Sezai ENGİN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

19./08/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 05/09/2019

Tez Başlığı / Konusu: “Allah’ım Ona Kitabı ve Hikmeti Öğret’ Hadisi Çerçevesinde Abdullah b. Abbâs’ın Hadis İlmindeki Yeri”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin 05/08/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19 ‘dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
05/09/2019

Adı Soyadı: ABDURRAHMAN SAYILGAN
Öğrenci No: 701723046
Anabilim Dalı: TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
Programı: YÜKSEK LİSANS
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
05/09/2019
Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademi ve etik kurallara uygun bir şekilde gerçekleştirildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Abdurrahman SAYILGAN

İmza:

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Allah’ım ona kitabı ve hikmeti öğret hadisi çerçevesinde Abdullah b. Abbâs’ın Hadis İlmindeki Yeri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

05/09/2019

Adı Soyadı: Abdurrahman Sayılğan

Öğrenci No: 701723046

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Programı: Hadis

Statü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Abdurrahman Sayılğan
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : Hadis
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : xiii + 92
Mezuniyet Tarihi : .../...../....
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mutlu Gül

Allah'ım Ona Kitabı ve Hikmeti Öğret Hadisi Çerçevesinde Abdullah b. Abbâs'ın Hadis İlmindeki Yeri

Hiz. Peygamber'in kendi ümmeti için toplu dualarda bulunduğu ve bunun yanında şahsa özel dua ettiği de vakidir. Çalışmamızda Hiz. Peygamber'in amcazadesi olan Abdullah İbn Abbâs'a, çeşitli şekillerde ve çeşitli sebeb-i vürutlarla rivayet edilen duasının İbn Abbâs'ın ilmine ve ashabın onun ilmine gösterdikleri saygıda herhangi bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Ayrıca çalışmamızda İbn Abbas'ın Cibrail'i (a.s.) görmesi ve onun ilim sahibi olacağı hakkında Hiz. Peygamber'e haber vermesi de yapılan dua ile ilişkilendirilerek açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. İnceleme yapılırken özellikle birinci el kaynaklara ulaşmaya çalışılmış, bu kaynaklara erişilememesi durumunda ikinci el kaynaklara başvurma yoluna gidilmiştir. Kaynaklardan elde edilen senet ve metin değerlendirmeleri neticesinde 'hikmet, fıkıh, kitap, te'vil' kelimeleri üzerinde durulmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler neticesinde bu duanın etki boyutu ile alakalı bir sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İbn Abbâs, Kitap, Hikmet, Fıkıh, Te'vil

ABSTRACT

Name and Surname : Abdurrahman Sayılğan
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Hadith
Degree Awarded : Thesis of Master
Page Number : xiii + 92
Degree Date : / /
Supervisor : Assist. Prof. Mutlu Gül

Abdullah Ibn Abbas's Understanding of Hadith within the Frame of the Narration "O my Lord, Teach him the Book and the Wisdom"

The main objective of the present study is to analyze whether the prayer which is attributed to the Abdullah Ibn Abbâs, the uncle of Prophet Muhammad (pbuh,) in different ways has any effect on the 'ilm (knowledge) of him or the respect shown to it by the companions. Besides, his seeing of Cabrail and Cabrail' s report about him as being able to have 'ilm to Prophet Muhammad (pbuh) tried to be shedded light on by being associated to the afore mentioned prayer. In consequence of evaluations of sanad (chain of revelation) and matn (text) obtained by the sources, the terms of hikmah (wisdom), fiqh, kitab and ta'wil have been laid stress on and additionally by taking into consideration the competence of Ibn Abbâs on Islamic Sciences and the factors which enable him to gain this competence it is concluded that the prayer has had effect on the 'ilm of Ibn Abbâs.

Keywords: Ibn Abbâs, Book, wisdom, Fiqh, Ta' wil

ÖNSÖZ

Birinci bölümde İbn Abbâs'ın doğumundan başlanarak, Hz. Peygamber ile olan birlikteliğine, ilimlerde uzmanlaşma sebeplerine, Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki olaylarda takındığı tavır ve oryantalistlerin onun hakkında yapmış olduğu tenkitlere değinilecektir. Ayrıca yaşadığı ortamın siyâsi ve ilmî durumuna işaret edilip, bu hususun İbn Abbâs'ın ilmine ne tür katkıları olduğu, ayrıca onun ilmî şahsiyeti, uzman olduğu alanlar ve kendisine nispet edilen eserlerinin yanında dünya kütüphanelerinde bulunan neşirlerinden ve bu eserlerin kimler tarafından sonraki dönemlere aktarıldığından bahsedilecektir.

İkinci bölümde İbn Abbâs'ın hadis ilmi ile olan münasebetine detaylı şekilde değinilerek hadis ilmine ne tür katkılarının olduğu açıklanacaktır. 1660 hadis rivâyetinde bulunup muksirun kategorisinde olması, onun hadis alanındaki yerine özel bir parantez açılmasını zorunlu hâle getirmiştir. O, hayatını ilim öğrenme ve öğretmeyle geçirmiş ve hadis alanına daha sonradan ıstılahlaşacak olan *arz*, *kıraat* ve *mükâtebe* gibi kavramları bizzat kullanmıştır. Hadis tahammül ve edasında göstermiş olduğu titiz yaklaşımı ise bu konuya temas edilmesini zorunlu kılan bir diğer etkidir. Detaylı şekilde kaydedilecek olan ilmî şahsiyetinin yanında hocaları ve talebeleri de bu kısımda zikredilecektir.

İbn Abbâs'ın biyografisi anlatıldıktan sonra son bölümde Hz. Peygamber'den ve dönemin önde gelen sahabîlerinden ne ölçüde faydalandığı, onların İbn Abbâs'ın ilmine ne tür katkılarının olduğunu ve kendi dönemindeki sahabe ile kendisinden sonra gelen tabiin nesline etkilerinden bahsedilecektir. Tezimizin temelini teşkil eden Hz. Peygamber'in İbn Abbâs'a olan '*Allah'ım ona kitabı ve hikmeti öğret*' duasının, senet-metin değerlendirmesini, ümmetin ilmî anlamda ileri gelenleri tarafından *bahru'l-Ümme*, *tercümanü'l-Kur'ân* gibi lakaplar alan İbn Abbâs'ın ilmine herhangi bir katkısı olup olmadığı değerlendirilecektir. Ayrıca İbn Abbâs'a gösterilen saygı, sevgi, hürmet ve övgülerde bu duanın herhangi bir etkisinin olup olmadığı da ele alınacaktır. Zira İbn Abbâs, yaşadığı dönemde var olan ilimlerin hemen hepsinde bilgi sahibi ve önder konumundadır. Gerek ilmi ve zekâsı gerekse hitâbeti olsun hem Müslümanlar tarafından

hem de gayrimüslimler tarafından takdirle karşılanmış ve kendisi için övücü ifadeler kullanılmıştır.

Söz konusu rivayette geçen 'kitap - hikmet – te'vil - fıkıh ' kelimeleri ile ilgili olarak, âlimler tarafından farklı kanaatler dile getirilmiştir. Konunun önemine binâen, âlimler tarafından dile getirilen fikirler ışığında konuyu ele alırken, bazı âlimlerin eserlerine başvurarak yorumlarını ve görüşlerini bir araya toplayıp tetkik etmeyi ve aralarında mukayeseler yapıp karinelerden yola çıkarak isabetli gördüğümüz yorum ve teviller doğrultusunda kendi görüşümüzü de beyân ederek bir sonuca varmayı hedefliyoruz. İbn Abbâs'ın hayatı ve bu bahsettiğimiz konular incelenmiş, onun İslâmî ilimlerdeki yeri ve önemi tespit edildikten sonra elde edilen veriler sonuç bölümüne kaydedilerek çalışma tamamlanmıştır.

Bu çalışmam boyunca bana her konuda sağladığı maddi ve manevi destek ile bir danışman ve hoca olmanın ötesinde bir ağabey olarak gördüğüm değerli büyüğüm Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL hocama, yeri geldiğinde kendisinden yeteri kadar istifade etme imkânını sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Hüseyin KAHRAMAN'a ve yine hem lisans hem de yüksek lisans döneminde kendisinden ve ilminden son derece istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Abdullah KARAHAN'a bütün kalbi duygularıyla teşekkürü bir borç bilir ve Allah'tan sayılarını artırmasını dilerim.

Abdurrahman SAYILGAN

Bursa 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	v
YEMİN METNİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ

A. KONU VE METOT.....	1
B. KAYNAKLAR	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ABBÂS'IN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

A. İBN ABBÂS'IN HAYATI	9
1. DOĞUMU VE MÜSLÜMAN OLMASI.....	9
2. HZ. PEYGAMBER'LE BİRLİKTELİĞİ	13
3. İLİMLERDE UZMANLAŞMA SEBEPLERİ.....	13
4. HULEFA-İ RAŞİDİN DÖNEMİNDEKİ OLAYLARDA İBN ABBÂS VE VEFÂTI.....	18
5. İBN ABBÂS'A YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER VE REDDİYELER	24
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ	26
1. UZMAN OLDUĞU ALANLAR.....	30
A-) MÜFESSİR OLARAK İBN ABBÂS	30
A.1-) TEFSİRDE FAYDALANDIĞI KAYNAKLAR	32
B-) FIKİH İLMİNDEKİ YERİ.....	36
B.1-) İÇTİHADINDA KULLANDIĞI YÖNTEM.....	39
C. İBN ABBÂS'A NİSBETLE OLUŞTURULAN ESERLER	41
A. TEFSİRÜ İBN ABBÂS	42
B. GARİBU'L-KUR'AN.....	42
C. MESÂ'İLÜ NAFİ' B. EL-EZRÂK	43
D. EL-LÜĞÂT Fİ'L-KUR'AN	44
E. KASÎDETÜ MEDH.....	44
F. SAHİFETU ALİ B. EBÎ TALHA	44

İKİNCİ BÖLÜM

MUHADDİS OLARAK İBN ABBÂS VE İLGİLİ RİVÂYETİN DEĞERLENDİRMESİ

A. MUHADDİS OLARAK İBN ABBÂS.....	47
A. RİVÂYET ALDIĞI KİŞİLER	52

B. ONDAN HADİS RİVÂYET EDENLER	53
C. HADİS USÛLÜ AÇISINDAN İBN ABBÂS RİVAYETLERİ	54
D. İBN ABBÂS'TA METİN TENKİDİ ÖRNEKLERİ	58
B. İLGİLİ RİVÂYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ	61
A. RİVAYETLERİN TARİKLERİ VE SENET DEĞERLENDİRMESİ.....	62
1. “Allah’ım Ona Kitabı Öğret” Rivâyeti	62
2. “Allah’ım Ona Hikmeti Öğret” Rivâyeti	66
3. “Allah’ım Ona Hikmeti ve Kitabın Te’vilini Öğret” Rivâyeti	72
4. “Allah’ım Onu Dinde Fakih Kıl ve Ona Te’vili Öğret” Rivâyeti.....	75
B. RİVAYETİN ASHAB VE TABİUN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	82
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	87

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen madde
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.s	:Aleyhisselam
b.	:Bin-İbn
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
çev.	:Çeviren
DİA.	:Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
E.A.D.	:Ekev Akademi Dergisi
h.	:Hicri
Hz.	:Hazreti
İSAM	:İslâm Araştırmalar Merkezi
r.a.	:Radiyallahu anhu
nşr.	:Neşreden
O.M.Ü.İ.F.D.	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	:Sayfa
thk.	:Tahkik eden
ts.	:Tarih yok
vb.	:Ve benzeri
yy.	:Yayın yeri yok

GİRİŞ

A. KONU VE METOT

İnsanları doğru yola iletmesi, verilen emirleri insanlara ulaştırması ve onları kötülükten alıkoyması için Allah (cc), ümmetlere ve âlemlere rahmet olarak belli dönemlerde peygamberler göndermiştir. Bazı dönemlerde aynı anda iki farklı bölgeye iki farklı Peygamber de gönderdiği vâkidir. Hz. Muhammed'i de son peygamber olarak altıncı yüzyılın ikinci yarısında Arap yarımadasına göndermiştir.

Hz. Peygamber, bi'setten önceki dönemde yaşadığı toplumun bid'at, hurâfe ve inançlarına hep karşı çıkmış ve onların bu kötü eylemlerinden uzak kalmak amacıyla sık sık inzivaya çekilmiştir. Peygamberlik döneminde ise onları tek olan Allah'a çağırmış, sürekli hakkı tavsiye etmiş ve ümmeti için her daim duada bulunmuştur. Peygamberler genel olarak ümmetleri için dua ettikleri gibi şahsa özel dualarda da bulunmuşlardır. Nitekim Hz. Peygamber'in amcazadesi İbn Abbâs da o'nun duasına mazhar olanlar arasındadır.

Abdullah b. Abbas, sahâbe arasında Kur'an ilimlerinin yanında hadiste de öne çıkan isimlerden biridir. Bunda, Hz. Peygamber'e yakın olması, onun yanında yetişmesi, yaşı ve karakteri gereği öğrenmeye çok meyilli olması gibi hususiyetlerini zikredebiliriz. Kişisel gayretlerinin yanında bu duanın da tesiriyle İbn Abbas, Kur'an ilimlerinde sahâbe tâbiûn döneminde temayüz etmiş, en çok hadis rivayet eden yedi sahâbîden biri olmuştur. Hadis öğrenmeye ve öğretmeye olan düşkünlüğü, hadis alırken ve naklederken gösterdiği hassasiyet, dikkat ettiği hususlar, hadis ilminin ve usûlünün gelişimi konusunda ışıktutacak niteliktedir.

Hz. Peygamber'in İbn Abbas'a yapmış olduğu duanın sahâbe ve tâbiûn üzerinde de bir takım etkileri olmuştur. Kendisinden yaşça daha büyük sahâbîler varken, kendisinden fetva istenmiş, Kur'an'a dair bir mesele olduğunda her zaman müracaat kaynağı olmuş, ilim halkası sürekli dolu olmuştur. Özellikle Mekke'ye yerleştikten sonra, oradaki İslamî ilimlerin doğup gelişmesinde öncü isim olmuştur.

Bu çalışma, tarama yöntemi kullanılarak ricâl ve tabakât kaynaklarından veriler bir araya toplanarak hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İbn Abbâs ile alâkalı klasik ve modern tüm kaynaklara erişilmeye gayret edilmiş, ulaşılan bilgiler imkân dâhilinde ilgili rivâyet ile irtibatlandırılmaya çalışılmıştır. Elde edilen verilerden çıkarımlar yapılmaya çalışılmış, farklı görüşlerin bulunduğu durumlarda karinelerden hareketle en güçlü ihtimale dikkat çekilmiştir. Çalışma İbn Abbâs'ın hadis ilmindeki yerini belirleme ve rivâyet değerlendirmesi amacıyla yapıldığı için İbn Abbâs'ın yaşadığı çevre, dönemin siyasî ve ilmî durumu onun gelişmesine muhtemel etkileri üzerinde de durulmaya çalışılmıştır.

B. KAYNAKLAR

İbn Abbâs'ın biyografisi hakkında müstakil olarak yazılmış birkaç eser bulunmaktadır. Bunlar; Aliyyu'l-Kârî'nin *Ehl-i Beytin Sultanı (Abdullah b. Abbâs)*,¹ Nihat Yatkın'ın profesörlük takdim tezi olan *Abdullah İbn Abbâs ve Hadis İlmindeki Yeri*'dir.² Bu eserde daha ziyade İbn Abbâs'ın rivâyetleri erle alınmaktadır. Bu rivayetler de şöyle tasnif edilmiştir: bizzat Peygamber'den işittikleri, Peygamber'den işitmediği ancak hangi sahabeden aldığını zikrettikleri, Peygamber'den işitmediği halde ona nisbet ettiği hadisler ve Peygamber'den duyduğu ve duymadığı muhtemel olanlar. Çalışmada Yatkın, hangi kalıplarla gelen ifadeler bizzat ondan işittiklerine, hangi kalıplarla gelenler ondan işitmedikleridir diyerek rivâyetleri taksim etmiştir. Bu yönüyle bu çalışmanın bizim tezimizle çok bir tedahülünün olduğu söylenemez. Bunlar dışında yüksek lisans tezi olarak; Abdulğalip Arslan'ın, Abdullah İbn Abbâs'ın ilmî kişiliği ile fikhî görüşleri ve ayrıca hac ile ilgili furû'î fıkıh alanındaki düşüncelerini ele aldığı, *Abdullah İbn Abbâs'ın Fıkıhçılığı ve Hac İbadetiyle İlgili İçtihatları*, Mehmet Bilgen'in, Abdullah İbn Abbâs'ın hayatı, dört halife dönemindeki faaliyetleri ile Emevîler dönemindeki yöneticilerle olan ilişkilerini incelediği, *Abdullah İbn-i Abbâs'ın Siyasi Hayatı*, Yunus Kocabıyık'ın, Abdullâh b. Abbâs'ın ibadet hususlarında fıkıh mezhepleri üzerindeki etkisini, Hanefî, Mâlikî, Şâfi'î, Hanbelî, Zâhirî ve İmâmiyye gibi önde gelen mezheplere temel teşkil etmesi açısından incelediği, *İbâdât Bağlamında İbn. Abbâs'ın Fıkıh Mezhepleri Üzerindeki Etkisi* tezleri de mevcuttur. Bütün bu saydıklarımıza ilaveten İbn

¹ Ali el-Kârî, *Ehli Beytin Sultanı*, İstanbul /Türkiye: Kayıhan Yayınları, 2015.

² Nihat Yatkın, *Abdullah İbn Abbâs ve Hadis İlmindeki Yeri*, Ankara /Türkiye, 2012.

Abbâs hakkında birçok makale de kaleme alınmıştır. Bunlar: Ali Bulut'un, dil bilimsel tefsir alanında İbn Abbâs'a nisbet edilen Garîbu'l-Kur'ân / Lugâtu'l-Kur'ân, Mesâilu Nafi' b. el-Ezrak ve Sahifetu Ali b. Ebî Talha isimli kitapları senet zinciri, hangi kütüphane ve kaynaklarda mevcut olduğu, kimler tarafından neşredildiği ayrıca içerik ve yöntemleri hakkında bilgi verdiği, *Kur'an Filolojisine Dair İbn Abbâs'a Nisbet Edilen Üç Eser* adlı çalışması, İsmail Cerrahoğlu'nun Abdullah İbn Abbâs'ın tefsir ilmindeki yerine ve Kur'ân tefsirine ait haberleri rivâyet ederken kullandığı yönteme dikkat çeken *Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri* adlı makalesi, Mustafa Çetin'nin İbn Abbâs'ın rivâyetleri neticesinde Fîruzâbâdi tarafından bir araya getirilen eserin incelemesine dair kaleme aldığı *Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Tefsiri* adlı makalesi, Ali Özek'in daha önceden beri İbn Abbâs'ın rivâyet müfessiri olduğu sanısının doğruluk payı olmakla birlikte eksik olduğunu, aslında dirâyet tefsirinde de hayli başarılı örnekler sergilediğini ortaya koymak amacıyla yazmış olduğu *Dirayet Müfessiri İbn Abbâs* adlı makalesi, Ahmed Ürkmez'in İbn Abbâs'tan rivâyet edilen Hızır-Musa hakkındaki rivâyetin, Kur'ân'da bahsi geçen olaya farklı detaylar kazandırmak ve bunun neticesinde Hızır kültürünü ve kimliğini incelemeyi amaçlayan *İbn Abbas Hadisi Bağlamında Hızır Kültürü ve Kimliği* adlı çalışması, İsmâil Aydın'nın İbn Abbâs'ın tefsirde dilbilimsel bir yöntem takip ederek bu yönteme kazandırdığı ivmeyi örneklerle anlattığı *İbn Abbas: Filolojik Tefsirin Öncüsü* adlı makalesi, Kudret Safa Gümüş'ün İbn Abbâs'tan rivâyet edilen Yusuf-u Züleyhâ hikâyesinin elimizde bulunan yedi nüshasını tanıtmak ve bu nüshaları değerlendirip onlar hakkında bilgi vermek amacıyla yazılan *İbn-i Abbas'tan Rivâyet Edilen Yusuf-u Züleyha Hikâyesinin Nüshaları ve Nüshalardan Hareketle Eserin Değerlendirilmesi* adlı makalesi, Hüseyin Güneş'in İslâm tarihi kaynaklarına temel teşkil eden ve Kur'an'daki olaya daha ayrıntılı yer veren, İbn Abbâs'tan rivâyet edilen Nuh tufânı ile ilgili rivâyetlerin değerlendirmesine yer verdiği *Temel İslâm Tarihi Kaynaklarında Geçen İbn Abbas Rivayetleri Bağlamında Nûh Tufânı* adlı makalesi, Abdulkadir Erkut'un zikredilen ayetlerde geçen şeytanın temessülü olayı hakkında İbn Abbâs'tan rivâyet edilen olaya değinmiş olduğu, söz konusu olayla ilgili rivayetlerin kaynağı ve zikredilen ayetlerin tefsiriyle ilişkisine dair bir analiz sunmuş olduğu *el-Enfâl Suresinin 48. ve 30. Ayetlerinin Tefsiri Çerçevesinde Şeytanın Temessülü ile İlgili İbn 'Abbâs'dan Nakledilen Rivâyetler* adlı makale, Nihat Yatkın'ın İbn Abbâs'ın rivâyetlerini bizzat Peygamber'den işittikleri, Peygamber'den işitmediği ancak hangi sahabeden

aldığını zikrettiği, Peygamber'den işitmediği ancak ona nisbet ettikleri ve Peygamber'den duyduğu da duymadığı da muhtemel olanlar diye sınıflandırdığı *Abdullah İbn Abbâs ve Rivâyet Bağlamında Hz. Peygamber'le İlişkisi* isimli çalışması, Harun Savut'un İbn Abbâs'tan nakledilen tefsir içerikli açıklamaların tamamının Peygamber'den öğrenmediğini ve kendisine ait görüş ve içtihatların da var olduğunu ispatlamaya çalışan *Abdullah İbn Abbas'a İsnad Edilen ve Tartışma Konusu Olan Rivayetler* adlı makalesi, Esra Gözeler *Mekkî-Medenî Sure Tertipleri: Hz. Âişe, İbn Abbâs-Kurayb, Mucâhid ve Katâde Rivâyetleri*, Recep Tuzcu'nun İbn Abbâs'tan rivâyet edilen 'asabe' kavramının Kur'an'da geçen anlamından farklı bir manada kullanılmış olması ve bu farklılığın fikhî mezheplerin miras konusunda farklı görüşler ortaya koymasına sebep olduğu görüşünü savunduğu *Fıkhi ve Siyasi İhtilaflar Bakımından İbn Abbâs'ın Asabe Rivayetinin Sened ve Metin Açısından Tahlili* makalesi, Ahmed Ali Hüseyin el-İzzi ve Sakin Taş'ın İbn Abbâs'ın Kur'an'ı anlama yöntemi, bu yöntemin işaretleri ve kendisinden sonra gelenlere bıraktığı etkiyi inceledikleri *İbn Abbas ve Kur'an Nassını Anlayışı* adlı makaleleri, Azad Dadayev'in *Abdullah İbn Abbas'ın (r.a.) Hayatı ve Siyasi Fikirleri*, İftixar Latifov'un *Abdullah İbn Abbas'ın Hayatı ve Tefsir Faaliyetleri* makaleleri ise içeriklerine ulaşamadığı için başlıklarından yola çıkarak içerikler hakkında tahmin yürüttüğümüz makalelerdir. Ayrıca Üzerinde hâlâ çalışılan birkaç yüksek lisans ve doktora tezleri de mevcuttur. Biz çalışmamızı yaparken burada ismi zikredilen makalelerden konumuzla alakalı olan kısımları çalışmamıza dâhil ettik.

Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümünde kullandığımız kaynaklar birinci elden bilgi aktarımından dolayı pek tabii olarak tabakât eserleri olacaktır. Bu eserlerin önde gelenlerini ve kendisinden en fazla yararlandığımız kaynakların başında sahabe biyografilerini inceleyen eserler yer almaktadır. Bunlar: Ebû Nuaym İsfehâni'nin (430) *Ma'rifetu's-Sahabe*'si önemli kaynaklarımızdandır.³ Başvurduğumuz önemli kaynaklardan biri olan Muhammed b. Abdilber en-Nemeri el-Kurtubi'nin (463) *el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashab*⁴ adlı eseridir. İbnu'l-Esîr'in (630) *Üsdü'l-ğabe fi Ma'rifetu's-Sahâbe*'si⁵ de yararlanılan diğer önemli bir eserdir. Önemli ölçüde faydalandığımız

³ Mehmet Eren, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 2. b., Ankara /Türkiye: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2018, s. 372.

⁴ Muhammed b. Abdilber en-Nemeri el-Kurtubî, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Bucava, Kahire/ Mısır: Nahdetu Mısır, t.y.

⁵ İzzuddin İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifetu's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Âdil Ahmed, 1. b., Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.

kaynaklardan biri de sahâbe biyografileri konusunda yazılan en son ve geniş eser olan, İbn Hacer el-Askalânî'nin (852) *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*'sidir.⁶

Bunların yanında genel nitelikli tabakât kitapları da yararlandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır. Bunların en önemli üç tanesi ise; Buhârî'nin (256) *et-Târihu'l-Kebîr*'i en fazla başvurulmuş kaynaklar arasındadır. İbn Sa'd'ın (230) *et-Tabakâtu'l-Kubrâ'sı*,⁷ Zehebî'nin (748) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'sı*,⁸ olarak sıralamak mümkündür. Yukarıda zikrettiğimiz eserlere daha fazla başvurmakla birlikte kimi zaman bilgileri teyit amacıyla az da olsa başvurulmuş kaynaklar arasında; İbn Kuteybe'nin (276) *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an*'ı,⁹ Ebû Ca'fer et-Taberî'nin (310) *Târihu'r-Rusul ve'l-Mûluk'u*,¹⁰ Ebû Hâtim ed-Dârimî el-Bustî'nin (327) *Meşâhiru Ulemai'l-Emsar ve A'lâmu Fukahâi'l-Ektâr*'ı,¹¹ Ebû Bekir Ahmed İbn Ebî Heysem'in (432) *Tarihu İbn Ebî Heysem*'i,¹² Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzûrî'nin *Ensâbu'l-Eşrâf*'ı,¹³ Mes'ûdî'nin, *Murûcû'z-Zeheb*'i,¹⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (751) *İ'lâmu'l-Muvakkîn*'i,¹⁵ Celaleddin es-Suyûtî'nin (911) *Târihu'l-Hulefâ'sı*¹⁶ ve tefsir ilmine dair yazdığı *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*'ı¹⁷ nı zikredebiliriz.

İkinci bölümde de daha çok yukarıda zikrettiğimiz eserlerden faydalanmakla birlikte, birkaç mesele için başvuruda kullandığımız şu hadis usulü eserlerini zikredebiliriz; Mutekaddimun dönemine ait olan Hatip el-Bağdadî'nin (463) *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye'si*,¹⁸ Muteahhirun dönemine ait, üzerine şerhlerin yazıldığı, kendisinden

⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Matbatü's-Saadet, 1328.

⁷ Ebu Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, thk. İhsan Abbâs, 1. b., Beyrut/Lübnan: Dâru's-Sadr, 1968.

⁸ Ebu Abdillâh Şemsüddin ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvutî, 3. b., Lübnan/Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.

¹⁰ Ebu Ca'fer et-Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mûluk*, 2. b., Beyrut/Lübnan: Daru't-Turas, 1387.

¹¹ Ebu Hatim ed-Darimi el-Bustî, *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Ektâr*, 1. b., Daru'l-Vefa, 1991.

¹² Ebu Bekir Ahmed İbn Ebî Heysem, *Tarihu İbn Ebî Heysem*, thk. Salih b. Fethî el-Hilal, 1. b., Kahire/Mısır: el-Faruk el-Hadisiyye, 2006.

¹³ Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, Dimeşk, 1997.

¹⁴ Mes'ûdî, *Murûcû'z-Zeheb*, 1. b., Bağdat/İrak: Asriyye baskısı, 1357.

¹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ciyil, 1973.

¹⁶ Abdurrahman b. Ebi Bekir Celaleddin es-Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, thk. Hamdi Demirtaş, 1. b., Mektebetü'n-Nazar, 2004.

¹⁷ Abdurrahman b. Ebi Bekir Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*, Kahire/Mısır: Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Ammeti lil Kitab, 1974.

¹⁸ Hatip el-Bağdadî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2013.

sonraki dönemi önemli ölçüde etkilemiş olan ve daha sonraki dönemlerde yazılacak olan usul eserlerinin dayanağı olan İbn Salâh'ın (643) *Ulûmu'l-Hadis*'i¹⁹ ve 15. yy. dönemine ait olan Celâleddin es-Suyûtî'nin (911) *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevi*'si.²⁰

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise daha çok rivayetlerin senet-metin değerlendirmesi ve ilgili rivayetin anlaşılması yönünde olduğu için bu bölümde cerh-ta'dil ve hadis şerhleri eserlerine daha fazla müracaat edilmiştir. Bu eserlerin önemli olanlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Râvileri değerlendirme bölümünde kullandığımız kaynakların başında, İbn Ebî Hâtim'in (327) *el-Cerh ve't-Ta'dil*'i,²¹ Ahmed b. Hanbel (241)'in *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl*'i yararlandığımız diğer önemli bir kaynaktır. Diğer yararlandığımız kaynak ise Yahya b. Main (233)'in *et-Târih* adlı eseridir. Ali b. el-Medînî (234)'nin *İlelü'l-Hadis ve Ma'rifetu'r-Ricâl*'i²² de kendisinden yararlandığımız diğer bir eserdir. Bu eserin hacmi her ne kadar küçük olsa da, büyük hacimli ilel kitaplarının bir hülasası gibidir. Zehebî'nin (748) *Mîzânu'l-İ'tidâl*'i²³ de yararlandığımız diğer bir eserdir. Bu eserlerin yanında İbn Hibbân'ın (354) *Kitabu's-Sikât*'i,²⁴ Mizzî'nin (742) *Tehzibu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*'i,²⁵ İbn Hacer'in (852) *Takribu't-Tehzib*'i,²⁶ ve Aynî'nin *Meğânî'l-Ahyâr Fî Şerhi Esâmî Ricâli Meânî'l-Âsâr*'i²⁷ de çokça faydalandığımız eserlerdendir.

Rivâyetlerin değerlendirilmesi bölümünde ise daha çok Buhârî'nin *Camî'i* üzerine yazılan şerhlerden faydalanmakla birlikte diğer şerh eserlerine de yer verilmiştir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Aynî'nin (855) *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahihu'l-*

¹⁹ İbn Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, thk. Nureddin Itr, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Fikir, 1986.

²⁰ Abdurrahman b.Ebi Bekir Celaleddin es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevi*, 8. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l Kütübi'l-Arabiyye, 2006.

²¹ Ebu Muhammed er-Razi ibn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1952.

²² Ali b. el-Medînî, *el-İlel*, 2. b., el-Mekbetü'l-İslâmiyye, t.y.

²³ Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî., *Mîzanu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Ma'rifeti, 1963.

²⁴ Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, 1. b., Haydarabat/Hindistan: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973.

²⁵ Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşar İvâd Ma'rûf, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1980.

²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzib*, thk. Muhammed Avvâme, 1. b., Suriye: Daru'r-Reşid, 1986.

²⁷ Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin Bedreddin el-Aynî, *Meğâniye'l-Ahbâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Meânîye'l-Âsâr*, thk. Muhammed Hasan İsmail, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

Buhârî'si,²⁸ Abdulmelik el-Kastallânî'nin (923) *İrşadu's-Sâri li Şerhi Sahihi Buhârî'si*,²⁹ Mübarekfûrî'nin (1283) *Tuhfetü'l ahvezi bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî'si*,³⁰ şerh türü eserler arasında sayılabilir. Ancak genel olarak kendisinden faydalandığımız birkaç ese de vardır, onlar ise; Ebû Câ'fer et-Taberî'nin (310) *Tefsîru't-Taberî'si*,³¹ Fahreddin er-Râzî'nin (606) *Mefâtihu'l-Gayb*,³² Kirmânî'nin (717) *Kevâkibu'd-Derârî fi Şerhi Sahihi Buhârî'si*,³³ İdris eş-Şâfiî'nin(204) *el-Ümm'üdür*.³⁴

²⁸ Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin Bedreddin el-Aynî, *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahihu'l-Buhârî*, Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, t.y.

²⁹ Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulmelik el-Kastallânî, *İrşadu's-Sâri li Şerhi Sahihi Buhârî*, 7. b., Mısır: Matbaatü'l-Kübra, 1323.

³⁰ Ebû'l Âlâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l ahvezi bi Şerhi Cami'i't-Tirmizî*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

³¹ Ebu Ca'fer et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, 1. b., Daru'l-Hicr, 2001.

³² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3. b., Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, 1420.

³³ Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Said Şemseddin el-Kirmânî, *Kevâkibu'd-Derârî fi Şerhi Sahihi Buhârî*, 2. b., Lübnan /Beyrut: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, 1981.

³⁴ Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ma'rife, 1990.

BİRİNCİ BÖLÜM
İBN ABBÂS'IN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

A. İBN ABBAS'IN HAYATI

1. DOĞUMU VE MÜSLÜMAN OLMASI

Tam adı Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdulmenaf el-Kureşî el-Haşimî Ebû'l-Abbâs'tır.³⁵ İbn Abbâs Hz. Peygamberin amcasının oğludur.³⁶ Babasının adı Abbâs b. Abdulmüttalib b. Haşim b. Abdi Menaf b. Kusay b. Kilab b. Murre b. Ka'b b. Lühey Galib Malik b. En-Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Me'd b. Adnan'dır. Künyesi Ebû'l-Fadl'dır. Hz. Abbâs, babası ve dedeleri gibi Hâşimoğulları içinde saygınlığı olan biriydi. Ticaretle meşguliyetinden dolayı maddi durumu hayli iyiydi. Ebû Tâlib'in durumunun kötü olmasından dolayı Hz. Ali'nin bakımını Hz. Peygamber, Cafer b. Ebû Talib'in bakımını da Hz. Abbâs üstlenmişti.³⁷

Hz. Abbâs'ın Müslüman olmasıyla alakalı farklı tarihler zikredilmektedir. Rivayetlerin çoğu onun Bedir veya Mekke'nin fethinde Müslüman olduğu yönündedir. Bazı rivayetlerde ise onun daha önce Müslüman olup Müslümanlığını uzun süre sakladığı yönündedir.³⁸

O, Hz. Peygamber'i Akabe biatında yalnız bırakmamış ve görüşmelere bizzat iştirak etmiştir. Hz. Abbâs, yapılan müzakerelerden sonra, Medinelilerden yeğeninin hayatını tehlikeye atmayacaklarına dair kesin söz almıştır. Hz. Peygamber de ona sevgisini her daim dile getirmiştir. Hz. Abbâs h.33 yılında 88 yaşında Medine'de vefat etmiştir.³⁹

İbn Abbâs'ın annesinin adı Lübâbe b. Hâris b. Hazn b. Buceyye b. Hezm b. Rubiyye b. Abdillâh b. Hilal b. Amr b. Sa'saa el-Hilaliyye'dir. Lübâbe, Hâlid b. Velid'in teyzesi ve Hz. Peygamberin eşi olan Hz. Meymûne'nin kız kardeşidir. Birçok rivayete göre Hz. Hatice'den sonra Müslüman olan ikinci kadın kabul edildiği için İslam tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.⁴⁰ İbn Abbâs'ın gelişmesinde ve ilmî olgunluğa ulaşmasında annesinden rivayet ettiği hadislerin de etkisi olmuştur. Bu sebeple Lübâbe, İbn Abbâs'ın hocası niteliğindedir.

³⁵ Kurtubî, *el-İstiâb*, C. 3, s. 933; İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, C. 3, s. 290; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 330.

³⁶ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, C. 3, s. 933.

³⁷ Ebu Abdillâh Şemsüddin ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvutî, 3. b., Lübnan /Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985, C. 3, s. 332.

³⁸ Zehebî, a.g.e., C. 1, ss. 92-93.

³⁹ İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, C. 3, s. 63.

⁴⁰ Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Ma'rifetu's-Sahabe*, thk. Muhammed Hasan İsmâil, Mes'ud Abdulhamid, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002, C. 3, s. 179; İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, C. 3, s. 290.

İbn Abbâs'ın 6 kardeşi vardır. Bunlardan sadece Fadl, kendisinden büyüktür. Diğerleri; Ubeydullah, Ma'bed, Kusem, Abdurrahman ve Ümmü Habibe'dir.⁴¹

İbn Abbâs'ın hanımının adı Zür'a bnt. Mişrah'dır. İbn Abbâs'ın beşi erkek, ikisi kız olmak üzere toplam yedi çocuğu bulunmaktadır. Çocuklarının en büyüğü kendisinin de künyelendiği Abbâs'tır. Ali Ebu'l-Hulefa en küçük çocuğudur. Diğer evlatları ise Fadl, Muhammed, Ubeydullah, Lübâbe, ve Esmadır. Fadl ve Muhammed evlenmeden vefat ettikleri için çocukları yoktur. Lübâbe'nin eşi Ali b. Abdillâh b. Ca'fer b. Ebi Tâlib'den çocukları vardır. Diğer kızı Esmâ, amcasının oğlu Abdullâh b. Ubeydillâh b. Abbâs ile evlidir ve Hasan ve Hüseyin adlı çocukları vardır.⁴²

Doğduğu yıl hakkında birçok rivayet mevcut olmakla birlikte, âlimlerin neredeyse ittifak ettikleri tarih hicretten 3 yıl önce doğduğudur. Nitekim bu görüş Sahihayn'da kendisinden rivayet edilen şu hadise daha yakın düşmektedir: “Merkebe binerek geldim. O gün ben buluş çağına yaklaştım. Hz. Peygamber Mina'da duvarsız bir yerde namaz kıldırıyordu. Safın önünden geçip, merkepten inerek onu otlamaya saldı, ben de saflar arasında gezindim. Bunu yapmamdan ötürü bana herhangi bir şey söylemedi.”⁴³ Aynı şekilde Vâkidi (h.130) der ki: “Kûreyş, Beni Hâşim'e boykot uyguladıkları zaman onun eş-Şi'b denilen yerde doğduğuna dair imamlarımız arasında en ufak bir anlaşmazlık yoktur.”⁴⁴ İbn Abbâs, doğduğu zaman Hz. Peygamber'in kucağına verilmiş, o da Mekkelilerin âdeti olduğu üzere ağzına aldığı hurmayı İbn Abbâs'ın damağına sürmüş, tahnik⁴⁵ yapmıştır.⁴⁶

İbn Abbâs anne ve babasıyla birlikte Mekke'nin fethi yılında Medine'ye hicret edip ve bundan sonra Müslüman olduğu yönünde rivayetler vardır. Nitekim kendisinin rivayeti de bu yöndedir: “Annem kadın olduğu için, ben de çocuk olduğum için hicretten muaf tutulanlardandık.”⁴⁷

⁴¹ Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 333.

⁴² Zehebî, *a.yer.*

⁴³ Buhârî, *Sahihi'l-Buhârî*, 2. bs., Riyad/ Suudi Arabistan: Dâru's-Selâm, 1999, *İlim* 18; Müslim, *Sahihi Müslim*, Kahire/ Mısır: Daru'l-Hadis, 2010, *Sâlat* 254.

⁴⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 330.

⁴⁵ Yeni doğan çocuğun damağına hurma sürmek.

⁴⁶ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahabe*, C. 3, s. 1701; İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, thk. Amr b. Ğerâmete el-Umrevî, Daru'l-Fikir, 1995, C. 73, s. 288.

⁴⁷ Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 333.

İbn Abbâs'ın, babasıyla beraber Mekke'nin fethinden sonra İslam'a girdiği rivayetleri mevcuttur. Ancak daha önce Müslüman olduğu bilgisi de eserlerde geçmektedir ve daha tercihe şayandır.⁴⁸ Örneğin:

Ca'fer b. Muhammed'in babasından naklettiği: “Buluğa ermeden önce Resulullah'a, Abdullah b. Abbâs, Hasan, Hüseyin, Abdullah b. Ca'fer'den başkası biat etmedi.” Bu rivayet onun Mekke'nin fethinden önce İslâm'a girdiğini desteklemektedir.⁴⁹

İbn Abbâs'ın şemali ile ilgili rivayetler de mevcuttur. Bunlar bazısına değinmekte fayda vardır:

İbn Mende onu: “Uzun boylu, sarıya çalan beyaz renkli, gürbüz, yakışıklı kına ile boyanmış gür sakallı biri”⁵⁰ şeklinde tarif etmiştir.

İkrime: “İbn Abbâs bir yoldan geçtiği zaman kadınlar: Misk sürünmüş biri mi geçti yoksa İbn Abbâs mı? Derlerdi” sözünü nakleder.⁵¹

İbn Abbâs Hz. Peygamber'in ve ashabın huzurunda yetiştiği için ahlâki anlamda ve züht yaşantısında da ön plâna çıkan bir şahsiyettir. İbn Müleyke: “Mekke'den Medine'ye İbn Abbâs ile yolculuk ettim. Mola verdiğimizde gece yarısında namaza kalktı. Eyyüb: “Kıraati nasıldı?” Dedim ki: “Ölüm sarhoşluğu gelir de; işte bu, senin önceden beri kaçtığın şeydir denir”⁵² ayetini okuduğu sırada, ağlamaya başladı.⁵³ Bir başka rivayette Tâvus diyor ki: “İbn Abbâs'ın tam anlamıyla bir kere iftar ettiğini görmedim.”⁵⁴ İbn Abbâs yolculuk sırasında kardeşi Kusem'in ölüm haberini alır. Hemen “Allah'tan geldik O'na döneceğiz” der. Daha sonra yoldan çıkarak bineğini yere çöktürür ve uzun iki rekât namaz kılar ve bineğine tekrar biner. Bu yaptığının ne olduğunu sorduklarında şu cevabı verir: “Allah'ın şöyle buyurduğunu duymadınız mı? 'Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım dileyin.’”⁵⁵

⁴⁸ Zehebî, *a. yer.*

⁴⁹ Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, Dimeşk: Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye, 1997, s. 141.

⁵⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 331.

⁵¹ Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 337.

⁵² Kaf, 50/19.

⁵³ Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 342.

⁵⁴ Belâzuri, *a.g.e.*, C. 3, s. 42.

⁵⁵ Bakara, 2/45; Belâzuri, *a.g.e.*, C. 3, s. 41.

O'nun Hz. Peygamber'in yanında yetişmesi, peygamber ahlâkına sahip olmasını da beraberinde getirmiştir. Zira İbn Abbâs nazik, hoşgörülü ve hayâ sahibi bir kişiliğe sahipti. İbn Abbâs şöyle derdi: “Müsamaha et ki, müsamaha olunasin.”⁵⁶ Abdullah b. Büreyde'den rivayetle bir gün bir adam İbn Abbâs'a sövdü. İbn Abbâs'ta o şahsa : “Sen bana kötü söz söylüyorsun ama bende üç özellik vardır: Birincisi; Hüküm verme konusunda adil olan herhangi bir Müslüman hâkimi duyduğum zaman onu severim, ona karşı gelmem. İkincisi; Müslümanların yaşadığı bölgelerin herhangi birine yağmur yağdığını duyduğumda, benim otlayacak hayvanlarım olmamasına rağmen sevinirim. Üçüncüsü; Kur'an'da herhangi bir ayetin manasına tam anlamıyla vâkıf olduğum zaman, bütün Müslümanların da tıpkı benim gibi o ayetin manasına vâkıf olmalarını gönülden arzu ederim”⁵⁷ dedi. İbn Abbâs bu hoşgörüsünü, ahlakını ve âlime olan saygısını Hz. Peygamberin ashabına da göstermekten imtina etmemiştir.⁵⁸

İbn Abbâs'ın ahlâki özelliklerinden biri de kim olursa olsun ve hangi durumda olursa olsun doğruyu söylemesi ve her konuda son derece açık sözlü olmasıdır.⁵⁹ İbn Abbâs'ın açık sözlü olduğunu, haklı olduğu zamanlarda susmadığını (karşısındaki halife dahi olsa) ve hakkı savunduğuna dair bunların dışında kaynaklarda pek çok nakil yer almaktadır.

⁵⁶ Belâzuri, *a.g.e.*, C. 3, s. 59.

⁵⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 334.

⁵⁸ Rivayet edilir ki İbn Abbâs bir gün Hz. Osman'ın yanına geldi, beraberinde Zeyd b. Sabit vardı. Bir süre sonra oradan ayrıldılar. Zeyd bineğine doğru yöneldiğinde İbn Abbâs, yardımcı olmak amacıyla bineğin üzengisini tuttu. Zeyd'in canı bu davranışından dolayı sıkıldı ve "Bu yaptığın da nedir? Anam babam sana feda olsun" dedi. İbn Abbâs ise şu karşılığı verdi: "Biz âlimlerimize bu şekilde davranmakla emrolunduk". Bunun üzerine Zeyd de onun elinden öptü ve "Biz de Nebîmizin ehl-i beytine böyle yapmakla emrolunduk" diye mukabelede bulundu. İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'in ashabına karşı saygısının göstergesi niteliğinde olan şu rivayet zikredilebilir. Bir gün Eyyüb el-Ensârî, Hz. Muaviye'ye gelerek borçlu olduğundan şikâyet etmişti. Ancak Hz. Muaviye'den hoş karşılanacak bir cevap alamadı, Basra'ya geldi, İbn Abbâs'a konuk oldu. İbn Abbâs evini ona tahsis etti ve "Senin Rasûlullah'a yaptığını ben de sana yapacağım" dedi, sonra "Borcun ne kadar?" diye sordu. Ebû Eyyüb: "on bin" dedi. İbn Abbâs ona kırk bin, yirmi köle ve evdeki her şeyi bahşetti.

⁵⁹ Daha fazla örnek için bkz. Mes'udî, *Murûcî'z-Zeheb*, 1. bs., Bağdat/İrak: Asriyye baskısı, 1357, C. 2, ss. 349-50; Abdurrahman b. Ebi Bekir Celaledin es-Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, thk. Hamdi Demirtaş, 1. bs., Mektebetü Nazar, 2004, C. 1, s. 153.

2. HZ. PEYGAMBER'LE BİRLİKTELİĞİ

İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber ile birlikteliğinden bahsetmekte fayda vardır. Zira onun bu hususiyetini bilmek, ileride ele alacağımız rivayetlerinin sıhhati açısından oldukça faydalı olacaktır.⁶⁰

Hiz. Peygamber vefat ettiğinde İbn Abbâs'ın kaç yaşında olduğu konusunda ihtilaflar vardır. On üç yaşında olduğunu söyleyenler olduğu gibi kendisinden gelen: “Rasulullah vefat ettiğinde ben 10 yaşındaydım”⁶¹ rivâyeti de vardır. “Rasulullah vefat ettiğinde ben 15 yaşındaydım ve sünnet olmuştum. O zamanlar kişi iyice yetişmedikçe sünnet etmezlerdi.”⁶² Rivâyetleri delil getirilerek farklı görüşler ortaya atılmıştır. Aynı şekilde Vâkidî'nin: “Rasulullah vefat ettiğinde onun 13 yaşında olduğu hususunda da ihtilaf yoktur.”⁶³ Rivayeti de bulunmaktadır ancak Ahmed b. Hanbel, onun 15 yaşında olmasının daha sahih olduğunu ve Ubeydullah b. Abdullah rivayetine daha uygun olduğu görüşündedir.⁶⁴ Biz de bu son görüşe katılmaktayız.

3. İLİMLERDE UZMANLAŞMA SEBEPLERİ

Geniş ilim sahibi olması, keskin zekâsı, fıkıh ve Kur'ân ilmindeki bilgisi sebebiyle, tercüman'ül-Kur'ân, asrın fakihî, tefsir imamı, uzman, bahr (deniz), mahir, ümmetin uzmanı gibi lakaplara mazhar olmuştur.⁶⁵ Bu lakaplara sahip olmasına ve ilimlerde uzmanlaşmasına etki eden tespit edilebildiği kadarıyla bazı sebepler bulunmaktadır. Onları kısaca şöyle zikretmek mümkündür:

⁶⁰ İbn Abbâs, Hz. Peygamber ile birlikte yaklaşık otuz ay geçirmiştir. Bu süre zarfı içinde, Hz. Meymûne'ye olan mahremlîğin verdiği rahatlıkla, Hz. Peygamber'in hâl ve hareketlerini öğrenmek arzusu ile birçok geceyi Hz. Peygamber'in evinde geçirmiştir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde İbn Abbâs: "Teyzem Meymune'nin evinde geceledim" diye başlayan yaklaşık 20 rivayet vardır. Özellikle Hz. Peygamber'in gece ibadeti konusunda yeterli bilgiye haiz olmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamber ile veda haccına katılmış ve yeterli bilgiyi elde etmiştir.

⁶¹ Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî, *Müsnedi Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Lübanan/Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001, C. 5, s. 359; Süleyman b. Davud b. Carud et-Tayâlîsî, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin, *Müsned-i Ebi Davud et-Tayâlîsî*, 1. b., Mısır: Daru'l-Hacer, 1999, C. 4, s. 364.

⁶² Tayâlîsî, *Müsned*, C. 4, s. 365; Ebubekir el-Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sünen-i ve'l-Âsar*, thk. Abdulmu'ti Emin Kal'aci, 1. b., Karaçi/Pakistan: Camiatu'd-Dirasati'l-İslamiyye, 1991, C. 1, s. 448.

⁶³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 330.

⁶⁴ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, C. 3, ss. 933-34; İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, C. 3, s. 294; ez-Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 335; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 330; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, 1. b., Haydarabat/Hindistan: Dâiretu'l-Maârifî'n-Nizâmîyye, 1326, C. 5, s. 278.

⁶⁵ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahabe*; İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, C. 3, s. 290; ez-Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 331; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, C. 5, s. 276.

1-) Hz Peygamber'in onun için yapmış olduğu duası. Bu duayı içeren rivayet ileride geniş olarak ele alınacaktır.

2-) Hz Meymûne'nin teyzesi olması hasebiyle rahatça evine girip çıkma ve bazı geceleri yanında geçirmesi olanağı. Böylece İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in son zamanlarına doğru onunla daha fazla vakit geçirme imkânına sahip olmuştur.

3-) Hz. Peygamberin vefatından sonra sahabeye bilmediği konuları sorması. Böylece o, Hz. Peygamber'den duymadığı ve fikir sahibi olmadığı konuları sahabenin önde gelenlerinden öğrenmiştir.

Bu konu üzerinde durmamızda fayda vardır. Zira öğrenciliğini yapmış olduğu sahabenin önde gelenleri onun gelişiminde ve ilmî anlamda uzmanlaşmasında etkin rol oynamışlardır. İkrime'den nakledildiğine göre en mühim ve müşkil meseleleri en iyi halleden Hz. Ali, Kur'an'ı en iyi bilen ise İbn Abbâs'tı.⁶⁶

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in yanında büyüüp yetişmesi ve peygamberliğinden sonra da sabah akşam meclisine devamı, onu Kur'an ve sünnetin pek çok inceliğine vâkıf kılmıştır. Bu sebeple o kendisini şu şekilde ifade etmiştir: “Yemin ederim ki ben Kur'ân'ı Kerim'den, inen her ayetin nerede indiğini, neye ve kime dair olduğunu bilirim. Kitabullah'ı bana sorunuz. Her ayetin gecede mi, gündüzde mi, ovada mı, dağda mı nazil olduğunu bilirim.”⁶⁷

İbn Abbâs bu amcazadesinin yanından ayrılmamıştır. Dolayısıyla ondan ilmî anlamda istediği gibi faydalanma imkânı da bulabilmiştir. İbn Abbâs'a hocalık yapan, âlim sahabilerden ve Hz. Peygamber onun hakkında: “Ümmetimin Kur'an'ı en düzgün okuyanı, Ubey b. Ka'b'tır”⁶⁸ dediği ve Kur'an'ı Kerim'in Peygamber döneminde toplandığı altı kişiden biridir.⁶⁹ Hz. Ömer de "En iyi Kur'an okuyanımız Ubey'dir"⁷⁰ diyerek onun ilmine işaret etmiştir.

⁶⁶ Ebu Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsan Abbâs, 1. b., Beyrut/Lübnan: Dâru's-Sadr, 1968, C. 2, s. 367.

⁶⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 1. b., Lübnan/Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, C. 3, s. 372.

⁶⁸ Vâhidî, *a.g.e.*, C. 2, s. 341.

⁶⁹ Vâhidî, *a.g.e.*, C. 2, s.355.

⁷⁰ Vâhidî, *a.g.e.*, C. 2, s. 341.

İbn Abbâs'ın ilim aldığı sahabeler ve haklarında söylenen övgü dolu ifadeler çok daha fazladır. Zira İbn Abbâs Ensar ve Muhacirlerden olan diğer sahabeye de mülâzemet eder, onlara Hz. Peygamber'in savaşları ve Kur'an'da nazil olan ayetler hakkında devamlı sorular sorardı. İşte İbn Abbâs'ın ashap her konuda dilediği gibi soru sorması -ki yaşı ve Hz. Peygamber'in amcazadesi olma faktörü burada etkili olmuş olabilir- onun ilmî anlamda ileri bir dereceye gelmesinde son derece etkili olmuştur.

4-) Arap şiirini ve Arap edebiyatını iyi bilmesi. Gerçekten de İbn Abbâs, Arapçanın esaslarını, fesahat ve belagat yönlerini yeterince iyi biliyordu. Özellikle, Kur'an-ı Kerim'e nüfuz etmesine yarayan, Kur'an'ın derinliklerine inebilme imkânı sağlayan ilimlere tam anlamı ile sahipti.⁷¹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Abbâs'ın ilimlerde uzmanlaşma sebepleri bunlardır. Bunlara daha önce söylediğimiz; keskin zekâsı, ilmi ve anlayış kabiliyeti gibi üstün özellikleri de eklenince onun pek çok ilim dalındaki seviyesi daha net anlaşılmış olacaktır.

İbn Abbâs hayatının son dönemlerini Mekke'de hadis öğreterek geçirmiştir. Ancak son dönemlerine dair önemli bir husus daha vardır. O da Hz. Peygamber döneminde Cebrail'i (a.s) iki defa görmesidir. Bu olaydan sonra Hz. Peygamber'in haber vermesiyle gözlerini kaybetmiştir. Ancak bu hususta birden fazla rivayet vardır. Biz sadece farklı olan üç rivayeti ele alacağız. O rivâyetler de şunlardır:

Hz. Abbâs, oğlu Abdullah'ı bir ihtiyacından dolayı Hz. Peygamber'e gönderdi. Abdullah Hz. Peygamber'in yanında birini gördü ve onunla konuşmadan geri döndü. Daha sonra Hz. Abbâs Hz. Peygamber ile karşılaştı ve şöyle dedi:

-Sana oğlumu gönderdim. Yanında birini görmüş, dolayısıyla konuşamamış. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

-Amcacığım! O'nun kim olduğunu biliyor musun? Dedi. Hz. Abbâs:

- Hayır deyince Hz. Peygamber:

⁷¹ İbn Esir, *Üsdü'l-ğabe*, C. 3, ss. 192-95.

-“O, Cebrâil idi. Senin oğlun gözlerini kaybetmeden ölmeyecek ve ona ilim verilecek” buyurdu.⁷²

İbn Abbâs: “Babamla birlikte Hz. Peygamber'in yanındaydım ve O'nun yanında sessizce konuştuğu bir adam vardı. Affan dedi ki : “Hz. Abbâs ile ilgilenmiyor gibiydi.” O'nun yanından çıktık. Hz. Abbâs:

- Gördün mü? Amcanın oğlunu sanki benimle ilgilenmedi, dedi. Ben de:

- O'nun yanında konuştuğu bir adam vardı dedim. Daha sonra Hz. Peygamber'e gitti:

- Ya Rasulullah! Senin yanında biri mi vardı? Abdullah bana yanınızda konuştuğunuz biri olduğunu söyledi. Hz. Peygamber:

- Abdullah sen onu gördün mü?" diye sorunca, evet dedim. Resulullah da:

- Beni seninle alakadar olmaktan engelleyen kişi Cebrail'di dedi.⁷³

İbn Abbâs: Rasulullah'ın yanından geçtim, üzerinde tertemiz beyaz bir elbise vardı. O, Dihye b. Halife el- Kelbi (Cebrail) ile konuşuyordu. Cebrail:

- Bu kimdir? Diye sordu Hz. Peygamber:

- Amcamın oğludur, cevabını verdi. Cebrail:

- Elbisesi ne kadar da kirlidir! Ama onun soyu efendilik/önderlik yapacak. Sonra Hz. Peygamber bana:

- Sen, benim konuştuğum kişiyi gördün mü? deyince, Evet dedim. Bunun üzerine:

- Öyleyse sen gözlerini kaybedeceksin, dedi.⁷⁴

İbn Abbâs ömrünün sonunda gözlerini kaybetmiştir. Bu konu hakkında ondan şu sözler nakledilmiştir:

Muhakkak ki Allah gözlerimin nurunu almıştır

⁷² Zehebi, *Siyer*, C. 3, s. 340.

⁷³ Ahmed, *Müsned*, C. 4, s. 417; Tayâlîsî, *Müsned*, C. 4, s. 426.

⁷⁴ Zehebi, *Siyer*, C. 3, s. 340.

Buna rağmen dilimde ve kalbimde nur vardır

Kalbim anlayışlıdır ve aklım da dar değildir

Ağzımda kılıç gibi keskin sözler vardır.⁷⁵

⁷⁵ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, C. 3, s. 938.

4. HULEFA-İ RAŞİDİN DÖNEMİNDEKİ OLAYLARDA İBN ABBÂS VE VEFÂTI

Tefsir, fıkıh ve kıraat ilimlerinde otorite sayılan, Hz. Peygamber'den çok sayıda hadis rivayet eden İbn Abbâs'ın Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki dinî, siyasî ve askerî faaliyetlerine değinmekte de fayda vardır. Zira bu bilgiler İbn Abbâs'ın o dönemdeki eylemlerini daha iyi anlamamıza, bir bütünlük oluşturmamıza, o dönemin olaylarına yaklaşımına, gerektiğinde ilmi otoritesini kullanmasına ve ilminin boyutunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Yaşı ile ilintili konuda geçtiği üzere İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in vefatında henüz küçük yaşta olması, ilimle meşgul olması ve Hz. Peygamber'in vefatında defin işleri ile meşgul olması neticesinde Hz. Ebubekir'in halife seçilmesinde yer almaması vb. sebeplerden dolayı, bu dönemde siyasî olaylara pek bulaşmamıştır. İbn Abbâs'ın, Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun yakınlarından birinin, bilhassa Hz. Ali'nin hilafete daha uygun olduğu düşüncesinde olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Ancak Hz. Ebubekir'e karşı herhangi bir tavır takınmadığı ve Hz. Ebubekir'in istişare ettiği sahabeler arasında yer aldığı da rivayetlerde geçmektedir.⁷⁶ Dahası Mes'ûdî *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher* adlı eserinde: Hz. Mûaviye, İbn Abbâs'a, Hz. Ebubekir ile ilgili düşüncesini sorduğunda İbn Abbâs, Hz. Ebubekir'in iyiliği emredip, kötülükten alıkoyduğunu, Kur'an okuduğunu, Allah'tan korktuğunu, geceleri namazla ve gündüzlerini oruçla geçirdiğini dile getirmiştir.⁷⁷ Bu anlatılanlara bakılınca İbn Abbâs'ın halifeye karşı herhangi bir muhalif tavır içinde olmadığı ve siyasî olaylara bu dönemde karışmadığı anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer'in Peygamber yakınlarına son derece ihtiram gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in istişareye ve şuraya son derece önem verdiği de göz önünde bulundurulursa Hz. Ömer'in İbn Abbâs'ın ilmi kişiliğine son derece değer vermesi ve Hz. Peygamber'in ona olan duasının tecelli ettiğinin farkında olup onu dinî konularda adeta bir danışman olarak kullanması kaçınılmazdır. Çözümü zor konularda İbn Abbâs'ı çağırıp onunla istişare eder ve görüşünü alırdı. Muhacirlerin, Hz. Ömer'in, İbn Abbâs'a bu denli ihtiram etmesini sorgulaması üzerine onlara bazı ayetleri sordu ve istediği cevabı İbn Abbâs'tan duyunca onlara şöyle dedi: “Dikkat edin o, olgun bir gençtir, çok soru soran

⁷⁶ Belâzûrî, *a.g.e.*, C. 3, s. 33.

⁷⁷ Bkz. Mes'ûdî *Mürucu'z-zeheb*, C. 3, s. 61.

bir dile ve akıl eden bir kalbe sahiptir.”⁷⁸ Hz. Ömer onu, gençlerin olgunu, yaşlıların genci olarak nitelendirmiştir.⁷⁹

Kaynaklarda İbn Abbâs'ın, Hz. Ömer döneminde herhangi bir savaşa katıldığına dair bir bilgi mevcut değildir. Sadece hicretin 17. yılında Suriye'ye gitmek üzere çıktığı seferde birlikte oldukları geçmektedir. Yine aynı kaynaklar Hz. Ömer'in Medine'ye 13 günlük bir mesafede bulunan Sarğ bölgesinde konakladığını, onu bazı ordu komutanlarının karşıladığını, bölgedeki veba salgını ile ilgili bilgi aktardıkları ve istişare sonucunda Hz. Ömer'in geri dönme kararı aldığı, bunu duyurması için de İbn Abbâs'ı görevlendirdiği anlatılmaktadır.⁸⁰ Mes'ûdî'nin naklettiğine göre Hz. Ömer, İbn Abbâs'ı Hıms'a vali olarak tayin etmiş, ancak bu görevi verirken biraz tereddüt ettiği için İbn Abbâs görevi kabul etmemiştir.⁸¹ Bu iki olay dışında İbn Abbâs, Hz. Ömer döneminde herhangi bir devlet işiyle uğraşmamıştır.

Önceki iki halife döneminde olduğu gibi Hz. Osman'ın hilafetinde de yine ilmi kişiliğini muhafaza etmiş ve yine onun görüşlerine başvurulmuştur. Ancak diğer halifelerin dönemlerinde ilme meyletmesi ve yaşının küçük olması -ki muhtemelen en büyük etken budur- gibi sebeplerden savaflara katılamayan İbn Abbâs, bu dönemde görevler almaya başlamıştır.

İbn Abbâs, Kûfe valiliğine atanan Said b. As'ın daha önce sefer düzenlenmeyen Taberistan bölgesine yaptığı sefere Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve önde gelen birçok sahabeyle katılmıştır.⁸² Buna ek olarak Kuzey Afrika fethine de katılmıştır. Abdullah b. Sa'd b. Ebu Serh, Mısır'a vali olarak atandıktan sonra Kuzey Afrika'ya fetih düzenlemek için izin istemiştir. Yapılan istişare neticesinde Hz. Osman izin vermiş ve İbn Abbâs'a bu seferde elçilik vazifesi verilmiştir. Heraklios tarafından bölgeye vali olarak gönderilen Georgios ile mütalaalarda bulunmuştur. Görüşmeler esnasında, İbn Abbâs karşısındakilerin takdirini kazanmış ve “Arapların en hayırlısı” sıfatını almıştır.⁸³

⁷⁸ Zehebi, *Siyer*, C. 3, ss. 343-46.

⁷⁹ Zehebi, *a.g.e.*, C. 3, s. 345.

⁸⁰ Ebû Ca'fer et-Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, 2. bs., Beyrut/Lübnan: Daru't-Turas, 1387, C. 4, s. 56.

⁸¹ Bkz. Mes'udi *Mürucu'z-zeheb*, C. 3, s. 63.

⁸² Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, C. 4, s. 269.

⁸³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 122.

İbn Abbâs bu dönemde Hz. Osman tarafından Hac emiri olarak atanmıştı. Bu atama tam da Hz. Osman'ın isyancılar tarafından kuşatma altına alındığı döneme denk gelmiştir. İbn Abbâs, hac emiri olarak görev almadan önce Muhammed b. Talha ve Abdullah b. Zübeyr gibi gençlerle Hz. Osman'ı isyancılara karşı koruyorlardı. Bu görev kendisine verilince: “Bu insanlara karşı savaşmak, hac vazifesinden daha önemlidir” diyerek emre karşı gelmiştir. Fakat halifenin ısrarı üzerine hac emiri olarak Mekke'ye gitmek durumunda kalmıştır.⁸⁴ Hacdan döndüğünde ise Hz. Osman'ı şehit edilmiş olarak buldu. Bunun üzerine Hz. Ali'ye: “Eğer sen halifeliği şimdi üstlenirsen, kıyamete kadar insanlar seni Hz. Osman'ın kanı ile sorumlu tutarlar.” demiştir.⁸⁵ İbn Abbâs'ın bu tavrından, her ne kadar halifenin yakın akrabası olsa da, Hz. Ali'nin hilafete geçmesi konusunda, Hz. Âişe ve onun etrafındakiler gibi düşündüğü anlaşılmaktadır. Bu tavrı bile doğru bildiğini söylemesi, hakkı savunması noktasında istikrar ve dirayet sahibi olduğunu gösterir.

Hz. Ali dönemi, İbn Abbâs'ın siyasî hayatta en aktif rol aldığı dönemdir. İbn Abbas'ın önceki halifelere daha çok ilmi danışmanlık yaptığı, bu dönemde ise Hz. Ali'nin siyasî danışmanlığını yaptığı söylenebilir.

Hz. Ali hilafete geldiğinde ilk yapmak istediği şey, önceki halifeden kalan yöneticileri görevden almaktır. İbn Abbâs ve Muğire b. Şu'be onun bu isteğine karşı çıkmış ve daha biat etmeden onları görevden alması halinde Suriye ve Irak ehlini kıskırtabileceği uyarısında bulunsalar da Hz. Ali onları dinlememiştir.⁸⁶ Nitekim daha sonra ki olaylar da İbn Abbâs ve Muğire'nin haklılığını ortaya koyar niteliktedir.

İbn Abbâs Cemel Vakası'nda da görev almıştır. Hz. Ali'nin yeni atadığı valiler görev yerlerine gittiklerinde Kûfe ve Suriye valileri gerisin geriye dönmek zorunda kaldılar. Hz. Ali bunun üzerine Kûfe valisi Ebû Mûsa el-Eş'ari ve Suriye valisi Hz. Muaviye'ye mektup yazarak onları biat etmeye çağırdı. Ebû Mûsa bunu kabul ettiğini söylese de Hz. Muaviye aynı karşılığı vermedi. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Muaviye'ye karşı savaş hazırlıklarına başladı. Orduda görev alan İbn Abbâs'a sağ cephe komutanlığı verildi. Bu gelişmeler bu şekilde devam ederken Hz. Âişe'nin öncülüğünde bir grubun Medine'ye doğru hareket ettiği haberi ulaştı. Bu gelişmeyle birlikte İbn Abbâs'ın da içinde

⁸⁴ Taberi, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mûluk*, C. 4, s. 387.

⁸⁵ Zehebi, *Siyer*, C. 3, s. 349; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 334.

⁸⁶ Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mûluk*, C. 4, ss. 438-41.

olduğu ordu yön değiştirdi ve Basra'ya doğru yöneldi.⁸⁷ Basra'ya hareket eden Hz. Ali, İbn Abbâs'ı Eşter ile birlikte Kûfe'ye görüşmeler yapmak üzere gönderdi. Hz. Ali, İbn Abbâs'ı Cemel ashabıyla barış müzakereleri yapmak üzere görevlendirdiyse de buradan da netice alamadı ve savaş başladı.⁸⁸

Cemel vak'ası sona erince Hz. Ali bölgelere, biat etmeleri için mektuplar yolluyor ve otoritesini sağlamlaştırıyordu. Biatini aldığı yerlerden biri de Basra bölgesiydi ve bu bölgeye İbn Abbâs'ı vali olarak tayin etti.⁸⁹ Aslında Hz. Ali'nin niyeti hilafetinin ilk yıllarında İbn Abbâs'ı, Hz. Muaviye'nin yerine vali tayin etmektir. Ancak İbn Abbâs Hz. Muaviye'nin, Hz. Osman'a karşılık olarak kendisini öldürebileceğini veya hapsedebileceğini söyleyerek görevi kabul etmemiştir.⁹⁰ İbn Abbâs'ın Basra valiliği görevinden ne zaman ayrıldığı konusunda ise farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir rivayete göre Hz. Ali'nin şehit edilmesine kadar bu görevde kalmış, bir diğer rivayete göre ise Ebû'l-Esved ed-Düelî'nin onunla ilgili bir yolsuzluk durumunu Hz. Ali'ye haber etmesine kadar kaldığı ve bu iftira sonunda görevi bıraktığı yönündedir.⁹¹

Cemel Vakası'ndan sonra Kûfe'ye dönen Hz. Ali, şehirlerden biat istemeye devam etti. Bu amaçla Hz. Muaviye'ye bir mektup daha yolladıysa da teklifi reddedilince son çare olarak savaşa başvurulması gerektiğini anladı ve bölge valilerine savaşa hazırlanmalarını emretti. O sırada Basra valisi olarak görev yapan İbn Abbâs da askerleriyle birlikte orduya katıldı. Hz. Ali'nin savaş için yola çıktığını duyan Hz. Muaviye de Irak'a doğru hareket etti.⁹² Sıffin ovasında karşı karşıya gelen iki taraf önce barış görüşmelerinde bulunsalar da bunun mümkün olmadığı anlaşıldı ve savaş başladı. Tarihçiler Sıffin Savaşı'nın Hz. Ali'nin aleyhine sonuçlanmasında etkin bir sebep olarak Ebû Musa'nın, İbn Abbâs'ın uyarılarını dikkate almamasına bağlamışlardır. Ebû Mûsa Hz. Ali'nin azlini bildirmek istemedi ve Mekke'ye döndü. Bu haberi ona ulaştırma işi ise İbn Abbâs ve Şüreyh b. Hanî' ye kaldı.⁹³

⁸⁷ Taberî, *a.g.e.*, C. 4, ss. 442-45.

⁸⁸ Taberî, *a.g.e.*, C. 4, ss. 505-6.

⁸⁹ Belâzurî, *a.g.e.*, C. 4, s. 39.

⁹⁰ Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mûluk*, C. 4, s. 440.

⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. 4, s. 338; Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mûluk*, C. 5, s. 141.

⁹² Belâzurî, *a.g.e.*, C. 4, s. 39; Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mûluk*, C. 4, s. 562.

⁹³ Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mûluk*, C. 5, s. 71.

Bu problemleri müteakib Eş'as b. Kays, hakemlerin aldığı kararları okurken Temimler'in bir kısmı "la hükme illallah" demek suretiyle sonucun hakemlerin kararına bırakılmasına itiraz ettiler. Bu olay sonrasında yaklaşık 12.000 kişi Kûfe dönüşünde ordudan ayrıldılar ve Harura denilen bölgeye yerleştiler.⁹⁴ Harura'ya çekilen grubun durumunu yakından takip etmek isteyen Hz. Ali onlara İbn Abbâs'ı göndermiştir.⁹⁵ İbn Abbâs onların yaptıklarının yanlış olduğunu söylemiş, ne istediklerini sormuştur. Onlara ayet ve hadislerden deliller getirmiştir.⁹⁶ Bu gelişme üzerine Hz. Ali, Haricilerin bölgesine giderek onlara tahkimi anlattı ve yaptıklarının hatalı olduğunu söyledi. Bu görüşme sonunda Haricilerden 6.000 kişilik bir grup Hz. Ali ile birlikte Kûfe'ye döndüler ama daha sonra onun tahkimden vazgeçmediğini görünce Kûfe'yi terk ettiler.⁹⁷ Bunun üzerine Hz. Ali, İbn Abbâs'ı tekrar onlara göndermiş ve müzakere sonunda 2.000 kadar Harici, düşüncesinden vazgeçmiştir.⁹⁸

Elimizdeki kaynaklar, üstün bir şahsiyete sahip olan İbn Abbâs'ın, siyasî ve sosyal olaylar muvacehesinde ilmî otoritesini ve siyasî mutedilliğini koruduğunu bildirmektedir. Örnek verecek olursak, Hz. Muaviye'nin vefatından sonra Hz. Ali taraftarlarınca Kûfe'ye çağrılan Hz. Hüseyin'e, onlara güvenilmeyeceğini, davetlerine icabet etmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Eğer mutlaka bir yere gidecekse bu yerin Yemen olabileceğini, aksi durumda bazı tatsız hadiselerle karşı karşıya kalabileceğini ona hatırlatmışsa da dinletememiştir. Kerbelâ hadisesini duyduğunda çok fazla üzüldüğü ve gözlerini kaybedecek kadar çok ağladığı rivayetlerde yer almaktadır. Abdullah b. Zübeyr'in halifeliğini ilan edip Harem-i Şerifi karargâh edinmesine mukabil olarak, hilafet makamına Emevîler'den daha layık olmasına rağmen, Harem-i Şerifi karargâh yapmasına karşı çıkmış ve ona biat etmeyerek Taife gitmiştir. Hayatı boyunca

⁹⁴ Belâzûrî, *a.g.e.*, C. 3, s. 110.

⁹⁵ Belâzûrî, *a.g.e.*, C. 3, s. 114.

⁹⁶ İbn Abbâs, hakem tayin etmenin meşru olduğunu göstermek için eşler arasında olan ayrılığı anlatan "Erkeğin ailesinden bir hakem gönderin" (Nisâ, 4/35) ayeti ile haram sayılan avlamanın kefareti ile ilgili olan "içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder" (Maide, 5/96) ayetini delil göstermiştir. Harici fırka ise Allah'ın hüküm verdiği bir konuda insanların hakem tayin etmeye herhangi bir haklarının olmadığını, sadece verilmiş olan hükmü uygulamakla yükümlü olduklarını söylemişler ve bu delilleri kendilerine göre yorumlamışlardır.

⁹⁷ Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, C. 5, ss. 65-66.

⁹⁸ Belâzûrî, *a.g.e.*, C. 3, ss. 122-29.

Müslümanları bir arada tutmaya çalışmış, bunun için yeri geldiğinde yöneticilere karşı çıkmış, sözünü esirgememiş, kendisine yapılan halifelik tekliflerine iltifat etmemiştir.⁹⁹

Diyebiliriz ki Hulefâ-î Râşidin döneminde İbn Abbâs, bu dönemlerdeki sosyal ve siyasal olaylarda sahip olduğu üstün kişiliği ile ilmi otoritesini ve mutedilliğini korumuştur. Bu süreç içerisinde vermiş olduğu kararlarda kimsenin makam ve mevkiine bakmamış ve hak neyi gerektiriyorsa onu söylemekten çekinmemiştir.

İbn Abbâs'ın hayatıyla ilgili bir tartışma noktası da vefat tarihi ve yaşıyla ilgilidir. Her ne kadar farklı birçok görüş varsa da sahih olan görüşe göre h. 68 yılında 72 yaşında vefat ettiği. Tâif şehrinde vefat ettiği hususunda ise görebildiğimiz kadarıyla herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Rivayetlere göre cenaze namazını Muhammed b. Hanefiyye kıldırılmıştır.¹⁰⁰

İbn Abbâs'ın gerek doğumu gerekse vefat tarihi konusundaki ihtilafların temel sebebi, İslamiyet öncesi Arap yarımadasında belli bölgelerde kamerî takvime uygun olarak hesaplamalar yapılıyor olsa da bütün bölgelere şamil, ortak bir takvimin bulunmamasıdır. Her bölge kendine göre önemli gördüğü olayları kendi takvimlerinin başı olarak benimsemekteydi. İslâmiyet'ten önce Küreyşliler, kendilerine, büyük saydıkları Kusay b. Kilâb'ın ölümünü takvim başlangıcı kabul etmişlerdi. Ancak fil hadisesinden sonra Mekke ehli bu olayı takvim başlangıcı olarak aldı. Hicret de Hz. Peygamberin vefatından 6 yıl sonra Hz. Ömer döneminde İslâm tarihinin takvim başlangıcı olarak kullanıldı. Netice itibari ile bu gibi hâdiseler tarihlendirme hususunda bir tercihte bulunmayı zorlaştırmakta, tarihler konusunda kesin ifadeler kullanılmasını engellemektedir.¹⁰¹

İbn Abbâs'ın defni sırasında meydana gelen olağanüstü olaylar hakkında bazı rivayetler de mevcuttur. Medâinî, Hafs b. Meymûn tarikiyle babasından şöyle rivayet eder: Abdullah b. Abbâs Taif'te öldü. Beyaz bir kuş gelip yatakla nâşı arasına girdi. Kabrine konulduğu zaman, birinin şu ayeti okuduğunu duyduk: “Ey huzur içinde olan

⁹⁹ İsmail Lütfi Çakan, Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul /Türkiye: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, C. 1, s. 77.

¹⁰⁰ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahabe*, C. 3, s. 180; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, C. 3, s. 934; İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, C. 3, s. 294; Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 359; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, C. 5, s. 278; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 336.

¹⁰¹ Ali Arslan, “Hadis Kaynaklarındaki Tarihe/Vakiya Aykırı Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, C. 8, (2009), ss. 149–50.

can! O senden, sen ondan hoşnut olarak Rabbine dön! Ey can! İyi kullarımın arasına gir! Cennetime gir.”¹⁰² Kuşun kabrine girmesini gözlerinin tekrar verilmesi olarak yorumlayanlar varsa da başka rivayetlerde aynı kuşun kabirden çıkıp gittiği de vardır. Çıkıp giden kuşu ilminin insanlara doğru uçup gitmesi olarak yorumlayanlar da olmuştur. O kuşun "Ğurnuka" kuşu olduğu da kaynaklarda zikredilmiştir.¹⁰³ Zübeyr: “İbn Abbâs Taif'te vefat etti. O taşınırken beyaz bir kuş geldi, nâşına girdi ve onun çıktığını gören de olmadı”¹⁰⁴ gibi birçok menkıbe tarzı haberler bulunmaktadır.

Buraya kadar olan kısımda Abdullah İbn Abbâs'ın hayatını özetlemeye çalıştık. Yaşadığı ortam ve aldığı maddî-manevî eğitim, onun üst düzey ilim sahibi olmasının temellerini teşkil etmektedir. Özellikle de Hz. Peygamber'le 30 aylık bir zaman geçirmesi ve sahabenin önde gelenleriyle birlikte yaşaması bu temellere işaret etmektedir.

5. İBN ABBÂS'A YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER VE REDDİYELER

İster yaşadığı dönem olsun ister daha sonraki dönemlerde hem şahsiyeti hem de ilmî yönüyle bütün ümmetin takdirini kazanan ve kendisinden övgüyle bahsedilen İbn Abbâs'a, özellikle sahabe ve tâbiun dönemlerinde son derece saygı duyulmuştur. Çocukluğundan bu yana takdirle karşılanan bu şahsiyet yaşının erdiği zamanlardan başlayarak siyasî işlere de müdahil olmuştur. Ancak kendisine herhangi bir leke sürecek faaliyette bulunmamıştır. Bilakis, o daha hayatta iken de Şia, Havâric ve Emevî hatta ve hatta daha sonraki dönemlerde Mutezile'nin dahi hürmet gösterdiği kişilerden olmuştur. Vefatından sonra da onlar tarafından rahmetle anılmıştır.¹⁰⁵ Ancak birazdan da bahsedeceğimiz gibi oryantalistler ona karşı ağır hakaret ve iftiralarda bulunmuşlardır.

İbn Abbâs'a yöneltilen eleştiriler hayli fazladır ve Goldziher, Câetani, Buhl gibi önde gelen oryantalistler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak biz burada yalnız önemli gördüğümüz konulara değinmek istiyoruz.¹⁰⁶

İtalyan müsteşrik Leone Câetani İbn Abbâs hakkında şu ifadeleri kullanır: “Muhammed Peygamber'in amcazadesi ve sahabesi sıfatlarıyla meşhur olan İbn Abbâs

¹⁰² Fecr, 89/27-30.

¹⁰³ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, C. 3, s. 939; Zehebi, *Siyer*, C. 3, s. 332; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 336.

¹⁰⁴ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, C. 3, s. 939; Zehebi, *Siyer*, C. 3, ss. 357-58.

¹⁰⁵ İbâdî İbn Sellâm, *Bed'ül-İslâm ve Şerâiu'd-Din*, Wiesbaden, 1986, ss. 80-102; Ahmed b. Yahyâ b. el-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, Beyrut/Lübnan, t.y., s. 9.

¹⁰⁶ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler*, 1. b., İstanbul /Türkiye: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011, ss. 301-32.

gayet selis ve belâgatlı söz söylerdi. Zamanında çokça nüfuz sahibi ve itibar gören biriydi. Asırdaşları onu hadis alanında en büyük medar-ı içtima olarak tanımışlardı. Kendi soyuna mensup olanlar hilafete çıktıklarında şöhreti daha da arttı. Bugüne kadar İslâm âleminde İbn Abbâs'a karşı bir hürmet söz konusudur. Müslümanlar ondan rivayet edilen hadislerin tamamını mevsuk sayar ve tartışma kabul etmez şekilde kabul ederler. Muhammed'le yakınlığı ve ilişkisi Müslümanlar açısından onun sika ve sıhhati hakkında bir şüphe ihtimaline bile imkân bırakmaz. Hâlbuki naklettiği rivâyetlerin yalnız bir kısmını hakikaten nakletmiş olsa dahî, bunlar değerlendirilince onun kadar hiç kimsenin yalan söylemediği ya da uydurmamış olduğu görülür. Hadis konusundaki bu faaliyeti gerçekten takdire şayandır. Ashap arasında Kur'an ilminin en büyük müessisi, en önde gelen bir âlim olarak tanınmaktadır.”¹⁰⁷

Câetani sözlerine: “İbn Abbâs iktidar kabiliyetine sahipti. Ancak hiçbir mülahaza-i ahlakiye karşısında geri duracak bir kişi de değildi. Son derece gurur ve kibir sahibi idi. Şöhrete, paraya, nüfuz ve kudrete istekli idi. Nefsini tatmin için hiçbir şeyden geri durmadı. İsmi, Peygamber'e olan yakınlığının ve sahabe olmaktan kaynaklı toplumsal konumunun verdiği şahsî nüfuz ve îtibara dayanarak her türlü duyguyu hiçe sayarak bütün Müslüman âleminin isti'mâline uygun bazı bilgileri icat etti ve kendisini bunu yapmaya layık gördü. Zaten babası Abbâs, yalancılığın örneği idi. Oğlu da babasının yolunu takip etti”¹⁰⁸ diyerek devam etmiştir.

Açıkça görülmektedir ki Câetani tenkit, intikat adı altında İslam büyüklerine hakaret emektedir. O on üç asır önce yaşamış insanlara yalancılık, yalan uyduruculuk, hayâsızlık, mağrurluk, şöhret ve paraya, nüfuz ve kudrete düşkünlük vs. atfederken herhangi bir delil getirmemiştir. Filanın filan hadisi rivayet ettiğini söylemekle râvinin yalancılığının, rivayetinin uydurmalığının sabit olacağını sanmak öyle zannediyoruz ki büyük bir gaflettir. Ashaptan herhangi birinin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şeyin asılsızlığını iddia edebilmek için onun ya Hz. Peygamber'den işitilmemiş olduğunu ya da o râvi aleyhinde arkadaşları ve muasırlarından bize bazı mevsuk malumatın intikal ettiğini ispat etmek gerekmektedir.¹⁰⁹ Eğer söyledikleri doğru farz edilse bile, onun böyle

¹⁰⁷ M. Asım Köksal, *Câetani'ye Reddiye*, İstanbul /Türkiye: İz Yayıncılık, 2015, C. 1, s. 200.

¹⁰⁸ M. Asım Köksal, *a.yer.*

¹⁰⁹ M. Asım Köksal, *a.g.e.*, C. 1, s. 201.

bir şey yaptığını ispatlamak ancak onunla aynı dönemde yaşayan insanların bunu fark etmesiyle ve bu olaya şahadet etmesiyle gerçekleşir.¹¹⁰

İbn Abbâs'a yöneltilen ve en çok üzerinde durulan eleştiri ise bir diğer müsteşrik Frantz Buhl tarafından yapılmıştır. O, tenkitlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Yalnız bir vak'a her tarafta tenkit edilmiştir ki, o da onun, Basra'da devlet hazinesinden yüklü miktarda parayı (kimilerine göre yaklaşık olarak altı milyon dirhem) aldıktan sonra şehri terk etmesidir. Abdullah'ın daha sonra Hasan'a karşılık olarak Muâviye tarafına geçmesi ve çaldığı paranın, ihanetin mükâfatı olarak, kendisinden alınmamasını temin ile bu ihanet daha çirkin bir hal almıştır.”¹¹¹

Bir önyargının neticesi olan bu ifadeler diğer oryantalistleri rahatsız etmiş olacak ki aynı ansiklopedideki İbn Abbâs maddesi L. Veccia Vaglieri tarafından yeniden ele alınmıştır. Vaglieri bu maddesinde, İbn Abbâs'ın Basra'dan ayrılırken hazineye el koymuş olabileceğini, ancak bunun kendisine bir tepki meydana getirmediğini, güvenilir şahsiyetine de gölge düşürmediğini, dolayısıyla kendisini haklı gösterebilecek bazı gerekçelerin bulunabileceğini, bu sebeple de Buhl'un iddialarının bir değeri olmadığını söyleyerek üslubu yumuşatmıştır.¹¹²

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

İbn Abbâs, hayatı idrak etmeye başladığı ilk çocukluk yıllarında kendisini ahir zaman Peygamberi'nin kucağında bulmuştur. Yani İbn Abbâs Hz. Peygamber'in dizinin dibinde yetişmiştir denebilir. Hz. Peygamber'e olan yakınlığı ve ona yaptığı dua, Arap şiirini, Arap edebiyat ve belâgatını iyi bilmesinden ve diğer başka sebeplerden dolayı İslam ilim tarihinde öne çıkan bir şahsiyet olmuştur.¹¹³

İbn Abbâs'a Hz. Peygamber'in duasının bereketiyle Allah tarafından ilmi bir melekenin verildiği söylenebilir. Zira bu kabiliyet bir âlimin yetişmesinde kendisinin gösterdiği çaba kadar önem arz etmektedir. Onun ilmî şahsiyetini bilmek / kavramak için bu konuda gelen rivayetleri incelemek son derece önemlidir. Bu başlık altında İbn

¹¹⁰ Efendioğlu, *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler*, s. 304.

¹¹¹ Efendioğlu, *a.g.e.*, s. 316.

¹¹² Efendioğlu, *a.g.e.*, s. 317.

¹¹³ Farklı bilgi için bkz. Ignaz Goldziher, *İslâm Tefsir Ekolleri*, çev. Mustafa İslâmoğlu, 1. b., İstanbul /Türkiye: Denge Yayınları, 1997, s. 93.

Abbâs'ın sahip olduğu ilme, kendisiyle aynı dönemi paylaştığı sahabe ile tabiin neslindekilerin onun ilmi ve ilim meclisi için sarfettikleri sözlere rivayetler şeklinde değineceğiz.

İbn Abbâs, sadece İslâmî ilimlerde değil dinî ilimlerin dışındaki, toplumsal yaşam ve inançlar hakkında da bilgi sahibi idi. Yahudi ve Hristiyanlara vermiş olduğu cevaplarla ün kazanmıştı. Onun bu alanlardaki üstün yerini çağdaşı olan hiç kimse inkâr etmemiştir. Sahabenin önde gelenleri bile onun bazı sorular karşısında verdiği cevaplara ve keskin zekâsına hayran kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Hiz. Ömer ilimdeki ve devlet işlerindeki derin muhakeme ve isabetli görüşlerine rağmen halifeliği döneminde Ashâb-ı Bedir ile birlikte yaşının küçüklüğüne rağmen İbn Abbâs'ı da istişare kuruluna davet etmiş onun ilim ve irfanından devamlı olarak istifade etmeye çalışmıştır.¹¹⁴

Şu rivayet Hiz. Ömer'in onun ilmine olan saygı ve güvenine işaret etmektedir:

...İbn Abbâs şöyle demiştir: Hiz. Ömer beni Bedir savaşına katılanların önde gelenleri ile aynı meclisine sokuyordu. Onlardan bazıları: “Neden onu da bizim meclisimize dâhil ediyorsun? Bizim onun kadar çocuklarımız var” itirazları üzerine Hiz. Ömer: O, sizin tanıdığınız kişidir. Daha sonra Ömer beni onların bulunduğu bir meclise yeniden çağırdı. Ben, ilmimi onlara göstermek istediğinden habersizdim, dedi ki: إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ؟ ayetinden ne kastedildiği hakkında ne dersiniz? Onlardan bazıları: “Allah bize yardım edip fetih kapısı açınca hamd ve istiğfar etmeliyiz” dediler. Bazıları ise hiç konuşmadı. Daha sonra bana: Sen de böyle mi düşünüyorsun İbn Abbâs? Deyince, “Hayır”, dedim. “Peki, ne dersin bu konuda?” diye sorunca, “Bu Hiz. Peygamber'e bildirilen ecelidir” cevabını verdim. Bunun üzerine Hiz. Ömer: “Ben de bu konuda senin söylediğinden başka bir şey bilmiyorum.” dedi.¹¹⁵

İbn Abbâs'ın kendi dönemindeki ilmî seviyesini gösteren bir başka rivayet şöyledir:

“...Hatîe, Hiz. Ömer'in meclisinde İbn Abbâs'ın akıllara durgunluk verecek şekilde konuştuğunu görünce, şaşırdı ve kendini şöyle demekten alamadı: “Yaşça küçük olan,

¹¹⁴ Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. en-Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y., C. 1, s. 274.

¹¹⁵ Buhârî, *Tefsir*, 4970.

fakat sözünde ve konuşmasında hepsini geçen bu delikanlı kimdir?” “İşte bu İbn Abbâs'tır denilince” Hatîe şu şiirini okudu:

O kişinin konuşmasına hayran kaldım

Herkesi konuşamaz kıldı, adeta sağır etmişti

Kişi yaşlanır, fakat sözleri ve güzel konuşmaları bâki kalır

Bir gün yiğit kınanır, ama o hiç kınanmamıştır.¹¹⁶

Bir diğer rivayet ise şöyledir:

Bir adam İbn Ömer'e: “Onlar (yer ve gök) yapışık idi. Biz onları birbirinden ayırdık”¹¹⁷ ayeti hakkında soru sorunca: “Git bunu Şeyh'e (İbn Abbâs'a) sor, sonra gel bana da bildir” dedi. İbn Abbâs'a gidip sorduğunda şu cevabı aldı: “Gök yağmur yağdırmazdı, yer de bitki bitirmezdi. Göğü yağmurla, yeri de bitki ile ayırdı.” Adam, bu cevabı gidip İbn Ömer'e söyledi. Bunun üzerine İbn Ömer: “Gerçekten İbn Abbâs'a büyük bir ilim verilmiştir; İbn Abbâs'ın Kur'an hakkındaki cür'eti beni şaşırtırdı, ama şimdi anladım ki ona gerçekten akıllara durgunluk verecek kadar ilim verilmiştir.”¹¹⁸

Tabiin neslinde Medine'nin önde gelen yedi fukahâsından biri sayılan Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe¹¹⁹ de İbn Abbâs'ın kendisinden öncekilerin ilimlerine vukufta, rey ve içtihatla, ayetlerin tefsir ve izahında, hadis ve sünnette herkesten üstün olduğunu belirtmiştir. Hulefa-i Râşidîn'in verdiği hüküm ve fetvaları, Arap şiir ve edebiyatını, hesap ve ferâiz konularını ondan daha iyi bilen kimsenin olmadığını söylemiştir. Bir gün fıkıhtan, bir gün Kur'an'ı tefsirden, bir gün siyer ve megaziden, bir gün şiir ve edebiyattan, bir gün de Araplara ait tarihi menkıbelerden bahsettiğini dile getirmiştir. Yanına gelen her ilim sahibinin, onun ilmini takdir ettiğini ve sordukları her sorunun cevabını onda bulduğunu, herhangi bir meselede onun fikrinden daha isabetli bir fikir bulunmadığını ve

¹¹⁶ Yahya b. Muhammed b. Hubeyrete'z-Zühli eş-Şeybânî, *el-İfşah an Meaniye's-Sihah*, thk. Fuad Abdulmun'in Ahmed, Daru'l-Vatan, 1417, C. 7, s. 120.

¹¹⁷ Enbiya, 30.

¹¹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 332.

¹¹⁹ Ebû Bekir İbn Mencûye, *Ricâlu Sahihi Müslim*, thk. Abdullah el-Leysî, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ma'rife, 1407, s. 11; Ebu Bekir Ahmed İbn Ebî Heysem, *Târihu İbn Ebî Heysem*, thk. Salih b. Fethî el-Hilal, 1. b., Kahire/ Mısır: el-Faruk el-Hadisiyye, 2006, s. 952; Zehebî, *Siyer*, C. 1, s. 334.

Hız. Ömer'in bazı muğlak ve müşkil meselelerle karşılaştığında İbn Abbâs'a: "Sen bunlar içinsin." dediğini ve görüşlerine değeri verdiğini söylemiştir.¹²⁰

Sahâbenin önde gelenlerinden İbn Mesud'un ehl-i Kur'an'dan olduğu bu hususta "Kur'an'da her bir sûrenin nerede ve ne hakkında nâzil olduğunu mutlaka bilirim. Kitabullah'ı benden daha iyi bilen birinin bulunduğunu bilsem deveye binip ona yetişmeye çalışırım" dediğı bilinmektedir. Bu sahâbe, İbn Abbâs'ın ilmi konusunda şöyle demiştir: "İbn Abbâs Kur'an'ın ne güzel tercümanıdır. Eğer bu genç bizim çağımıza yetişseydi hiçbirimiz onunla sohbet etmeye güç yetiremezdik."¹²¹

İbn Abbâs'ın bazen sahâbenin önde gelenlerini eleştirdiğı de olmuştur.

İkrime'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Ali dinden dönen bir grubu yaktırdı. Bu haber İbn Abbâs'a ulaşınca şöyle dedi: "Ben olsaydım onları yakmazdım. Çünkü Hz. Peygamber: 'Allah'ın azabıyla azap etmeyin" buyurmuştur. Ben onları Hz. Peygamber'in "Kim dinini değiştirirse onu öldürün" sözüne binaen öldürürdüm. Bu sözler Hz. Ali'ye ulaşınca: "Yazıklar olsun İbn Abbâs'a! O, teferruata dalıyor" demiştir.¹²²

Şüphesiz İbn Abbâs hem Peygamber duasına nail olmuş hem de kendisini geliştirmek ve ilmî anlamda bir yetkinliğe ulaşmak için elinden gelen bütün gayreti göstermiştir. Yeri geldiğinde hiç kimseden ve hiçbir şeyden çekinmeden ashabın ileri gelenlerini de uyarmıştır. Nitekim ilim için sürekli danışan ve soru sormayı ihmal etmeyen bir şahsiyetin onu öğrenmek ve öğretmekten uzak kalması tahayyül edilemez.

İbn Abbâs'ın ilmi ve ilim meclisleri hakkında oldukça rivayet vardır. Bu rivâyetleri çoğaltma imkânı bulunmakla birlikte bu kadarla iktifa edilecektir.

Kaynaklarda geçen bilgiler, İbn Abbâs'ın ilmî birikiminin yazılı olduğu yönündedir. İbn Sa'd, İbn Abbâs'ın sahâbenin büyüklerinden sünnete dair sorup öğrendiklerini bir deftere geçirdiğini *Tabakât*'ında zikreder. Yine kaynaklarda İbn Abbâs'ın vefatında kendisine ait yazıların bir deve yükü kadar olduğu geçmektedir. Önde gelen İtalyan müsteşrik Leone Câetani dahi bunu kabul ve itiraf etmektedir.¹²³

¹²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. 2, s.367

¹²¹ Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 337.

¹²² Numan b. Dinar el-Bağdadi el-Dârekutnî, *Sünen-i Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2004, C. 4, s. 108.

¹²³ Köksal, *Câetani'ye Reddiye*, C. 1, s. 206.

İbn Abbâs'ın ilmî şahsiyeti başlığı altında verdiğimiz bu bilgilerin yanında, hangi ilim dallarında uzmanlaştığı ve öne çıktığı da üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu sebeple aşağıda İbn Abbâs'ın uzman sayıldığı ve temayüz ettiği konular üzerinde de durulacaktır.

1. UZMAN OLDUĞU ALANLAR

Tefsir, Hadis, fıkıh, megâzi, tarih, dil ve Arap edebiyatında yetkin bir seviyede olan İbn Abbâs'ın asıl yetkin olduğu alan şüphesiz İslamî ilimlerdir. Nitekim İbn Abbâs Hz. Peygamber'in “*Allah'ım onu dinde fakih kıl, ona hikmeti öğret*” duasına mazhar olmuştur. Bu dua ve daha önce zikri geçen birçok etken ile birlikte İslami ilimlerde şöhret bulduğu söylenebilir.

A-) MÜFESSİR OLARAK İBN ABBÂS

Dil bilimcilerinin, hadis âlimlerinin ve fıkıh âlimlerinin İbn Abbâs'ı değerlendirirken her birinin kendi ilgilendiği ilim dalından ve kendi penceresinden onun ilmî şahsiyetine bakması pek tabiidir. Birçok alanda yetkin bir kişiliğe sahip olan İbn Abbâs'ın asıl otorite olduğu alan hiç şüphesiz tefsirdir. Rivayet tefsiri dendiği zaman akla ilk gelen sahabîlerden birisidir. Aynı şekilde tefsir alanında sahâbe içerisinde en fazla rivâyet İbn Abbâs'tan gelmiştir. Hemen her ayet hakkında ondan bir veya birkaç rivâyet vardır.

Tefsir kitaplarının ondan gelen rivâyetlerle dolu oldukları alanın uzmanları tarafından ifade edilen bir husustur. Nitekim elimizde bulunan en eski tefsir çalışmalarından olan Taberî'nin *Câmiu'l Beyan*'ındaki rivâyetlerin azımsanmayacak kısmının ona ait olduğu görülür. Rivâyetler değerlendirildiğinde sahabe içerisinde bu alandaki en otorite isim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca İbn Abbâs Mekke'deki tefsir faaliyetlerini de idare etmiştir. Daha önce de söylendiği üzere bu alanda çok mahir olması hasebi ile “*tercümanu'l-Kur'an*” lakabını almıştır. Kimi kaynaklarda hadis olarak, kimi kaynaklarda ise İbn Mes'ud'un (35/655) sözü olarak aktarılan “İbn Abbâs Kur'an'ın ne güzel tercümanıdır”¹²⁴ rivâyeti meşhurdur. Bununla beraber bir başka rivayette, İbn Ömer'e bir ayetin tefsiri sorulduğu zaman, “İbn Abbâs'a git. O, Allah'ın Hz. Peygamber'e

¹²⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 4, s. 92.

indirdiği Kur'an'ı en iyi bilendir”¹²⁵ demesi, onun tefsir alanındaki yerine işaret etmektedir.

Aşağıdaki rivâyet de onun Kur'an tefsirinde muasırlarından daha önde olduğu ve ilmî üstün olduğunun göstergesidir:

Bir gün içlerinde Said b. Cübeyr'in de bulunduğu bir mecliste Şûra sûresinin “... De ki: Bu tebliğime karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Sizden ancak akrabalık meveddeti istiyorum...” mealindeki 23. ayetinde geçen 'akrabalığa' kimlerin dâhil olduğu sorulur. Said b. Cübeyr: “Peygamber'in yakınları, âl-i Muhammed'dir” der. İbn Abbâs: “Ey Said! Acele ettin. Kureyş'in Hz. Peygamber'e hısımlığı bulunmayan hiçbir batnı yoktur. Çünkü Rasûlullah: Ey Kureyş! Hiç olmazsa sizinle aramdaki akrabalığa saygı gösterin, buyurdu”¹²⁶ şeklinde karşılık vermesi ve orada bulunanların herhangi bir itirazlarının olmaması, onun o mecliste bulunan ve önde gelen pek çok sahâbeden ilmî anlamda daha üstün olduğuna işaret eder.

İbn Abbâs'ın bizatihi kendisi "Kur'an'da - غَسْلِينَ¹³⁰ - أَوَاهُ¹²⁹ - خَانَ¹²⁸ - الرَّقِيمُ¹²⁷ -" kelimelerinin dışında her şeyi bilirim" diyerek tefsir alanındaki maharetine ve bilgisine işaret etmiştir.¹³¹

Yine İbn Abbâs: Kur'an'da nerede indiğini bilmediğim hiçbir ayet yoktur' diyerek Kur'an'a olan vukufiyetini vurgulamıştır.¹³²

İbn Abbâs, Kur'an tefsirine ait rivayetleri, ya Hz. Peygamber'den ya sahâbeden ya da yabancı kültürlerden aldığı bilgilerle içtihat ederek aktarmıştır. Kendisine ait olan veya ona isnat edilen haberlerin sayısı o kadar çoktur ki, kendisi Kur'an hakkındaki kaynağı bilinmeyen birtakım gaip haberlerin kaynağı olarak da meşhur olmuştur. Ancak durum sanıldığı gibi değildir. Konuyla ilgili İmam Şafî'nin: “İbn Abbâs'tan sabit olan tefsirin

¹²⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, C. 2, s. 324.

¹²⁶ Buhârî, *Menâkıb*, 3497.

¹²⁷ Kehf, 18/9.

¹²⁸ Enfal, 8/71.

¹²⁹ Hud, 11/75.

¹³⁰ Hakka, 69/36.

¹³¹ Ebu Abdullah Muhammed b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., s. 67.

¹³² Muhammed Şemseddin b. Muhammed Bahâuddin, *Tefsîru'l-Menâr*, Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Ammeti lil Kitab, 1990, C. 3, s. 150.

miktarı yüz ayet kadardır” sözü, onun bu konudaki rivayetlerinin o kadar da abartılacak derecede olmadığına işaret etmektedir.¹³³

İbn Abbâs, yaptığı derslerde zamanı ve mekânı da dikkate almıştır. Nitekim o: “Allah yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasında inip durmaktadır. Böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilersiniz”¹³⁴ âyetini tefsir ettiği sırada şöyle dediği zikredilir: “Ey insanlar! Bu âyeti, Resulullah'tan duyduğum gibi karşınızda tefsir etseydim, beni taşlardınız. Bir başka rivayette, “Kur'an'ın bazı te'villerini açıkça söyleseydim, beni taşla recm ederlerdi” demiştir.¹³⁵ Bu iki rivayet göz önünde bulundurulduğunda İbn Abbâs'ın yaptığı sohbetlerde insanları psikolojik ve sosyolojik açıdan bir tahlile tâbi tuttuğunu, ortama, zamana ve mekâna göre açıklamalarda bulunup ilm-i siyasete dikkat ettiği sonucunu çıkarabiliriz.

A.1-) TEFSİRDE FAYDALANDIĞI KAYNAKLAR

Tefsir ve hadis kitaplarındaki İbn Abbâs rivayetleri incelendiğinde onun, ayetleri; dînî, lügavî ve tarihî bilgilerle izah etmeye çalıştığı, az da olsa lafızların hakiki manalarını bırakıp, mecâzi manalarını kullandığı¹³⁶ görülür.¹³⁷

İbn Abbâs'ın tefsir ilminde öne çıkmasını gerektiren bir diğer sebep, tefsirde filolojik¹³⁸ yöntemi kullanmasıdır. Ayrıca bu yöntemin kurucusu da denilebilir. Filolojik yöntem İbn Abbâs ile gelişmiştir ve bunun bazı sebepleri vardır. Bunları kısaca söylemek gerekirse: Şiir, lehçeler, muarreb¹³⁹ lafızlar ve garip kelimelerle ilgili geniş bilgiye sahip

¹³³ İsmail Aydın, “İbn Abbâs: Filolojik Tefsirin Öncüsü”, *E.A.D.*, S. 48 (2011), s. 119.

¹³⁴ Talak, 65/12.

¹³⁵ Belâzûrî, *a.g.e.*, C. 3, s. 45.

¹³⁶ ... قال ابن عباس: إصرًا , عهدا . (Buhari, 4, 41)

الاصر :kelimesi lügatte, ağır yük, bağ gibi manalara gelse de, bu lafza ahd ve günah gibi manalar da yüklenmektedir.

عهدا kelimesine اصرًا manası vermekle, hakikati mecaz yolu ile izah etmiştir. İslamiyet'te olduğu gibi Bütün dinlerde ahde vefa, verilen sözü yerine getirmek hoş görülen bir şeydir. Söz vermenin maddi ve manevi bir ağırlığı olması hasebiyle, İbn Abbas da, bu ağırlığa işaret ederek ahd kelimesini kullanmıştır.

¹³⁷ İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri”, C. 6, S. 2 (1972), ss. 77-78.

¹³⁸ Günümüzün anlayışına göre filolojik tefsir : "Dile dayalı olarak Kur'an'ı anlama ve dil kurallarıyla onun manalarını belirleme faaliyeti"dir. Bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 5. b., İstanbul /Türkiye: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2016, s. 174.

¹³⁹ Arap asıllı olmayıp daha sonra Arapçaya girmiş ve Araplaşmış kelimeler.” demektir. Bkz. *a.g.e.*, s. 198.

olmasıdır. Bu açılardan, onun yaptığı tefsirin en önemli niteliğinin dilbilimsel olmasıdır, denebilir.¹⁴⁰

İbn Abbâs'ın tefsirde dayandığı kaynaklardan biri şiidir. Tefsirde şiirin kullanılması Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabe döneminde başlar. Araştırmalara göre İbn Abbâs dışında şiir ile tefsir yapan bir başka sahâbe bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'den nakledilen “Bazı şiirlerde hikmet vardır”¹⁴¹ sözü, şiir ile yapılan tefsire teşvik etmektedir. Sahabe döneminde şiir ile yapılan tefsire en çok önem veren ekol ise Mekke ekolüdür. Bunun sebebi ise İbn Abbâs'ın bu ekolün başında olmasıdır. Ayetlerde geçen garip lafızları açıklamada şiirin yararını bilmesi hasebi ile şiire çok önem vermiştir.¹⁴²

İbn Abbâs'ın tefsirdeki kaynaklarından bir diğeri Arap lehçeleridir. Lehçelere dayalı tefsir yöntemi de sahabe ile başlamıştır. Bu yöntemin erken dönemlerde başlamasının sebebi Kur'an'da ki farklı lehçelere ait kelimelerin manalarına vakıf olup insanlara gereğince açıklama düşüncesidir. Bu sebeptendir ki lehçelere dayalı tefsir İbn Abbâs'tan önce de var olan bir tefsir metodudur.¹⁴³

Tefsirdeki kaynaklarından bir diğeri muarreb lafızları bilmek suretiyle yaptığı tefsirdir.¹⁴⁴ Zira Kur'an'da birçok dilden farklı kelimeler bulunmaktadır ve bu kelimelerin tefsiri yine o kelimelerin geldiği dildeki karşılığını bilmekle mümkündür.¹⁴⁵

Tefsir kaynaklarının sonuncusu ise sahabeden öğrendiği bilgilerdir.¹⁴⁶ Daha önce de İbn Abbâs'ın ilme olan düşkünlüğü ve öğrenme arzusuyla hayatını idame ettirmesi gibi

¹⁴⁰ Aydın; a.g.m., s. 118.

¹⁴¹ Buhârî, *Edep*, 90

¹⁴² Aydın; a.g.m., s. 122; İbn Abbâs'a *وفومها* (Bakara, 2/61) ifadesinin anlamını sorulduğunda, buğday anlamı taşıdığını söylemiş ardından da; "Uhayda b. El-Culah'ın şu sözünü duymadın mı?" diyerek şu şiiri okumuştur:

قد كنت اغنى الناس شخصا واحدا ورد المدينة عن زراعة قوم

"Medine'nin en zengin tek kişisiydim; o, Medine'ye buğday ekmekten döndü."; Bkz. Aydın; a.g.m., s. 121.

¹⁴³ İbn Abbâs, *وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ* (Necm, 53/61) ayetiyle ilgili olarak *السَّمُود* kelimesinin Yemen lehçesinde *الْغِنَاء* anlamına geldiğini söylemiştir. a.g.e., s. 123.

¹⁴⁴ İbn Abbâs bazı ayetleri tefsir ederken *هُوَ بُلْغَاءٌ كَذَا* vb. ifadeler kullanarak kelimenin geldiği dildeki anlamına işaret etmektedir. İbn Abbâs, *قَسُورَة* (Müddesir, 74/51) kelimesinin Habeşçe'de 'aslan' anlamına geldiğini belirtmiştir.

¹⁴⁵ Aydın, *a.yer.*

¹⁴⁶ İbn Abbâs *فَقَدْ صَعَّتْ قُلُوبُكُمْ* (Tahrim, 66/4) ayetinde kastedilenlerin kimler olduğunu öğrenmek için aylarca Hz. Ömer'in etrafında soru sorması ve bundan kurtuluş yolu olmadığını anlayan Hz. Ömer'in cevap vermek zorunda kalması, onun ne derecede ilme istekli olduğunu göstermektedir. (Buhari, Nikâh, 84)

konulara değinilmişti. Bu çaba ve arzu onun tefsir ilminde yetkinleşmesinde başlıca rol oynamıştır, denebilir.¹⁴⁷

Ashap arasında birçok müfessirin olduğu konusu hiç şüphesizdir. Ancak İbn Abbâs'ın daha öncede zikrettiğimiz gibi birçok etken sebebiyle bu alanda çok başka bir rolü vardır. Dil bilimsel tefsir yönteminin kurucusu niteliğinde olan İbn Abbâs'ın izlediği yöntemleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

1-) Garîp lafızları açıklama.¹⁴⁸

2-) Nâhvi / Gramatik yorum.¹⁴⁹

3-) Sarfî¹⁵⁰ / İştikâkî¹⁵¹ yorum.¹⁵²

4-) Deneyimlerden yararlanma.¹⁵³

5-) Dildeki beyân üsluplarına başvurma.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Aydın; a.g.m., s. 123.

¹⁴⁸ Kur'an'daki garîp lafızların tefsirine yönelik etkinlik filolojik tefsirin ilk mertebesi kabul edilir. İbn Abbas'ın lafızların tefsiri ile ilgili yaptığı beyanların Arapça lügatlerin ortaya çıkışını tetikleyen bir davranış olduğu dile getirilmiştir ve onun lafızlara dönük bu mülâhazaları daha sonra *garîbu'l-Kur'an* olarak isimlendirilen bir ilim dalının temelleri haline gelmiştir.

Onun, garip kelimelerle ilgili fikir sahibi olmadığı zaman ehl-i kitaptan bazı âlimlere bunları danıştığı rivayet edilir. Örnek vermek gerekirse o, برق kelimesinin anlamını öğrenmek için Ebu'l-Celd'e bir mektup göndermiş, böylece o kelimenin '*rüzgâr*' olduğunu söylemiştir; İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2000, C. 1, s. 186.

¹⁴⁹ İbn Abbâs'ın uyguladığı tefsirin önemli özelliklerinden bir tanesi de dil kurallarına ve dildeki üsluba uygun yorum şekillerini içermesidir. Bu üslup bağlamında İbn Abbâs *الا انهم يثنون صدورهم* (Hud, 11/5) ayetini *الا انهم تثون صدورهم* şeklinde mübalağa sığısıyla okumuştur; Ebu'l Huseyn İbn Fâris, *es-Sahibi fi Fikhi'l-Lügati'l-Arabiyye ve Mesailiha ve Süneni'l-Arabi fi Kelâmiha*, Beyrut/Lübnan: Daru Mektebeti'l-Arif, 1993, ss. 257-58.

¹⁵⁰ Sarf: 'Farklı kalıplara göre biçim değiştiren lafızların mana ve yapılarını konu edinen ilimdir'

¹⁵¹ İştikak: 'Yapı ve anlam bakımından aralarında münasebet bulunan iki kelimeden birinin diğerinden türetilmesini ele alır'

¹⁵² İbn Abbâs, ادم kelimesinin istikakı konusunda şöyle söylemiştir: "Rabbu'l-İzze, ölüm meleğini gönderdi. Ölüm meleği, yerin üstündeki tatlı ve tuzlu topraktan aldı." Daha sonra İbn Abbâs şöyle dedi: ومن ثم سمي ادم لانه خلق من اديم الارض 'Bundan dolayı Âdem olarak isimlendirildi. Çünkü yerin üzerindeki topraktan (edîm) yaratıldı'; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, C. 1, s. 251.

¹⁵³ Kur'an'ın Arapların diline inmesi ve onların dil yapı ve özelliklerini taşıyor olması hasebiyle Kur'an'daki bazı ifadelerin Arapçadaki ifade biçimlerini içermesi gayet tabiidir. İbn Abbâs ve sonraki müfessirler de dildeki bu deyimlerden yararlanarak tefsir yapmışlardır. Örneğin; *فَتِيَابَكَ فَطَهَر* (Müddesir, 74/4) ayetini 'günahtan temizlenme' olarak tefsir eden İbn Abbâs, Arap dilinde günahtan uzak duran kişi için *نقي الثياب* 'temiz elbiseli' dendiğini ifade etmiştir; Aydın; a.g.m., s. 128.

¹⁵⁴ Takdim, tehir ve hazf, Arapçada önde gelen söz üsluplarındandır. Arapların lafızları bu şekilde kullanmaları söz söylemedeki ustalıklarını kanıtlamak istemelerindendir. Bazen ise anlam karışıklığını önlemektir. İbn Abbas'ta bu yöntemi kullananlar arsındadır. Örneğin; *الحمد لله الذي انزل على عبده الكتاب ولم يجعل له عوجا قيما لينذر بأسا شديدا من لدنه الحمد* (Kehf, 18/1-2) ayetinde takdim-tehir olduğunu söyleyerek sözün

Buraya kadar zikredilenler İbn Abbâs'ın tefsir ilmindeki konumuna ve tefsir metoduna dairdir. İbn Abbâs'ın tefsiriyle ilgili bir başka önemli nokta, onun tefsirinin kaynak değeridir. Bu kaynak değeri ona nispet edilen birçok rivayetin sıhhati hakkında bize bilgiler vermektedir. İbn Abbâs'ın tefsir rivayetleri bize çok çeşitli yollarla intikal etmektedir. Ancak bu yolların sıhhat dereceleri aynı değildir. Bu rivayetlerin bazıları sahih olmakla birlikte bir kısmı zayıf rivayetlerdir. Dolayısıyla İbn Abbâs'a isnat edilen her haberin kendisine aidiyetinden bahsedilemez. Münekkitler İbn Abbâs'tan gelen tefsir tariklerini, ona nispetleri bağlamında değerlendirmişlerdir. Tefsir alanında bize ulaşan rivayetlerin tarikleri genelde şöyle verilebilir:

1-) Muaviye b. Salih tariki. Ebû Salih Abdullah b. Salih - Ali b. Ebû Talha - İbn Abbâs (Yahut Mücahit veya Said b. Cübeyr yoluyla İbn Abbâs).¹⁵⁵

2-) Kays b. Müslim el-Kûfî tariki. Atâ b. Sâid - Said b. Cübeyr - İbn Abbâs.¹⁵⁶

3-) İbn İshak tarîki. Muhammed b. Ebû Muhammed – İkrime veya Said b. Cübeyr – İbn Abbâs.¹⁵⁷

4-) Süddi (el-Kebir) tarîki.¹⁵⁸

5-) İbn Cüreyc tarîki.¹⁵⁹

6-) Dahhâk b. Müzahim tarîki.¹⁶⁰

takdirini ولم الحمد لله الذي انزل على عبده الكتاب قيما يجعل له عوجا قيما لينذر باسا شديدا من لدنه olarak yapmıştır; İbn Fâris, *es-Sahibi fî Fîkhi'l-Lügati'l-Arabiyye ve Mesailiha ve Süneni'l-Arabi fî Kelâmiha*, s. 244.

¹⁵⁵ En sağlam tarik budur. Buhari'de Müslim'de ve sünenlerde bu tarikte rivayetler vardır. Aynı zamanda Taberi, İbn Ebi Hatim ve İbnü'l-Münzir de bu yolu tercih etmişlerdir. Bkz. Muhammed Seyyid Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Kahire/ Mısır: Mektebetü Vehb, t.y., C. 1, s. 59.

¹⁵⁶ Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarını şamil sağlam bir tarik olup Feryâbi ve el-Müstedrek sahibi Hâkim de kullanmışlardır. Bkz. a.g.e., C.1, s. 60.

¹⁵⁷ Hasen seviyesinde sağlam bir vecih olup Tâberi, İbn Ebu Hatim ve Tâberani bu tariki sıkça kullanmışlardır. Bkz. a.yer.

¹⁵⁸ Ebû Malik veya Ebû Salih aracılığıyla İbn Abbâs'a ulaşan bu tarik de makbul sayılmıştır. Müslim, sünen-i erbaa ve Tâberi bu vecihle rivayette bulunmuşlardır. Bkz. a.yer.

¹⁵⁹ Aralardaki râvileri atlayarak doğrudan İbn Abbâs'tan rivayette bulunmuş ve topladığı rivayetlerin sıhhatine dikkat etmemiştir. Bu sebepten dolayı onun rivayetleri başka tariklerle takviye edilmedikçe makbul sayılmamıştır. Ancak, Haccac b. Muhammed'in aynı tarikte İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadis cüzü icma ile sahih kabul edilmiştir. Bkz. a.yer.

¹⁶⁰ Rivayet silsilesi içinde Said b. Cübeyr'i zikretmemesinden dolayı sıhhatine güven olmaz. Bu tarikin zayıf sayılan vecihleriyle Taberi, İbn Ebu Hatim, Merduye ve İbn Hibbân nakillerde bulunmuştur. Bkz. a.yer.

7-) Atıyyetü'l Avfî tarîki.¹⁶¹

8-) Mukatil b. Süleyman.¹⁶²

9-) Muhammed b. Sâib el-Kelbi tarîki.¹⁶³

B-) FIKİH İLMİNDEKİ YERİ

Bilindiği üzere sahabe, Hz. Peygamber'in muhatapları ve fiillerinin şahitleridir. Onlar Allah'ın gönderdiği bu elçiye en iyi şekilde dinlemeye ve anlamaya gayret göstermişlerdir. Hayatlarının her anında onu izlemiş, dinlemiş ve yaptıklarını uygulamaya çalışmışlar ve hangi fiilin sünnet hangisinin sünnet olmadığını tespit etmişlerdir. Ancak birer insan olmaları hasebi ile sahabe; dinleme, zapt ve ezber konusunda farklı oldukları gibi kavrama ve muhakeme gibi konularda da birbirlerinden farklı özellikler taşımaktadırlar. Bütün bunların doğal sonucu olarak da, herhangi bir hadis veya hâdise karşısında, iki sahabenin tavrı, baba ile oğulun, abi ile kardeşin, hatta Hz. Peygamber'in eşlerinin bile yaklaşımları farklı olabilmiştir. Aynı şekilde gençler ile yaşlılar arasında dahi okumada, anlamada ve yorumlamalarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Farklı dil, kültür, yetişme tarzı Hz. Peygambere yakınlıkları, onunla geçirdikleri süre vs. konular da onların Hz. Peygamber telakkilerini değiştirdiği gibi, sünneti tespit çabalarında da değişik eğilimler göstermelerine sebep olmuştur. Yapılan çalışmalar neticesinde sahabenin üç farklı anlayış sergiledikleri söylenebilir:

a.) Zahiri Yaklaşım: Hz. Peygamber'in sözlerinin zahirine tutunan, söylediklerini tam anlamıyla lafzî ve harfî idrak eden, eylemlerinde ise daha çok şeklî ve sathî yaklaşan eğilimlerdir.

¹⁶¹ Aralardaki ravileri atlayarak doğrudan İbn Abbas'tan rivayette bulunmuş dolayısıyla güvenilirmez. Tirmizi, bu yolla gelen bazı birtakım rivayetleri hasen kategorisine koymuştur. Taberi ve İbn Ebi Hâtim de bu yolla gelen birçok rivayeti zikretmişlerdir. Bkz. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, C. 1, s. 61.

¹⁶² Güvenilmez. Bkz. a.yer.

¹⁶³ Ebu Salih Bâzân tarikiyle İbn Abbas'tan gelen bu tarik çok zayıftır. Hele Süddi tarikiyle gelmişse hiç güven olmaz. Bununla beraber Sa'lebi ile Vâhidi bu tarikle pek çok rivayet zikretmişlerdir. Firuzâbâdi tarafından toplanıp İbn Abbâs'a nisbet edilen *'Tenviru'l-Mikbas'* adlı tefsir bu tarikle gelmiştir. Bkz. a.yer.

b.) Fikhî Yaklaşım: Hz. Peygamberden sadır olan bir söz veya eylemin kaynağının, sebebinin ve amacının ne olduğunu, hangi koşul ve şartlarda söylendiğini, zaruri olup olmadığını kavramaya çalışan anlama ile ilgili eğilimlerdir.

c.) İctihâdi Yaklaşım: Bununla, müçtehit sahabenin Hz. Peygamber'in vefatından sonra, değişiklik gösteren şartlar karşısında, sünnetleri ele alış şekillerini, karşılaştıkları yeni problemlere çözüm getirişlerini, hakkında nebevî buyruk ve uygulama bulunan konularda onların içtihatlarına dayalı müteferrik tasarrufları kastedilmektedir.¹⁶⁴ Bu başlık altında onların sünnet anlayışlarının yalnızca hukukî içtihatlarla sınırlı olmadığı, aynı zamanda idarî ve siyasî bazı icraatları da içine aldığını bilmek ve konuyu iki yönüyle incelemekte fayda vardır.

Birçok sahabenin Hz. Peygamber henüz hayattayken bile içtihat ettikleri bilinmektedir. Bu, bazı ortamlarda Hz. Peygamber'in ashabını geliştirmek, bu işlemi onlara öğretmek amacıyla onun izni veya emri ile onun huzurunda vücut bulmuştur. Bu durumlarda Hz. Peygamber eğer bu içtihatları hatalı bulduysa tashih etmiş eğer doğru ise tasvip ve tasdik etmiştir. Eğer Hz. Peygamber yolculuk, savaş vb. görevlerde ise kendi aralarında konuyu müzakere edip bir konuda içtihat etmişler, Hz. Peygamber dönünce de kendisine soru olarak iletmışler, o da bu içtihadı ya tashih etmiş ya da tasdik etmiştir.¹⁶⁵ Burada üzerinde durulması gereken öncelikli konu ise her sahabenin içtihat edebilecek yetiye sahip olup olmadığıdır. Bilindiği üzere insanların akıl, zekâ, kavrayış ve muhakeme gücü birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu durum herkes gibi sahabe için de geçerlidir. Bir sahabinin hıfzı ve zaptı çok kuvvetli olduğu gibi muhakeme gücünden yoksun olabilme durumu da vardır.¹⁶⁶ Nitekim Hz. Peygamber, sahâbe nesli için de fakih olup olmamak arasına fark koymuş ve şöyle buyurmuştur:

“ ... *Nice fikh taşıyıcısı vardır ki, onu kendisinden daha kavrayışlı kimselere nakleder ve nice fikh taşıyıcısı da vardır ama fakih değildir.*”¹⁶⁷

¹⁶⁴ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 10. b., Ankara /Türkiye: Diyanet Vakfı Yayınları, 2017, s. 147.

¹⁶⁵ Örnekler için bkz: Ebû Davûd, *Tahâre*, 126; Buhârî, *Meğazi*, 30.

¹⁶⁶ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, ss. 362-63.

¹⁶⁷ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2015, *İlim*, 7; Ebû Davut, *İlim*, 10.

İbn Hâzm (ö.456) da sahabeyi fetvalarının azlığına ve çokluğuna göre üç gruba ayırmıştır:

1-) Fetvalarının sayısı çok olanlar

2-) Fetvalarının sayısı orta olanlar

3-) Fetvalarının sayısı az olanlar

Burada belirtmek gerekir ki Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet etmekle, çok fetva vermek veya içtihat etmek birbirinden farklı şeylerdir.¹⁶⁸ Zira nice sahabe çok hadis naklettikleri halde fazla fetvaları bulunmamaktadır.

Şimdiye kadar serdettiklerimiz açıkça gözler önüne sermektedir ki sahabe döneminde gayet canlı ve dinamik bir eleştiri zihniyeti mevcuttur. Sahabe doğruların tespiti için, özellikle dinî konular söz konusu olduğunda en küçük bir yalan veya yanlış ihtimalinde bile, kim olursa olsun karşısındaki kişileri tenkit ve tekzip etmekten geri durmamışlardır. Sunulan görüşü veya rivayeti tahkik cihetine gitmiştir. Sahâbenin genel olarak fıkıh anlayışı ve sünnet telakkisi hakkında verilen bu bilgilerden sonra, İbn Abbâs'ın fıkıh anlayışına geçebiliriz.

İbn Abbâs, tefsir ilminde olduğu gibi fıkıh ilminde de otorite olarak kabul edilmiştir. Dört Abdullah'tan (abadile) biri olma vasfına sahip olan İbn Abbâs, döneminde Mekke'nin fıkıh otoritesidir. Motzki, *Die Anfänge der islamischen Jurisprudenz* adlı eserinde Abdülrezzâk'ın (ö. 211/826) *Musannef*'inden seçtiği hadislerden elde ettiği sentez sonucunda, İslâm hukukunun Mekke'deki gelişiminin İbn Abbâs'la başladığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁶⁹ Ayrıca İbn Abbâs fetvalarının çokluğu ile de meşhurdur. İbn Hâzm, onu fetvası en fazla olan sahabe içerisinde sayar.¹⁷⁰ Bu fetvalarının Ebu Bekir Muhammed b. Mûsa b. Ya'kûb tarafından yirmi cilt olarak bir araya getirildiği rivayet edilir. Ancak bugün eser elimize ulaşmış değildir. Bahusus hac meseleleri ve İslam miras hukuku alanındaki fetvaları da sürekli başvuru kaynağı olmuştur. Fıkıh yönü ağır basan

¹⁶⁸ Ebu Zehra'nın da belirttiği gibi "Fetva verme, içtihada nispetle daha özel bir mana taşımaktadır. Çünkü ichtihad, fıkhi hükümleri kaynaklarından çıkarmaktır. Bu hükümlerin açıklanması hakkında herhangi bir soru bulunsun veya bulunmasın sonuç değişmemektedir. Fetva vermeğe gelince, vücut bulmuş bir olayın hükmünü açıklamak üzere fakih tarafından verilen bir cevaptır." Bkz. Muhammed Ebû Zehra, *Fıkıh Usûlü*, 11. b., Ankara /Türkiye: Fecr Yayınları, 2013, s. 347.

¹⁶⁹ Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2014, s. 96.

¹⁷⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkûn*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ciyl, 1973, C. 1, s. 264.

sahabîleri şu şekilde zikredebiliriz: “Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ömer en fazla hadis ezberleyip rivayet edendir. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Zeyd b. Sabit, Abdullah İbn Abbâs ise diğerlerinden daha fâkîh olanlardır”¹⁷¹ diyerek İbn Abbâs'ı da fakih ve diğerlerinin fıkıh yönlerinin ağırlıklarına işaret etmiştir.

Onun en fazla tartışılan fikhî görüşlerinin başında daha öncede bahsettiğimiz gibi İslam'ın ilk yıllarında serbest olan ancak daha sonra yasaklanan mut'a nikâhı hakkındaki görüşleri gelir. İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin bazılarında, mut'a nikâhını serbest kıldığı, bazılarında ise konu hakkındaki rivayete daha sonra muttali olması hasebi ile bu görüşünden döndüğü nakledilmiştir.¹⁷²

İbn Abbâs, Hz. Peygamber döneminde içtihat etmek ve fetva vermekle meşhur on dört sahabîden biridir.¹⁷³ Ayrıca sahabeler arasında *fukaha-i seb'a* olarak bilinen şu yedi sahabî arasında da yer almaktadır: Ömer b. Hattab, Ali b. Ebi Tâlib, Hz. Âişe, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Ömer. İbn Abbâs yaptığı içtihatların ve verdiği fetvaların sonraki nesillere aktarılması hasebi ile gerek usul gerekse fûrû konularında kendisinden hayli istifade edilmiş, adeta bu hususta öncü bir işlev görmüştür. İbn Abbâs'ın sürekli meclisinde bulunanlardan biri olan Süleyman b. Yesâr (ö.107), kendisine soru soran kimseye İbn Ömer'in çoğunlukla, 'bilmiyorum' dediğini, İbn Abbâs'ın ise hiç kimseyi cevapsız geri çevirmediğini rivayet etmiştir. İbn Abbâs'ın: “Onun insanları bu şekilde geri çevirmesini garipsediğini ve şüpheli bir durumda, varsa sünnete göre eğer yoksa re'y ile fetva vermesi gerekir” dediğini belirtmiştir. İbn Ömer'in soru soran kişileri, kendisinden daha fakih kişiler bulunduğu gerekçesi ile bu şekilde geri çevirdiği de bilinmektedir.¹⁷⁴

B.1-) İÇTİHADINDA KULLANDIĞI YÖNTEM

İbn Abbâs hadisleri anlamada, istinbat¹⁷⁵ ve fıkıh melekesini bir arada götüren nadir sahabîlerdendir. Fakihlerin görevi, hadisleri olduğu gibi aktarmak değil, bunlardan

¹⁷¹ Muammer Bayraktutar, *İmam Şâfi'i'nin Hadis Yorum Metodolojisi*, 1. b., İstanbul /Türkiye: OTTO, 2015, s. 53.

¹⁷² Detaylı bilgi için bkz. Tirmizî, *Nikâh*, 29.

¹⁷³ Bu sahabiler: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, İbn Mes'ûd, Ebu Musa'l Eş'ari, Muaz b. Cebel, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, İbn Abbâs, İbn Ömer, İbn Amr ve Âişe'dir.

¹⁷⁴ Ebu Abdillâh Şemsüddin ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Beyrut/Lübnan: İhyai't-Turasi'l-Arabi, t.y., C. 1, ss. 38-39.

¹⁷⁵ Ayet ve hadislerden hüküm çıkarmak. Bkz. Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, 22. b., Ankara /Türkiye: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015, s. 309.

maslahata uygun hükümler çıkarmaktır. Bu işlem ise hadisleri tam anlamıyla kavrama ve hadislere bütüncül yaklaşmakla mümkün olur. Bu bakımdan o, ayet ve hadislere yaklaşımda zahirî bir tavır sergilemeyip, hükümlerin mana ve maksadına ehemmiyet veren bir yaklaşım sergilemiş, akıl, fıkıh ve düşünceyi hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Hz. Peygamber'in ne dediğini değil de ne demek istediğini araştırmış, duyduğu her rivayeti öylece almamış, Hz. Peygamber'in yaptığı her fiili sünnet olarak telakki etmemiştir. Hadislerin Kur'an ve İslâm'ın temel ilke ve prensipleri doğrultusunda anlaşılmasına özen göstermiş ve hüküm istinbatlarında bu kaidelere riayet etmiştir.¹⁷⁶ Bunun en güzel örneği tavafta remel yapılmasının sünnet olduğunu söyleyenlere, bunun sünnet olmadığını Hz. Peygamber'in müşriklere güçlü görünmek amacıyla yaptığını söyleyerek, bu eylemin nedenine vurgu yapmasıdır.¹⁷⁷ Benzer bir tavrı Muhassab'da konaklama mevzusunda ortaya çıkmaktadır. İbn Ömer burada konaklamanın sünnet olduğunu söylemiş, ancak İbn Abbâs burasının yalnızca Hz. Peygamber'in konakladığı bir mekân olduğunu, bundan başka bir manasının olmadığını ve herhangi bir hüküm taşımadığını belirtmiştir.¹⁷⁸ İbn Ömer ile İbn Abbâs arasındaki bu görüş farklılığından hareketle bazı âlimler, naslar karşısındaki tavırları sebebiyle sahabeyi iki kısımda telakki etmişlerdir. Bu gruplardan birincisi, bütün gayretini hadis ezberlemeye ve ezberlediklerini olduğu gibi nakletmeye adanmış kişilerdir. Bunların rivayette takip ettikleri yöntem, Hz. Peygamber'den çokça hadis nakletmektir. İkinci grubun ayırt edici özelliği ise naslar üzerinde düşünme, tefakkuh ve istinbâttir. Bu grubun izlediği rivayet yöntemi ise, tesebbüt, taharri ve şeriatın kurallarına arz etmeden hadis rivayet etmemektir.¹⁷⁹

İbn Abbâs'ın İçtihat usulü, bütüncül olarak göz önüne alındığında, kendisinden önceki sahabenin usulüyle büyük oranda benzediği görülür. İbn Abbâs, kendisine bir mesele arz edildiğinde konuyu ilk olarak Kur'an'da arar, orada bulamazsa sünnete bakardı. Eğer bu iki kaynaktan varsa ister re'ye muvafık olsun ister olmasın tereddütsüz hükmü onlardan alırdı. İbn Abbâs bu konu hakkında şöyle söylemektedir: “Kim, ne Allah'ın kitabında bulunan, ne de hakkında Rasûlullah'ın bir uygulaması geçmemiş olan

¹⁷⁶ Bayraktutar, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁷⁷ Müslim, *Hacc*, 237.

¹⁷⁸ Müslim, *Hacc*, 341.

¹⁷⁹ Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği*, 2. b., İstanbul /Türkiye: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017, s. 105.

bir görüş ortaya atarsa, Allah'a kavuştuğunda, bundan dolayı kendisine nasıl davranılacağı bilinmez.”¹⁸⁰ Şayet hükmü bu ikisinde de bulamazsa, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in içtihatlarına bakardı. Çünkü ona göre ilk iki halifenin verdiği hükümlerin neredeyse tamamı istişareye dayalıydı. Eğer onlarında görüşleri yoksa bu hususta Hz. Ali'nin bir görüşü olup olmadığına bakardı. Bunda da bulamadığı zaman sahabenin önde gelenlerinden birinin bu konuda bir hükmü olup olmadığına bakar ve onu seçerdi.¹⁸¹ Aldığı görüşü Arap dil kaidelerine arz eder ve bunlara uygun olup olmadığına bakardı.¹⁸² Ayrıca İbn Abbâs, sahabe görüşlerine muvafakat etmediğinde de kıyas yaparak içtihat ederdi.¹⁸³ İbn Abbâs'ın maslahata binaen de içtihat ettiği olmuştur.¹⁸⁴ Onun bu içtihat metoduna bakıldığında, Kur'an'a, Sünnete ve sahabenin önde gelenlerinin fetvalarına ne denli hâkim olduğu ve ilmî kapasitesinin hangi boyutta olduğu anlaşılabilir.

İbn Abbâs, Hz. Osman'ın şehadetinden sonra İbn Ömer, Ebu Said el-Hudri, Ebu Hureyre, Abdullah b. Amr b. As, Cabir b. Abdullah, Râfi b. Hadic, Seleme b. Ekva, Ebu Vakıd, Abdullah b. Büceyne gibi çağdaşı olan sahabilerle birlikte Medine'de de kadılık yapmış ve hadis rivayetinde bulunmuştur.¹⁸⁵

C. İBN ABBÂS'A NİSBETLE OLUŞTURULAN ESERLER

Kaynaklarda yer alan bilgiler, İbn Abbâs'ın ilmî müktesebatının yazılı olduğu yönündedir. İbn Sa'd, İbn Abbâs'ın sahabenin önde gelenlerinden ve fıkıh sahibi olanlarından sorup öğrendiği bilgileri bir deftere kaydettiğini *Tabâkât*'inde¹⁸⁶ zikretmektedir. Aynı şekilde İbn Abbâs'ın kendisine ait yazmış olduğu eserlerin bir deve

¹⁸⁰ Dârimi, *Mukaddime*, 259.

¹⁸¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 333.

¹⁸² Buna örnek olarak, hamilelik müddeti hususundaki görüşüdür. Hz. Ömer zamanında meydana gelen bir meselede altı aylıkken doğum yapan bir kadının recm edilmesi konusunda İbn Abbâs: "Bu kadın sana 'Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirsinler. Bu emzirmeyi mükemmel şekliyle uygulamak isteyenler içindir...' (Bakara/233) ayeti ve 'Çocuğun anne karnında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer...' (Ahkâf/15) ayeti ile karşı çıkar. Buna binaen hamlin en az müddeti altı aydır. Ama Bakara suresi 233. Ayette bunun yirmi dört ay olduğunu söylemiştir. O bu hususta dil karinelerini kullanarak şeriatın umumî gayelerine ve selim aklın verilerine göre davranmıştır.

¹⁸³ Kardeşlerle nenenin miras konusunda Zeyd b. Sabit'i eleştirerek "Zeyd b. Sabit Allah'tan korkmuyor mu ki oğlun oğlunu oğul gibi kabul ediyor da babanın babasını baba gibi kabul etmiyor" diyerek eleştirmiş ve bu eleştiriyi kıyasla yapmıştır. Bkz. Fahreddin er-Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3. b., Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, 1420, C. 4, s. 67.

¹⁸⁴ Mesela, 'maiatın(suların) içine az bir necaset karışsa da onun satılabileceğine dair ruhsat vermiştir, çünkü O'na göre bu aynı bir necaset değildir bundan mütevellit ondan faydalanmakta bir beis yoktur, demiştir. Bkz. Adnan Memduhoğlu, *Sahabenin İctihad Anlayışı*, (Doktora Tezi), Konya/Türkiye: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, ss. 215-16.

¹⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, C. 2, s. 372.

¹⁸⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, s. 123.

yükü kadar olduğu rivayeti de vardır.¹⁸⁷ İbn Abbâs'a nisbetle oluşturulan eserler şunlardır:

a. Tefsîru İbn Abbâs

Bazı tefsir ve hadis kitaplarında yer alan ve kendisinden rivayet edilen metinlerden oluşur. Dr. Abdülaziz b. Abdullah, toplamda on beş hadis kitabında (Kütüb-i sitte ile *Muvatta*, Ahmed b. Hanbel, Humeydî, Şafi'î ve Tayalisi'nin *Müsned*'leri, Abdurrezzak'ın *Musannef*'i, İbn Cârûd'un *Münteka*'sı, Dârekutnî ve Dârimî'nin *Sünen*'leri) yer alan İbn Abbâs'a ait tefsir rivayetlerini *Tefsiru İbn Abbâs ve merviyâtuhû* ismiyle iki ciltte bir araya getirmiştir. Bu rivayetlerin Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde bulunmayanlarını da tetkik etmiştir.¹⁸⁸

Yukarıdaki eser dışında aynı şekilde İbn Abbâs'ın tefsire dair görüşlerinin Firuzâbâdî tarafından bir araya getirilen *Tenvîru'l-Mikbâs fî Tefsiri İbn Abbâs* adlı bir eser de basılmıştır. Eser Fatıha suresinden Nâs sûresine kadar her bir ayetin Celâleyn tefsiri formatında kelime kelime izahlarından oluşmaktadır.¹⁸⁹

b. Garibu'l-Kur'an

Talebesi Âtâ b. Ebî Rebâh'ın topladığı bu cüz, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu eser, Kur'an'daki *garib* lafızların hangi Arap kabilesinin lehçesinden alındığını göstermek suretiyle ayetlere açıklık getirmektedir.

Eserin yazma nüshaları farklı isimlerle şu kütüphanelerde mevcuttur:

1. *Kitâbu Garîbi'l-Kur'ân*: Âtîf Efendi Kütüphanesi no. 2815/8.
2. *Beyânu Luğâtî'l-Kur'ân*: Süleymaniye Ktp. Esad Efendi no. 91/3.
3. *Kitâbu'l-Luğât fî'l-Kur'ân*: Dimaşk Zâhiriyye Ktp.
4. *Luğatu'l-Kur'ân*: Dublin Chester Beatty Ktp. no. 4263.
5. Amerika Princeton üniversitesi Ktp. Yahuda bölümü.

Ali Bulut, aynı kitaba değişik isimler verilmesinin sebeplerini şu şekilde sıralar:

¹⁸⁷ İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb*, Kahire/ Mısır, 1350, C. 1, s. 114.

¹⁸⁸ Çakan, Eroğlu; a.g.m., s.79.

¹⁸⁹ Mecdüddin Muhammed Ya'kub Firuzâbâdî, *Tenvîru'l-Mikbâs fî Tefsiri İbn Abbâs*, Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, 2002.

1-) *Garibu'l-Kur'an* denmesi, Kur'an'da geçen anlaşılması zor veya herkes tarafından bilinemeyen garip kelimeleri barındırması sebebiyledir.

2-) *el-Luğat fi'l-Kur'an* ve *Beyanu Luğati'l-Kur'an* denmesi, Kur'an'daki garîb kelimelerin hangi lehçe ve dillere ait olduğunun belirtilmesi sebebiyledir. Arap dili pek çok farklı lehçelerden oluşmaktadır. O dönemlerde bir kişinin bütün bu lehçeleri bilmesi oldukça zordu. Bu eser İbn Abbâs'ın söz konusu lehçelere hâkimiyetini göstermesi açısından da önemlidir.

3-) *Luğatu'l-Kur'an* ismi ise, Kur'an sözlüğü anlamında verilmiştir.

Eserde ayetlerin tefsirinde şu metot takip edilmektedir:

1-) Garîb lafızların manaları verilir.

2-) Herhangi bir lehçe veya bir dilde bulunuyorsa hangi dile ait olduğu belirtilir.

3-) Eğer garîb kelime başka bir ayette daha geçiyorsa o ayet de orada zikredilir.¹⁹⁰

c. Mesâ'ilü Nafi' b. el-Ezrak

Kur'an'daki 200 kadar anlaşılması güç kelimenin Harîcîler'in liderlerinden Nafi' b. Ezrak'ın sorduğu sorulara İbn Abbâs tarafından verilen cevapları içermektedir. Eserin nüshaları Dâru'l-Kütüp ve Berlin kütüphanelerinde *Garibu'l-Kur'an* adıyla mevcuttur. İmam Süyûtî bu eserin bir kısmını *el-İtkan* adlı eserine birebir almıştır. M. Fuâd Abdülbâki ise bu lafızları alfabetik olarak sıraya koymuş ve *Mu'cemü garîbi'l-Kur'an* ile beraber yayımlamıştır. Âişe Abdurrahman ise daha kapsamlı bir çalışma ile bu eseri *el-İ'câzü'l-beyanî li'l-Kur'an ve mesa'ilü İbni'l-Ezrak* adıyla yeniden yayımlamıştır. Bu eser İslâmî dönemde kelimelerin hangi manaya işaret ettikleri hususunda ilk araştırma olarak telakki edilmektedir. İbn Abbâs'ın bu eseri ve diğer eserleri hem tabiin hem de daha sonraki devirlerde birçok garîbu'l-Kur'an tefsirinin meydana gelmesinde öncü rol oynamış ve onların kaynağı olmuştur. Bu tür lügavî tefsir çalışmaları, nahvî tefsir çalışmalarına da yol açmış, dahası başta meanî'l-Kur'an olmak üzere çeşitli isimler altında Kur'an'ın nahvî tahlile dayalı tefsiri yapılmaya başlanmıştır.¹⁹¹

¹⁹⁰ Ali Bulut, "Kur'an Filolojisine Dair İbn Abbâs'a Nisbet Edilen Üç Eser", Samsun, *O.M.Ü.İ.F.D.*, S. 20-21 (2005), ss. 281-82.

¹⁹¹ Ali Bulut, *a.g.e.*, s. 283.

d. el-Lügât fi'l-Kur'an

Abdullah b. Hüseyin b. Hasnun el-Mukri'nin (837) İbn Abbâs'tan rivayetidir ve bir yazması da Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. Selehaddin el-Müneccid tarafından *Lugâtü'l-Kur'an* adıyla yayımlanmıştır. İsmail Cerrahoğlu, *Garibu'l-Kur'an* ve *Lugâtü'l-Kur'an* ile Ebû Ubeyd'in *Lugatü kaba'ili'l-Arab* adlı eserlerini karşılaştırmış ve bu eserlerin aynı kaynaktan geldiğini söylemiştir.¹⁹²

e. Kasîdetü Medh

Hulefa-i Râşidin ile babası Abbâs b. Abdulmuttalib'in menakıpları hakkında yazılmış bir eserdir. Bu kasidesini Hz. Muaviye'nin karşısında okumuştur. Bu eserin dışında ona izafe edilen *Müsned*, *Havassu ba'zi'l-ed'iyye* ve *Hadisü'l-Mi'rac* gibi bazı kısa risaleler de mevcuttur. Taberî'nin *Tehzibu'l-Asâr*'ında İbn Abbâs'tan rivayet edilen hadisler, Mahmud Muhammed Şakir tarafından iki cilt şeklinde yayımlanmıştır.¹⁹³

f. Sahifetu Ali b. Ebî Talha

Râvisine izafeten bu adı alan eser Ali b. Ebî Talha'nın (143) İbn Abbâs'tan rivâyeti olarak tanınmaktadır. Suyûtî, İbn Abbâs'tan birçok tarikle rivayetlerin geldiğini ancak bunlardan Ali b. Ebî Talha rivayetlerinin en iyilerden olduğunu belirtir.¹⁹⁴ Talha'nın bizzat İbn Abbâs ile görüşme imkânı olmadığını ve kendisinden tefsirini rivayet etmenin mümkün olmadığını bildirir ve bu aradaki şahsın Said b. Cübeyr veya Mücâhid olduğunu söyler.¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel bu eserin Mısır'da bulunduğunu söylemiş ve "Mısır'da Muâviye b. Salih'in *Kitabu't-Te'vîl'i* var, bana göre bir kimse Mısır'a gidip sadece bu kitabı yazıp geri dönse bu yolculuğu boşa gitmiş sayılmaz." demek suretiyle övmüştür.¹⁹⁶ Sahife, çeşitli hadis ve tefsir kaynakları içinde dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Suyûtî ve İbn Hacer, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Buhârî gibi âlimlerin bu eserden faydalanmalarını delil göstererek onların ellerinde bu eserin var olduğuna işaret etmiştir.¹⁹⁷ İbn Abbâs'tan rivayet edilerek telif edilen bu eser, nüzul sebepleri, nâsih-mensuh, fıkhi hükümler gibi rivayet tefsirine de yer vermekle beraber çoğunlukla Kur'an'daki garip lafızların açıklamasını ihtiva etmektedir.

¹⁹² Çakan, Eroğlu; *a.g.m.*, s. 79.

¹⁹³ Çakan, Eroğlu, *a.yer.*

¹⁹⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, C. 2, ss. 414-15.

¹⁹⁵ Süyûtî, *a.g.e.*, C. 2, s. 241.

¹⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, C. 8, s. 293.

¹⁹⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, C. 2, s. 415; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, C. 8, s. 293.

İKİNCİ BÖLÜM
MUHADDİS OLARAK İBN ABBÂS VE İLGİLİ RİVÂYETİN
DEĞERLENDİRMESİ

A. MUHADDİS OLARAK İBN ABBÂS

Şer'î ilimlerdeki uzmanlığı, üst düzey kavrama ve anlayışının yanında keskin zekâsı, tefsir ve Kur'an hakkında sahip olduğu derin bilgisi, İbn Abbâs'ın '*tercümanü'l-Kur'an*' olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.¹⁹⁸ Yaklaşık 1660 hadis nakletmekle '*muksirun*' kategorisinde yer alması da hadis alanındaki otoritesini göstermektedir.¹⁹⁹ İbn Sa'd *Tabâkât*'ında sahabeleri rivayet ettikleri hadis sayılarına göre üç grupta incelemiştir. Birinci grupta, Hz. Peygamber'in vefatından sonra çok fazla yaşamamaları sebebi ile kendilerine fazla problem arz edilmeyen/sorulmayan ve bundan dolayı az hadis rivayet eden Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Talha, Sa'd b. Ebî Vakkas, Abdurrahman b. Avf ve Übey b. Ka'b gibi önde gelen sahabe yer almaktadır. İkinci grupta Hz. Peygamber'den sonra uzun bir süre yaşayan ve pek çok soruyla karşılaşan, bundan dolayı da çok hadis rivayet eden Enes b. Malik, Cabir b. Abdillâh, Abdullah b. Ömer, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Abbâs ve Ebû Hureyre yer alır. Üçüncü grup ise ya hata yapma korkusu veya kendisine soru sorulmaması ya da ibadet, cihat ve sefer ile meşgul olmalarından dolayı hiç hadis rivayet etmeyenler yer alır.²⁰⁰

Hz. Peygamber vefat ettiğinde yaklaşık 15 yaş civarında olan İbn Abbâs'ın bu süre zarfında 1660 hadis rivayetine sahip olması bazılarınca garip karşılanmıştır. Ancak bu rivayetlerin çoğu fiili sünnete aittir. Yani, zeki bir şahsiyet olan İbn Abbâs, kısa dönem içerisinde, Hz. Peygamber'in pek çok durumuna tanık olmuş, ince konulara nüfuz edebilmiş, sonra da, bunları nakletmiştir. Sanıldığı gibi bunda garipsenecek bir durum söz konusu değildir. İbn Abbâs'ın bu kadar hadisi öğrenip nakletmesinde, hadisleri hıfzetmesinin yanında yazı ile de korumuş olması²⁰¹ ve hayli kalabalık bir öğrenci grubuna verdiği hadis derslerinin ve neticede naklettiği rivayetlerin, sayıları büyük yekûn tutan tâbiun muhaddisleri tarafından nakledilmesinin de etkisi olmuştur. Bunun yanında İbn Abbas, İbn Ömer, Enes b. Mâlik gibi genç sahâbîlerin muksirûn arasında yer almalarının sahâbe mürseline çokça müracaat etmelerinin etkisi de göz ardı edilmemelidir.

¹⁹⁸ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, C. 3, s. 181.

¹⁹⁹ İbn Hazm el-Endülüsî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y., C. 4, s. 176.

²⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, C. 2, ss. 376-77.

²⁰¹ Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 354.

Önde gelen hadis âlimleri, onun rivayet ettiği hadislerle değer vermişlerdir. Buhârî ve Müslim’de ortak olarak 70 hadis, sadece Buhârî’de 120, sadece Müslim’de 9 hadisi tahric edilmiştir. İbn Abbâs’ın, Kütüb-i Tis’a’da yer alan *tekrarları ile birlikte* hadis sayısı ve taksimi şu şekildedir: Buhârî 782, Müslim 877, Tirmizî 417, Nesâî 550, Ebû Davûd 549, İbn Mâce 443, Ahmed b. Hanbel 1704, Mâlik 43, Dârîmî 258 olmak üzere toplamda 5623 hadistir.²⁰² İbn Abbâs rivayetlerinin büyük bölümünü Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde toplu olarak görmek mümkündür. Sayılar farklılık gösterse de kendisinden 197 kişinin hadis naklettiği rivayet edilmektedir.

İbn Abbâs hakkında yapılan tenkitlerin büyük kısmı, Hz. Peygamber zamanındaki yaşı ile alakalıdır. Zira rivayet etmiş olduğu hadislerin çoğu, yaşının küçük olması hasebiyle bizzat Hz. Peygamber’den değil vefatından sonra başka sahabeden naklettikleridir. Bu eleştirilerin tamamen doğru olduğu söylenemez. Nedenini ise şöyle açıklamak mümkündür: İbn Abbâs’ın Hz. Peygamber’in vefatındaki yaşı 15’tir. Bu hadis tahammülü için yeterli bir yaştır. Nitekim hadis tahammül yaşı hakkında 5 yaşından 35 yaşına kadar değişen birçok ihtilaf varsa da bu alanda esas alınan kıstas, râvinin temyiz yaşıdır.²⁰³ Ahmed b. Hanbel’e çocuğun ne zaman hadis işitebileceği sorulduğunda: “Akı erdiği ve işittiğini aklında tutabildiği zaman.” demiştir. Rakamlarla sınırlandırılmış herhangi bir yaş sınırının değeri yoktur. Burada önemli olan, çocuğun akıllıca konuşup sorulara yine aynı şekilde cevap vermesidir. Kaldı ki bir râvi yaşı ne kadar büyük olursa olsun temyiz kabiliyetine sahip değilse semaya ehil değildir.²⁰⁴

Bu dönemde Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Zübeyr ve Numan b. Beşir gibi genç sahabenin ki bu sahabe Hz. Peygamber hayatta iken 10 küsur yaşlarındadırlar, naklettikleri rivâyetler, ne zaman işittikleri sorgulamaksızın kabul edilmiş ve bu haberlerle amel edilmiştir. Aynı şekilde, selef ve halefin üzerinde ittifak ettiği görüş, rivayet meclislerine çocukların duydukları rivayetleri buluş dönemlerinden sonra aktarabilecekleri yönündedir. Bütün bunlara ilaveten hadis tahammülü için temyiz çağı yeterli görülmektedir. Buluş şartı ise sadece rivayet için aranmaktadır.²⁰⁵

²⁰² Mustafa Karataş, *Rivâyet Tekniği Açısından Hadislerin Sayısı*, Ensar Neşriyat, 2017, ss. 157-58.

²⁰³ Suyûtî, *Tedribu’r-Râvi*, s. 175.

²⁰⁴ Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 2. bsk Ankara: Ankara Üniv. İlâhiyat Fak, 1975, s. 302; Abdulkerim Zeydan, *Ulûmu’l-Hadis*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü’r-Risâle, 2011, s. 68.

²⁰⁵ Ebu Amr Osman b. Abdîrrahman eş- Şehrezûrî İbn Salah, *Ulûmu’l-Hadis*, thk. Nureddin İtr, Beyrut/Lübnan: Daru’l-Fikir, 1986, s. 128.

Bir diğerk tartişma mevzuu İbn Abbâs'ın doğrudan Hz. Peygamber'den rivayet etmediğı hadislerin sıhhat ve delil değeridir. Zira İbn Abbâs'ın rivâyetlerinin birçoğu bu niteliktedir. Çünkü İbn Abbâs, Hz. Peygamber'den az hadis duymuş ve kalan diğerk rivayetleri sahabeden almıştır. İbn Abbâs, Hz. Peygamber ile arasındaki râviyi neredeyse hiç zikretmemiş²⁰⁶ ve sahabe de bu şekilde (sahabe mürseli) hadis rivayet etmekte sakıncalı bir durum görmemişlerdir. Nitekim Berâ b. Âzib bu durumu: “Hepimiz Rasulullah'ın hadislerini duymuş değiliz. Hepimizin işleri vardı. O zamanlarda insanlar yalan söylemiyorlardı. Orada bulunanlar daha sonra orada olmayanlara hadisleri aktarıyordu”²⁰⁷ diye açıklamıştır. Enes b. Mâlik ise: “Biz rivayet ettiklerimizin hepsini Peygamber'den duymadık. Bunları aramızda rivayet ederdik ve bizler birbirine yalan söyleyen bir topluluk da değildik”²⁰⁸ demiştir. Bu hadis rivayet metodu yalnızca Hz. Peygamber döneminde bu şekilde devam etmemiş, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da sahabe birbirlerine bu şekilde rivayete devam etmişlerdir. Bu şekilde aktarılan rivayetler daha sonraki dönemlerde fikhî anlamda bazı problemlere sebebiyet verse de genel kanaat sahabe mürselinin makbul olduğu yönünde olmuştur.²⁰⁹

Sahabe mürselinin delil oluşu konusunda, Hanefî usul eserlerinde hadisçilerle fukaha arasında ihtilaf olmadığı ifade edilmiştir.²¹⁰ Gerekçe olarak şu öne sürölmüştür: Sahabe arasında yaşı genç olduğu veya İslam'a yeni girdiğı için Hz. Peygamber'le sohbeti çok uzun olmayanlar vardı. Bu râvilerin “Hz. Peygamber buyurdu ki” şeklindeki rivayetlerinin, irsal ihtimaline rağmen, bizzat kendisi başka birinden duyduğunu tasrih etmedikçe, doğrudan Hz. Peygamber'den alındığı düşünölür. Ayrıca sahabe adalet ve doğruluk üzere oldukları için, haberi doğrudan Hz. Peygamber'den veya başka bir sahabîden nakletmelerinin haberin sıhhatine olumsuz etkisi olmayacaktır.²¹¹ Medine'nin merkezine uzak bir yerde oturan Hz. Ömer'le komşusunun Mescid-i Nebî'ye nöbetleşerek gittiklerini ve o gün orada olan olayları ve vahyedilen ayetleri birbirlerine

²⁰⁶ Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir, 12. b., M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016, s. 141.

²⁰⁷ Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, s. 414.

²⁰⁸ Bağdâdî, *a.yer.*

²⁰⁹ Muhammed Said b. Kâsım el-Hallak el-Kâsımî, *Kavâidu't-Tahdîs Min Mustalahi'l-Hadîs*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y., C. 1, s. 143.

²¹⁰ İbn Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 56.

²¹¹ Mutlu Gül, *Hanefî Usulünde Hadis Tenkidi*, M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2018, ss. 102-3.

haber verdiklerini ifade eden haberler de usûlcülerin bu konudaki yaklaşımlarını desteklemektedir.²¹²

İbn Abbâs rivayetleri hakkında tartışmalı konulardan bir diğeri ehl-i kitaptan olup sonradan İslam'ı seçmiş olan kişilerden hadis nakletmesidir. Bu tür iddialar Goldziher ve F.Buhl gibi müsteşrikler tarafından dile getirilmiştir. Gerek İbn Abbâs gerek diğer sahabenin bu tür rivayetleri zaman zaman kullandıkları doğrudur. Ancak bunlardan özellikle İsrâiliyât türü olan rivayetler hiçbir zaman onların verdikleri haberin ve bilginin doğru olduğunu iddia edip onlara inanmak için değil (asıl rivayet olarak değil), bazı görüş ve tezlerin izahı veya teyidi amaçlı (destekleyici bilgi olarak) kullanılmışlardır. Kaldı ki buna bizzat Hz. Peygamber tarafından da izin verilmiştir.²¹³ İsrailiyattan sayılan bu tür rivayetleri üç grupta incelemek mümkündür:

- 1-) Doğrulukları delille sabit olanlar.
- 2-) Yanlış oldukları bilinenler.
- 3-) Hakkında herhangi bir bilgi bulunmayanlar.

Bu sonuncu kısımdakiler ne kabul edilir ne de reddedilir. Rivayet edilmelerinde herhangi bir mahzur yoktur. İbn Abbâs'tan gelen bu tür rivayetlere bazı kimselerce yapılan tenkitler, hakikatte kendisine aidiyeti kesin olan rivayetler değil, daha çok siyasi düşüncelerle ona izafe edilen rivayetler sebebiyledir. Nitekim F. Buhl bir taraftan onu bu konuda eleştirirken diğer taraftan: “Kendisine atfen zikrolunan hadislerden bazıları, sonradan sahtekârlar tarafından ona isnat edilmiştir.” diyerek bu gerçeği itiraf etmiştir.²¹⁴

İbn Abbâs'ın hadis rivâyet ederken kapı kapı dolaşarak hadisleri topladığı nakledilmiştir. İbn Abbâs'ın hadis öğrenmede izlediği metot ve takındığı tavrı yine bizzat kendisi, İkrime'nin naklettiğine göre şöyle izah ediyor: “Hz. Peygamber vefat ettiğinde, Ensar'dan bir adama dedim ki; “Gel, Rasûlullah'ın ashabına soralım, onlar bugün kalabalıklardır.” Şöyle dedi: “Hayret, insanların sana ihtiyacı olduğunu mu düşünüyorsun?” Sonra adam bırakıp gitti. Ben sormaya yöneldim. Bir adamın bir hadis rivayet ettiğini duyduğum zaman, öğlen uykusunda olsa dahi kapısına gelir, elbisemi

²¹² Buhârî, *İlim*, 27; *Nikâh*, 83; Müslim, *Talâk*, 30.

²¹³ Çakan, Eroğlu; *a.g.m.*, s. 77.

²¹⁴ Çakan, Eroğlu, *a. yer.*

yastık yapar yatardım. Rüzgâr üstüme toz getirirdi. Adam çıkıp da beni görünce şöyle derdi: “Ey Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, seni buraya getiren nedir? Bana haber gönderseydin ben sana gelirdim.” Ben şu cevabı verirdim: “Hayır! Ben sana gelmeliyim. Böylece o hadis hakkında sorardım...”²¹⁵

İbn Abbâs, gelişi güzel bir ilmî faaliyet benimsememiştir. Kimden neyi alacağını kime neyi soracağını ve ne öğrenebileceğini iyi düşünmüş ve ona göre davranmaya gayret göstermiştir. Kendisinden nakledilen bir rivâyet: “Hz. Peygamber'in ashabı olan muhâcir ve ensârın büyüklerinden ayrılmazdım. Onlara Hz. Peygamber'in megâzisini ve bu hususta nazil olanları sorardım. Onlardan hangisine gitsem, Hz. Peygamber'e olan yakınlığımdan dolayı memnun olurlardı. Bir gün Ubey b. Kâ'b'a Medine'de nazil olan ayetleri sordum. Bana dedi ki: “Medine'de 26 sûre nazil oldu, geri kalanları Mekke'de nazil olmuştur.”²¹⁶

Bu rivayetler, İbn Abbâs'ın hadisleri öğrenme konusundaki tavrını, onun ilim öğrenme isteğini ve ilmi, ilim sahiplerinden aldığını ortaya koymuştur.

Hz. Ömer döneminde İslam fıkhnın kalbinin attığı başlıca yerler Mekke, Medine, Basra, Kûfe ve Şam idi. En büyük ilim adamları da bu şehirlerde ikamet ederlerdi. Bunlardan İbn Abbâs Mekke'de, Zeyd b. Sabit ile Abdullah b. Ömer Medine'de, Hz. Ali ile Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'de, Ebû'd-Derda ile Muaz b. Cebel Şam'da idi. İbn Abbâs'ın: “Bir saat ilim müzakeresi bir geceyi ihyadan daha hayırlıdır” dediğini Katâde nakleder.²¹⁷ İbn Abbâs'ın hayatının neredeyse tamamı öğrenmek ve öğretmek ile geçmiştir denilebilir.

İbn Abbâs, hadis öğrenim ve öğretiminde, günümüzde uygulanan benzer pedagojik usullere de riayet etmiştir. Dinleyici ve öğrenci psikolojisini iyice kavramış olan İbn Abbâs, dersler için şöyle bir tavsiyede bulunmuştur: “İnsanlara her cuma sadece bir defa ders yap, eğer rağbet edip de derse gelirlerse bu dersi ikiye çıkar. Gelmeye devam ederlerse üç kez yapabilirsin. İnsanları sıkma, bıktırma, ders vermek için onların, derse istekli oldukları zamanı kolla.”²¹⁸

²¹⁵ Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 342.

²¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, C. 2, s. 371.

²¹⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C. 1, s. 34.

²¹⁸ Daha detaylı bilgi için bkz. Nevzat Âşık, *Sahabe ve Hadis Rivâyeti*, 3. b., İzmir/ Türkiye: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2013, s. 76; Abdu'l-Hayy el-Fâsî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, Beyrut/Lübnan, t.y., C. 2, s. 351.

Sürekli aynı derslerin yapılmasını da doğru bulmamış ve şöyle demiştir: “Kur'an ve tefsirden sonra bir kimsenin nezdinde hadis çok olursa (rivayet edilirse), bıkkınlık vermemesi bakımından şiir ve başka şeylere girin.” Kendisi de bu söylediklerine bizzat uyararak sahabe ile oturdukları zaman onlara bir müddet hadis rivayet eder, daha sonra başka konuya geçer ve yanındakilere şiir okumalarını söylerdi.²¹⁹

İbn Abbâs'ın dersleri, döneminin neredeyse bütün bilgi ve konularını içine aldığından, belli konular için belli günler tayin etmiştir. Mesela bir gün fıkıh, bir sonraki gün tefsir, sonraki gün de megazi dersi yapardı.²²⁰ Ders halkası hac mevsiminde daha da büyür, hatta Arap olmayanların soru ve cevaplarını tercüme etmesi için tercüman bile bulundururdu.²²¹

İbn Abbâs, ilmin kalıcı olması bakımından da tedbir almıştır ve öğrencilerine rivayetleri müzakere etmelerini tavsiye etmiştir: “Şu hadisi müzakere edin ki, zihinlerden silinmesin, çünkü rivayetler Kur'an gibi değildir. Kur'an cem' edilmiş ve korunmuştur. Şayet siz şu hadisi müzakere etmezseniz unutulur. Sizlerden biri, 'Dün ben bir hadis rivayet ettim, bugün hatırlamıyorum' demesin. Aksine dün de, hatta yarın da hatırlasın, öyle rivayet etsin.”²²²

A. RİVÂYET ALDIĞI KİŞİLER

İlme olan düşkünlüğü sebebi ile İbn Abbâs, Hz. Peygamberin vefatından sonra da hadis öğrenmeye devam etmiş ve sahabenin önde gelenlerinin hemen hepsinden hadis rivayetinde bulunmuştur. Bu isimler onun ilmî gelişimine son derece katkı sağlamışlardır. Kaynaklarda zikredilen ve İbn Abbâs'ın kendisinden rivâyette bulunduğu kişiler arasında şu isimler yer almaktadır:

Hz. Peygamber, babası Abbâs, annesi Lübbâbe, kardeşi Fadl, teyzesi Meymûne, Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, Muâz b. Cebel, Ebû Zur'a, Ubey b. Kâ'b, Temim ed-Dârî, teyzesinin oğlu Halid b. Velid, Usâme b. Zeyd, İmran b. Yâsir, Ebû Said

²¹⁹ Âşık, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, s. 76; Abdu'l-Hayy el-Fâsî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, C. 2, s. 352.

²²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. 2, s. 367.

²²¹ Buhari, Ahkâm, 40; Detaylı bilgi için bkz. Nihat Yatkın, “Abdullah B. Abbas Ve Rivayet Bağlamında Hz. Peygamber'le İlişkisi”, *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sempozyumu*, İstanbul: Sakarya üniversitesi, 2015, s. 413.

²²² Hatib el-Bağdâdî, *Şerefü Ashâbi'l-Hadis*, Ankara /Türkiye: DİB Yayınları, 1991, s. 95.

el-Hudrî, Ebû Talha el-Ensârî, Ebû Hureyre, Muâviye b. Ebû Süfyan, Ebû Sufyan, Âişe, Esmâ bnt. Ebû Bekir, Ümmü Seleme, Ebû Zer, Zeyd b. Sâbit.²²³ Etrafında bu kadar sahabenin bulunması ve onların ilimlerinden faydalıyor olması, yaşadığı ortamın bir okul niteliğinde olduğunun bir göstergesidir. Nitekim sahabe Hz. Peygamber'den sadece hadis rivayet etmiyor, rivayet ettikleri hadisleri hayatlarına tatbik de ediyorlardı. Dolayısıyla İbn Abbâs sünnetin sadece nakledildiği değil yaşandığı ve uygulandığı bir muhitte yetişmiştir. Bu da İbn Abbâs'ın ilmine katkı sağlayan bir diğer faktördür.

B. ONDAN HADİS RİVÂYET EDENLER

İbn Abbâs'ın ilme olan düşkünlüğü, bu sebeple çok fazla hadis bilmesi doğal olarak hadis, tefsir, fıkıh ve Kur'an ilimlerini öğrenmek isteyen birçok kişi tarafından müracaat edilecek merci olmasına neden olmuştur. İlim öğrenmek isteyen pek çok kimse ona gelmiş, neticede ondan rivayet alanların sayısı bir hayli artmıştır. İbn Abbâs'ın talebeleri arasında tabiin döneminin fakihlerinden pek çok kimse bulunmaktadır. İkrime, Mücahid, Âtâ b. Ebî Rebâh, Said b. Cübeyr, Tavus b. Keysan, Said b. Müseyyeb, Nafi' b. Cübeyr b. Mut'im bunlardan bir kısmıdır.²²⁴ Nitekim Ali b. el-Medînî, İbn Abbâs'ın, ilmî anlamda yolunu takip eden kişiler arasında Tâvus, Atâ, Mücahit, Câbir b. Zeyd, İkrime ve Said b. Cübeyri saymış ve Said b. Cübeyr'in diğerlerinden daha sika olduğunu ve daha bilgili olduğunu söylemiştir.²²⁵ Yukarıda saydığımız gibi öğrencileri arasında sahabe ve

²²³ İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, C. 3, s. 292; ez-Zehbî, *Siyer*, C. 3, s. 332; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, C. 5, s. 276.

²²⁴ Kaynaklarda zikredilen diğer isimler: Oğlu Muhammed, torunu Muhammed b. Ali, kardeşi Küseyr b. Abbas, yeğeni Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas, yeğeni Abdullah b. Ma'bed b. Abbâs, Abdullah b. Ömer b. Hattab, Sa'lebe b. Hakem el-Leys, Sevr b. Mahreme, Ebu Tufeyl, Ebu Ename b. Sehl b. Hanife, Said b. Müsebbeb, Abdullah b. Haris b. Nevfel, Abdullah b. Abdullah b. Haris, Abdullah b. Sıdad, teyzesinin oğlu Yezid b. Esam, Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ebu Cemre ed-Debai, Ebu Miclez, Ebu Reca Metaridi, Kasım b. Muhammed b. Ebu bekir, Ubeyd b. Sabik, Alkame b. Vakkas, Ali b. Hüseyin b. Ali, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbete b. Ebi Vakkas, İkrime, Atâ, Tâvus, Küreyb, Said b. Cübeyr, Mücahid, Ömer, İbn Dinar, Ebu Cevza, Evs b. Abdullah, Ebu Şa'sae Cabir b. Zeyd, Bekr b. Abdullah el-Mezeni, Ebu Zubyan Husayn b. Cündeb, Hakem b. A'rec, Ebu Cüveyriye Hattan b. Hifaf, Humeyd b. Abdurrahman b. Avf, Düfey' Ebu Aliye, Maksam, Ebu Salih, Sa'd b. Hişam b. Amr, Said b. Ebi Hasen el-Basri, Said b. Huveyris, Said b. Ebi Hind, Ebu Hubabe Said b. Yesar, Süleyman b. Müslim, Ebu Zemil Semmak b. Velid, Sinan b. Seleme b. Mihbak, Süheyb Ebu Sahba, Talha b. Abdullah b. Avf, Amr eş-Şa'bi, Abdullah b. Ubeydullah b. Ebi Melike, Abdullah b. Kâ'b b. Malik, Abdullah b. Ebi Ubeyd, Ubeyd b. Huneyn, Ebu Minhal Abdurrahman b. Mut'im, Abdurrahman b. Va'le, Abdulaziz b. Refi' Abdurrahman b. Abbas b. Nehai, Ubeydullah b. Abdullah b. Ebi Sevr, Ubeydullah b. Ebi Yezid el-Mekki, Ali b. Ebi Talha, Ömer b. Murre, Ömer b. Meymun, Ömer b. Hattan, Ammar b. Ebi Ammar, Beni Haşim'in azadlısı, Muhammed b. Sirin, Muhammed b. Abbad b. Ca'fer, Ebu Duha, Musa b. Seleme b. Mihbek, Meymune b. Mihran el- Cezeri, Ümmü Seleme'nin azadlısı Naim, Nadr b. Enes b. Malik, Yahya b. Ya'mer Ebu Buhteri et- Tai, Ebu Hasen el -A 'rec, Yezid b. Hümüze, Ebu Hamze el -Kassab, Ebu Zübeyr el -Mekki, Ebu Amr el-Buhrani Ebu Mütevekkil en-Naci, Ebu Nadra, Fatıma bnt. Hüseyin b. Ali.

²²⁵ Medînî, *a.g.e.*, s. 44.

tâbiunun önde gelenlerinden birçok kişi²²⁶ ondan hadis rivayet etmişlerdir. Bunların yanı sıra Mekke bölgesinde yetişen fakihlerden ilim tahsil eden İmam Şâfiî'ye de fıkıh, tefsir ve edebiyat alanlarında dolaylı yoldan etki ettiği söylenebilir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İbn Abbâs'ın Mekke ve Medine'de yerleşmiş olması İslam dünyasının pek çok köşesinden özellikle hac ibadetini yapmak için gelenlerin ona müracaat etmesine ondan ilim almasına sebep olmuş bu da onun görüşlerinin İslâm dünyasına hızlı bir şekilde yayılmasına etki etmiştir. Bu sebeple gerek dört büyük gerek İslâm dünyasının değişik yerlerinde oluşan ve gelişen mezheplerin tamamının görüşleri arasında İbn Abbâs'ın naklettiği hadislerin yer aldığı görülür. Ali ibn Medînî'de "Abdullah b. Mes'ud, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Abbâs dışında, Rasulullah'ın ashabı arasında onun yolunu (olaylara çözüm getirme konusunda) takip eden ve onun fetvasıyla fetva veren kimse yoktur." demiştir.²²⁷

C. HADİS USÛLÜ AÇISINDAN İBN ABBÂS RİVAYETLERİ

İbn Abbâs, hem çok hadis rivayet etmiş hem de hadis öğretimine son derece önem vermiştir. "Din ilmini ancak şahitliğini kabul ettiğiniz kişilerden öğrenin"²²⁸ sözüyle hadis usûlünün temellerinin atılmasına katkı sağlamıştır. İbn Abbâs kendisinden hadis rivayeti için gelen Tâiflilere bir süre hadis okuduktan sonra, yaşlılıktan ötürü hadislerin metinlerini birbirine karıştırmaya başlayınca: "Ben artık yoruldum, siz okuyun da ben dinleyeyim. Sizin okuyup benim dinlemem (tasvip etmem) tıpkı benim okumam gibidir" diyerek, hadis öğretiminde daha sonradan ıstılahlaşacak olan *arz* ve *kıraat*²²⁹ metodunu bizzat uygulamıştır.²³⁰

²²⁶ Diğer bazı isimler için bkz. İbn Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, C. 3, s. 292; Ebu Muhammed er-Râzi ibn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ümem, 1953, s. 116; ez-Zehebî, *Siyer* C. 3, s. 332; el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, C. 5, ss. 276-78.

²²⁷ Medînî, *a.g.e.*, s. 42.

²²⁸ Ebu Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil Fi Duafai'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdullah, Ali Muhammed Muavvid, 1. b., Beyrut/Lübnan: el-Kitabu'l-İlmiyye, 1997, C. 1, s. 255.

²²⁹ Öğrencinin, hocasının rivâyet hakkına sahip olduğu hadisleri önceden elde edip onun huzurunda okuması; Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 9. b., İstanbul /Türkiye: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2016, s. 27.

²³⁰ Çakan, Eroğlu, *a.g.m.*, s. 77.

İbn Abbâs'ın hadis öğretiminde takip ettiği bir diğer yöntem, sonraları *mükâtebe*²³¹ diye ıstılahlaşacak olan yazışma usûlüdür. Bu hususta, İbn Müleyke'den şöyle bir rivâyet gelmiştir: İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in; "Ben dava edilenin müdafiiyim" mealindeki rivayeti bana yazıp göndermişti."²³²

İbn Abbâs hadis öğrenim ve öğretiminde son derece titiz bir tavır sergiler ve hadis uydurmacılığına karşı sert tavır ortaya koyardı. Tavus'un rivayet ettiği bir haberde, Büşeyr el-Adevî (h.69/688) İbn Abbâs'a gelip hadisleri rivayete başlayınca İbn Abbâs ona: "Şu rivâyeti bir daha tekrar et hele!" dedi. O da tekrar etti. Sonra yeniden hadisler rivayet etmeye başladı, İbn Abbâs yeniden: "Şu hadisi de tekrar et hele!" dedi. O da tekrar etti. Binaenaleyh Büşeyr, İbn Abbâs'a: "Anlamadım! Bütün hadislerimi kabul ettiniz de bunu mu reddettiniz?" deyince İbn Abbâs ona şu cevabı verdi: "Bizler Hz. Peygamber'den hadisler rivayet ediyorduk. Çünkü o zamanlarda Resul adına yalan söylenmezdi. İnsanlar ne zaman ki hırçın develerle uysal develere binmeye başladılar (yani ne zaman ki iyi-kötü, yanlış-doğru, demeden, her önüne gelen, her şeyi uluorta rivayet etmeye başladı) ondan gelen hadisleri sorgulamaya başladık."²³³

Yukarıdaki rivayetlerden de anlaşılmaktadır ki İbn Abbâs, İslâm'ın Peygamber'e en yakın, en saf ve güvenin en canlı olduğu dönemde hadislerin hıfz ve rivâyet edildiğini belirtmiştir. Fakat fitnenin ortaya çıktığı, insanlar arasındaki güvenin zedelendiği, haberlerin eğrisi ile doğrusuna dikkat edilmeden nakledilmeye başlandığı yıldan sonra ancak güvenilir rivâyetlere îtibar edileceğini göstermiştir. Neticede İbn Abbâs, kendisinden hadis duyduğu kimse ve aldığı hadisler konusunda çok dikkatli hareket etmiş sika bir râvidir.

Burada üzerinde durulması gereken ve hadis tarihinin önemli meselelerinden birini teşkil eden bir konu daha vardır. O da sahâbe döneminde Hz. Peygamber adına yalan söylenip söylenmediği konusudur. Zira daha sonra örneklerini vereceğimiz bazı rivayetlerde sahabe birbirlerini yalanlamış ve birbirlerine sert tenkitler yöneltmişlerdir.

²³¹ Mükâtebe, hocanın hadisi yazıp veya yazdırıp öğrenciye göndermesidir; (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 207.)

²³² Hamidullah, *Muhtasar Hadis Tarihi Ve Sahife-i Hemmam İbn Münebbih*, trc. Kemal Kuşçu, Bahar Yayınları, İstanbul 1967, s. 48.

²³³ Müslim, *Mukaddime*, s. 12. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, 3. b., Otto, 2017, s. 71.

Bu yalanlamaların ne anlama geldiği, vâkıada bir karşılıklarının var olup olmadığı kanaatimizce önemli bir konudur.

Kizb'in bir kişiyi yalanlama anlamında kullanılması mümkün olduğu gibi yanlışlama anlamında da kullanıldığı vakidir. Yanlışlama olarak değerlendirilen *kizb* ifadesinin misali Abdurrezzak'ın naklettiği, Katâde'nin Hasan-ı Basri'den işiten birinden naklettiği şu haberdur: "Hâtıb b. Ebî Beltaa'nın bir uşağı Hz. Peygamber'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasulü! Hâtıb benim yüzüme vurdu ve ben bu yüzden onun cehenneme gireceği görüşündeyim" dedi. Onun bu sözlerinin üzerine Hz. Peygamber: "Kezibte. Kellâ innehû kad şehide Bedren ve'l-Hudeybiye/ Yanıldın, hayır (cehenneme girmeyecek), zira o, Bedir ve Hudeybiye'de hazır bulunmuştur."²³⁴ Burada Hz. Peygamber'in "Kezibte" demesi hata ettin anlamında kullandığı bir ifadedir. Zira Hatib'in kölesi şahsî kanaatini belirtmiş ve bu kanaati Hz. Peygamber tarafından isabetsiz ve hatalı bulunmuştur.

Örnek olarak şu rivayet de zikredilebilir: Enes b. Mâlik'e kunut (duasının) rükûdan önce mi yoksa sonra mı olduğu sorulunca, o, önce olduğunu söyledi. Soruyu soran Asım b. Süleyman el-Ahvel: "Ama falan kişi bana senin, kunutun rükûdan sonra olduğunu söylediğini haber verdi" deyince, Enes: "Kezebe/yanlış söylemiş. Rasulullah rükûdan sonra ancak bir ay kunut okumuştur" cevabını vermiştir.²³⁵

Enes b. Mâlik'in buradaki tekzibi, haberi kendisinden nakleden şahsı yalanlamayı değil, kunutun daima rükûdan sonra yapıldığı şeklinde anlaşılmasının yanlış olduğunu belirtmek içindir. Zira Enes, bu uygulamanın bir ay gibi geçici bir süre için olduğunu söylemiş ve "Kunutun daima rükûdan sonra yapıldığını benden nakletmişse yanılmıştır" demek istemiştir.²³⁶

Ashâbın *kizb* ifadesi ile yalanlama manasını kastettiği de olmuştur. Hz. Peygamber, İbn Ebî Hadred'i, Hevazin'e casus olarak görevlendirmişti. O da Hevazınlilerin içerisine girerek gerekli malumatı alarak geri dönmüş ve görüp duyduklarını Hz. Peygamber'e anlatmıştır. Onun verdiği haberler üzerine Hz. Ömer: "Kezebe İbn Ebî Hadred/ İbn Ebî Hadred yalan söylüyor" dedi. Ebî Hadred ise: "İn kezzebteni, ferubbema kezzebte bi'l-hakkı ya Ömer! Fekad kezzebte men hüve hayrun

²³⁴ Muslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 162; Tirmizî, *Menâkıb*, 59.

²³⁵ Buhârî, *Vitr*, 7.

²³⁶ Detaylı bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, C. 2, s. 565.

minni / Ey Ömer! Beni yalanlıyorsun ama sen nice zamandır da hakkı yalanlıyordun, hatta sen benden daha hayırlı birini yalanlamıştın." diye cevap verdi.²³⁷ Bu örnekte de İbn Ebî Hadred'in kullandığı 'kezib' ifadesi inkâr ve küfür manasında yalanlama anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Arapçada **kizb** ve **tekzip** lafızları, yalan ve yalanlama anlamlarına geldiği gibi yanılma, yanlışlama ve inkâr manalarına da gelmektedir. Verilen örneklerde de görüleceği üzere, ashabın zaman zaman birbirlerini tekzip etmeleri kimi zaman bir yalanlama kimi zaman ise bir yanlışlama anlamında kullanılmıştır. Buraya kadar aktarmış olduklarımızdan şöyle bir netice çıkarmak mümkündür:

Bu rivayetler açıkça göstermektedir ki o dönemde gayet canlı ve hareketli bir tahkik ve tenkit zihniyeti mevcuttur. Kimi rivayetlerde ashab birbirini hata manasında tekzip ederken, bazen de inkâr anlamında tekzip etmiştir. Ancak gerçek anlamda yalanlama yapılan tekzipler birkaç haberden öteye geçmez. Nadir üzerine hüküm bina edilemeyeceğine göre, bu birkaç rivayete istinat ederek sahabenin yalan rivâyetlerde bulunduklarına, birbirlerini tekzip edip durduklarını söylemek doğru olmaz ve bu şekilde de hükmedilemez.²³⁸

İbn Abbâs'ı bizzat kendisi de 'kizb' ifadesini kullanmış ve karşısındaki râviyi tenkit etmiştir.

Said b. Cübeyr, İbn Abbâs'a: "Nevf, İsrailoğullarının arkadaşı olan Hz. Mûsa'nın, Hızır'ın arkadaşı olan Mûsa olmadığını söylüyor" dediğimde, İbn Abbâs: "Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir" diye karşılıklıta bulunmuştur.²³⁹ Bu rivâyette İbn Abbâs Nevf'in söylediklerine karşılık sert bir karşılık vermesi ve onu 'Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir' diyerek son derece ağır bir şekilde değerlendirmiştir. Kastallânî bu rivâyet hakkında: "Bu ifade azarlama ve uyarma manasındadır. Nevf'i kötülemek amacıyla kullanılmış bir ifade değildir. Çünkü İbn Abbâs öfkeliydi ve öfkesini belirten bir ifade kullandı. Bu 'kizb' ifadesi genellikle hakikî mananın dışında kullanılır. Onu yalanlaması ise gerçeğe aykırı konuştuğu içindir."²⁴⁰

²³⁷ İbn Esir, *Üsdü'l-ğabe*, C. 3, ss. 210-11; Taberi, *Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, C. 3, s. 73.

²³⁸ Bünyamin Erul, *Hadis Tetkikleri Eleştirel Bir Yaklaşım*, Otto, 2016, ss. 81-82.

²³⁹ Buhârî, *Hadîsi'l-Hadîri Mea Mûsa*, 3401; Müslim, *Min Fedaili Hadîr*, 2380.

²⁴⁰ Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulmelik el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahihi Buhârî*, 7. b., Mısır: Matbaatü'l-Kübra, 1323, C. 1, s. 213.

Aynı şekilde İbn Abbâs da bir başka sahabî tarafından ‘kizb’ ile itham edilmiştir. Amr b. Dînar: “Urve b. Zübeyr’e ‘Hz. Peygamber Mekke’de kaç yıl kaldı? Diye sordum. 10 yıl dedi. İbn Abbâs’ın on küsur yıl dediğini söylediğimde, yalan söylemiş, dedi. O günden sonra İbn Abbâs’ı yalanladığı için ondan nefret ettim.”²⁴¹ Zikredilen bu rivâyette geçen kizb ifadesi de yukarıda belirttiğimiz gibi verilen bilginin yanlış olduğunu belirtmek amacıyla kullanılan bir ifadedir.²⁴²

Bu rivâyetler ışığında, sahabenin birbirleri için kullanmış oldukları sert tenkid ifadeleri birbirlerini uyarma ve azarlama anlamlarında kullanılmıştır denebilir. Rivâyetlerde geçen ‘kizb’ ifadesinin ise yapılan şerhler ışığında, yanlışlama ve hata yapma anlamında kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca sahabenin yapılan en küçük hataları bile, ki Hz. Peygamber’in Mekke’de kalma süresi ile ilgili gelen rivâyet böyledir, tenkit faaliyetinin bu dönemde son derece canlı ve dinamik olduğuna işaret etmektedir diyebiliriz.

D. İBN ABBÂS’TA METİN TENKİDİ ÖRNEKLERİ

Başta Hz. Âişe, İbn Abbâs ve Zeyd b. Sâbit olmak üzere hadis ve sünnetlerin aktarılmasında ortaya çıkan yanlışları tashih eden önde gelen sahabenin en önemli avantajları, Allah’ın kendilerine bahsettiği akıl ve muhakemenin yanında, Kur’an ayetlerini ve Hz. Peygamber’in hareketlerini pek çok yönden görmeleri ve bilmeleriydi. Bu sebeptendir ki onlar hadislerin şifahi olarak aktarıldığı bu dönemde, metin tenkidinin ilk örneklerini başarılı bir şekilde uygulamış oldular. Yapmış oldukları tashih faaliyetlerinde, rivayet edilenleri Kur’an’a, sünnete, sahip oldukları daha sahih hadislerle, akıl ve mantığa, târihi olaylara arz etme gibi çeşitli kıstaslar uygulamışlardır. İnsan olmaları hasebi ile yapmış oldukları bu uygulamalar elbette hatadan uzak değildi. Onların bir yöntem olarak ortaya koymuş oldukları bu gayretler kendilerinden sonra gelecekler için yol gösterici nitelikte olmuştur.

Sahâbeden başta Hz. Âişe, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbâs ve Zeyd b. Sâbit olmak üzere, gerek tâbiun gerekse daha sonraki ulemânın rivayetlere dönük yapmış oldukları bu tenkit faaliyetleri, hiçbir zaman Hz. Peygamber’e ve ilmî bir disiplin olarak hadise karşı

²⁴¹ Ebû Bekir Abdurrezâk, *Musannef*, thk. Hâbîbu’r-Rahman el-A’zamî, 2. b., Hindistan: Meclisu’l-İlmiyye, 1403, C. 3, s. 599.

²⁴² Ahmed b. İsmail b. Osman el-Kûrânî, *el-Kevseru’l-Cârî ila Riyâdu Ehâdisi’l-Buhârî*, thk. Ahmed Azzu İnaye, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru İhya’i-Türasi’l-Arabi, 2008, C. 2, s. 334.

olumsuz bir tavır alma şeklinde değerlendirilmemelidir. Onların bu itirazları, hata ve vehme düşme ihtimalleri bulunan sahabe de dâhil olmak üzere, râviler tarafından Hz. Peygamber'e dayandırılan rivayetlere veya nakledenlere yöneliktir.²⁴³

Diğer önde gelen fakih sahabe ile birlikte ismi zikredilen İbn Abbâs da bu dönemde metin tenkidinin en güzel örneklerini vermiş ve kendisinden sonra gelecek fakihler için yol gösterici olmuştur. O, gerek kendisine nakledilen gerekse ezberinde olan rivayetlerin Kur'an'a uygunluğuna son derece dikkat etmiştir. Nitekim şöyle söylediği rivayet edilir: “Benim Hz. Peygamber'den rivayet ettiğimi duyar ve onu Kitapta bulamazsanız (itaba aykırı görürseniz) veya bunu insanların hepsi hoş karşılamazsa bilin ki ona yalan isnat etmişimdir.”²⁴⁴ Burada İbn Abbâs'ın dikkat çektiği nokta Kur'an'a ve ümmetin icmâına muhalif bir hadis rivâyet etmediği ve böyle bir rivâyetin olamayacağıdır.

İbn Abbas hadisleri bizzat kendisi de Kur'an'a arz etmek suretiyle bu ortaya koymuştur. Örneğin, ehlî eşeklerin etlerinin yenilmesinin haramlığı hususunda tereddüt etmiş, “Hz. Peygamber onları, insanların yük taşıyan binekleri olmalarından dolayı mı yasakladı, yoksa Hayber günü ehlî eşeklerin etlerinin yenmesini mi haram kıldı bilmiyorum”²⁴⁵ demiş daha sonra bu yasak iddiasını, “De ki, bana vahyolunanda leş veya akıtlmış kan yahut domuz eti ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum”²⁴⁶ ayetine arz ederek, ehlî eşeklerin etlerinin helal olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁴⁷

İbn Abbâs'ın hadis-fıkıh ilişkisine ve hadis üzerine düşünmeye (fıkıh etmeye) de son derece önem verdiği ve tenkitçi bir yaklaşımla konulara eğildiği söylenebilir. Bu eleştirileri yaparken bazen iğneleyici ifadeler kullandığı da olmuştur. Hadis rivayeti ile ön plâna çıkan sahabîlerden Ebû Hureyre ile arasında geçen diyalog buna işaret etmektedir: “Ebû Hureyre, ateşte pişen bir şeyden dolayı abdest almak gerektiğini ifade eden bir hadis nakledince İbn Abbâs: “Kaynar sudan dolayı da abdest alacak mıyım? demesi üzerine Ebu Hureyre: “ Ey kardeşimin oğlu! Peygamber'den bir hadis duyduğun

²⁴³ Erul, *Hadis Tetkikleri Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 108.

²⁴⁴ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram b. Abdussamed ed-Darimi, *Sünen-i Dârimî*, Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni, 2000, Mukaddime, 50.

²⁴⁵ Buhârî, *Megazi*, 38.

²⁴⁶ En'âm, 6/145.

²⁴⁷ Yatkın; *a.g.m.*, s. 416; Buhari, *Sayd*, 28.

zaman, ona örnek vererek/kıyas ederek karşı çıkma”²⁴⁸ demiştir. İbn Abbâs vermiş olduğu bu cevapla ona karşı çıkmış ve Ebû Hureyre'nin, hadisin manasını yanlış telakki ettiğini dile getirmiştir.

İbn Abbâs'ın metin tenkidinde başvurduğu yöntemlerden bir diğeri akla ve kanaatine dayalı eleştirilerdir ki bunun örneği de şudur: Hz. Peygamber Mina'dan dönüşte Ebtah denilen yerde konaklamış, Zilhiccenin on dördünde burada gecelemiştir. Ancak Hz. Peygamber bu bölgede konaklamasının, ibadet maksadıyla mı, dinlenmek maksadıyla mı veya herhangi bir sebepten dolayı mı olduğunu açıklamamıştır. Aynı şekilde bunun hac menasikinin bir sünneti mi veya rastgele yapmış olduğu bir eylem olduğunu da belirtmemiştir. Hz. Peygamber'in bu fiiline ittiba ederek Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Ömer ve İbn Ömer gibi birçok önde gelen ashab burada konaklamışlardır. Hatta rivayete göre İbn Ömer burada konaklamanın sünnet olduğunu söylemiştir.²⁴⁹ Hz. Âişe ve İbn Abbâs gibi fakih sahabeler ise orada konaklamanın tevafuk eseri olduğunu benimsemişler ve kendileri de orada konaklamamışlardır.²⁵⁰

Hadislerin yazılması konusunda öne sürülen farklı görüşler arasından İbn Abbâs'ın: “Benden Kur'an'dan başka bir şey yazmayın. Kim benden Kur'an'dan başka bir şey yazdıysa onu imha etsin”²⁵¹ hadisine dayanarak hadis yazımına karşı çıktığı iddia edilmiştir. Bu iddianın varlığına rağmen, Ubeydullah b. Ali'nin, ninesi Selma'dan nakline göre: “Ben Abdullah b. Abbâs'ı yanlarındaki yassı tahta parçalarına Ebû Râfi'den Hz. Peygamber'in fiillerine ait hadisleri yazarken gördüm”²⁵² rivâyeti de göz önüne alınırsa hadisleri yazdığı anlaşılmaktadır. İbn Abbâs'ın hadisleri yazmasının yanında öğrencilerine yazmaları için izin de vermiştir.²⁵³ Buradan hareketle İbn Abbâs'ın söz konusu yasaklamayı ilk dönemler için algıladığı, yazının gelişmesi, yazı malzemesinin artması vb. sebeplerle bunun ruhsat olduğu görüşünde olduğunu söyleyebiliriz.

Bu söylediklerimizden hareketle diyebiliriz ki İbn Abbâs hayatının neredeyse tamamını hadis rivayeti ve ilimle geçirmiştir. Hadis usulünün birkaç meselesinin

²⁴⁸ Tirmizî, *Tahâre*, 79.

²⁴⁹ Müslim, *Hacc*, 338.

²⁵⁰ Detaylı bilgi ve bu konuda gelen farklı rivayetler için Müslim, *Hacc*, 339-340; Buhârî, *Hacc*, 147; Ebû Davut, *Menâsik*, 87.

²⁵¹ Müslim, *Zühd*, 72.

²⁵² İbn Sa'd, *a.g.e.*, C. 3, s. 371.

²⁵³ Dârimî, *Mukaddime*, 43.

temellerinin atılmasında öncü olmuştur. Ayrıca hadis tenkidi konusunda gösterdiği örneklerle de sonraki dönem âlimleri için yol gösterici olmuştur.

B. İLGİLİ RIVÂYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hiz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, O'nun tüm insanlara, özellikle Müslümanlara karşı farklı bir muhabbet ve merhamet beslemesine neden olmuştur. Özellikle ashabına karşı beslediği sevgi ve ilgiyi her defasında dile getirmiştir. Hadis kaynaklarında ümmeti için ağladığı ve uzun süre secdede kalıp dua ettiği yer almaktadır.²⁵⁴ Hiz. Peygamber ümmetine toplu olarak dua etmesinin yanında, kişiye özel dua ettiği de olmuştur. Sahâbeden pek çok kişi değişik vesilelerle Hiz. Peygamber'in hayır duasına mazhar olmuştur. İbn Abbâs da bunlardan biridir.

Bu bölümde tezimizin başlığını oluşturan ve kanaatimizce İbn Abbas'ın İslâmî ilimlerin neredeyse tamamında temayüz etmesine katkı sağlayan “Allah'ım ona kitabı ve hikmeti öğret.” rivâyetinin farklı tariklerinin senet ve metin açısından değerlendirilmesine yer verilecektir. Bize göre İbn Abbâs'ın ilmî anlamda bu kadar temayüz etmesinde; küçük yaşta Hiz. Peygamber'in yanında yaşaması, Hiz. Peygamber'in amcazadesi ve hanımı Hiz. Meymûne'nin yeğeni olması hasebiyle sürekli evine girip çıkması, ilme olan düşkünlüğü ve keskin zekâsının yanında Hiz. Peygamber'in duasının da büyük bir etkisi vardır.

Hiz. Peygamber'in İbn Abbâs'a yapmış olduğu ve tezimizin temelini oluşturan duası, farklı şekillerde cereyan eden olaylara göre farklı lafızlarla gelmektedir. Rivâyetlerin senetleri ve esbâb-ı vürûdları farklılık arz etse de duanın aynı çerçevede olduğu görülmektedir. Aşağıda bu rivâyetlerin Kütüb-i Tis'ada geçen tarikleri metin farklılıklarına göre tasnif edilerek ele alınacak, her birinin senet şeması gösterilecek, senet ve metin değerlendirmesine tâbi tutulacaktır. Sonraki adımda ise rivâyetlerin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Bu rivâyetlerden ilki İbn Abbâs'tan gelen, “Hiz. Peygamber beni bağrına bastı ve Allah'ım! Ona Kitabı öğret.”²⁵⁵ hadisi; bir diğeri “Ona hikmeti öğret.”²⁵⁶ rivâyetidir. Bir

²⁵⁴ İlgili rivayet için Buhârî, *İmân*, 346.

²⁵⁵ Buhârî, *İlim*, 75.

²⁵⁶ Buhârî, *Fedâilu Ashâbu'n-Nebî*, 3756.

rivâyette “Ona Kitabı ve hikmeti öğret.”²⁵⁷ şeklinde gelirken bir diğerinde ise “Allah'ım! Onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret.”²⁵⁸ şeklinde vârid olmuştur.

Söz konusu rivayetlerin değerlendirilmesi neticesinde, hem İtalyan müsteşrik Leon Caetani'nin de iddia etmiş olduğu ‘rivayetin uydurma olup olmadığı iddiası’ hem de sonuç kısmında bu rivayetin İbn Abbâs'ın sahâbe ve tâbiûn nezdindeki konumuna herhangi bir etkisinin bulunup bulunmadığı üzerinde durulacaktır.²⁵⁹

A. RİVAYETLERİN TARİKLERİ VE SENET DEĞERLENDİRMESİ

Ele almış olduğumuz duanın farklı tarikleri vardır. Ve her bir duanın yapılmasına kaynaklık eden sebab-i vürudları da birbirinden farklıdır. Aşağıda bu rivayetler metin farklılıklarına göre başlıklandırılarak ele alınıp senet açısından tek tek değerlendirilecektir.

1. “Allah’ım Ona Kitabı Öğret” Rivâyeti

Bu rivâyet esas aldığımız kaynaklarda sadece Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'inde yer almakta ve bizzat İbn Abbâs'tan nakledilmektedir. Rivâyet şu şekildedir:

حدثنا أبو معمر، قال: حدثنا عبد الوارث، قال: حدثنا خالد، عن عكرمة، عن ابن عباس قال: ضمني

رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال: «اللهم علمه الكتاب»

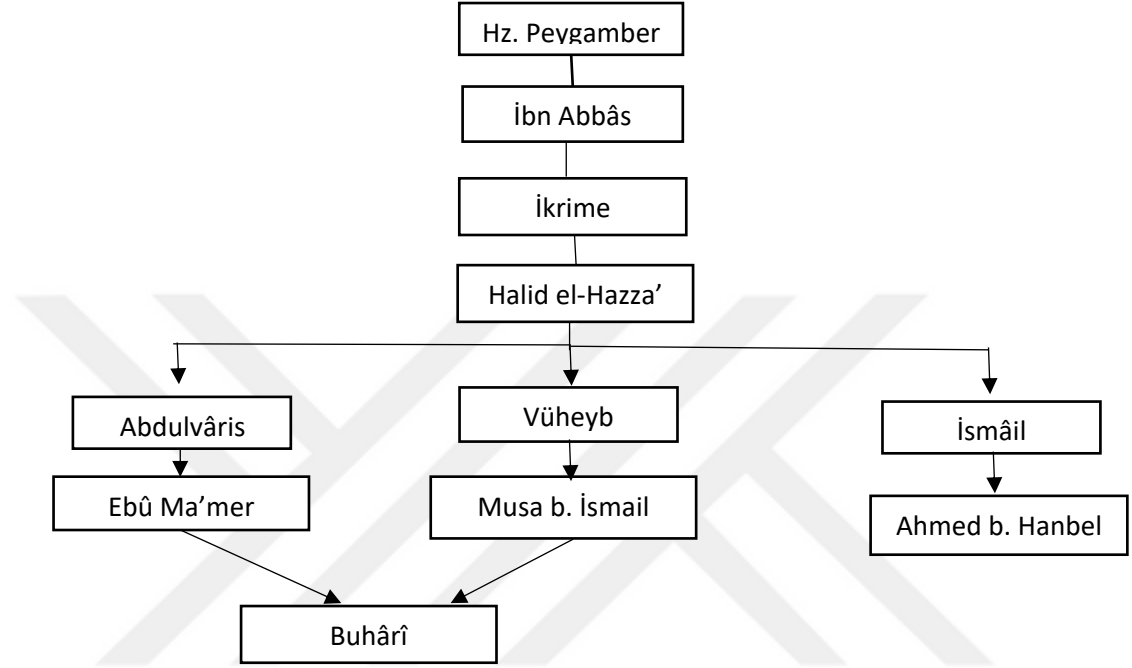
²⁵⁷ Buhârî, *İlim*, 75; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 331.

²⁵⁸ Buhârî, *İlim*, 17, *Fedâilu's-Sahâbe*, 24; Tirmizî, *Menâkıb*, 43; ez-Zehebi, *Siyer*, C. 3, s. 334; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 331.

²⁵⁹ Caetani bu ve benzeri İbn Abbâs için aktarılan rivayetler için şu ifadeleri kullanmıştır: "İbn Abbas'ın faaliyet-i muhteriane ve mağfilanesi hakkında kanaat getirmek isteyen bir kimsenin Leiden'de tabedilen Taberî'nin büyük tarihinin birinci cildini açması ve İbn Abbâs namı altında zikredilen hadislere göz gezdirmesi kâfidir. Bunların kısm-ı azamı İbn Abbâs'ın hususiyetini haizdirler. Olsa olsa bazılarında sonradan tilmizlerin birtakım ilaveleri bulunabilir. Fakat muhtelif rivayetlerin asıl ve esası İbn Abbâs'ın mahsulüdür. Malum olduğu üzere İbn Abbâs birçok eser bırakmıştır. (Mehazlar bir deve yükü diyorlar.) Bundan başka İbn Abbâs, Said b. Cübeyr gibi bazı tilmizlerine imla tarikiyle hadisler yazdırmıştır. Binaenaleyh, İbn Abbâs tarafından ortaya çıkarılmış olan malzemenin kısm-ı azamının asar-ı mektube dâhilinde muhafaza edilmiş olduğuna hükmedilir. Buhârî'ye bakıldığında ise İbn Abbâs ve en büyük mukallidi ve rakibi Ebû Hureyre tarafından Kur'an'ı izah ve itmam için toplanmış masalların neler ve ne kadar çok olduğu tahkik edilebilir. İbn Abbâs Kur'an'ın metn-i kutsisini tefsir ve izah hususunda Peygamber tarafından kendisine bir mevhibe-i hususa bahşedilmiş olduğunu her şeyden evvel iddia etmiş ve bu iddiaya bir kıymet vermek için bir hadis icat eylemiştir." Bkz. Köksal, *Câetani'ye Reddiye*, C. 1, ss. 264-65.

Ebû Ma'mer, Abdolvâris'ten o Halid'den o İkrime'den o da İbn Abbâs'tan naklen şöyle rivâyet etmiştir: Hz Peygamber beni bağrına bastı ve “Allah'ım! Ona kitabı öğret.” dedi.²⁶⁰

Rivâyetlerin isnad şeması şu şekildedir:

Rivâyet her ne kadar Buhârî'nin *el-Camiu's-Sahih* isimli eserinde yer alsada, yani Buhârî'ye göre senet bakımından sıhhat şartını taşısa da, biz yine de rivâyetin senedinde yer alan râviler hakkındaki cerh-ta'dil âlimlerinin değerlendirmelerine yer vermek istiyoruz.

Ebu Ma'mer Abdullah b. Ma'mer b. Haccac:²⁶¹ Bedruddin el-Aynî onun “hâfız” ve “huccet” olduğunu bildirmiştir.²⁶² Yahya b. Main ise onu “sikatun âkilun”, başka rivâyette “sebtun” lafızlarıyla değerlendirmiştir.²⁶³

²⁶⁰ Buhârî, *İlim*, 75.

²⁶¹ Rical kaynaklarında hadis râvisi olarak çok sayıda Ebû Ma'mer yer almaktadır. Hadisin râvisi olan buradaki kişi Ebû Ma'mer Abdullah b. Ma'mer b. Haccac'tır. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, C. 1, s. 169.

²⁶² Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulmelik el-Kastallâni, *İrşâdu's-Sâri li Şerhi Sahihi Buhârî*, 7. bs., Mısır: Matbaatü'l-Kübra, 1323, C. 1, s. 175.

²⁶³ Ebû Muhammed Bedreddin el-Aynî, *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahihu'l-Buhârî*, Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, C. 2, s. 65; Abdolvâris ed-Derâverdi ve onun dışındakiler ondan hadis

Abdolvâris b. Said b. Zekvan:²⁶⁴ İbn Sa'd onu “sika” ve “hüccet” olarak, Nesai ise: “la be'se bihi” olarak değerlendirmiştir.²⁶⁵

Halid b. Mihran el-Hazzâ:²⁶⁶ Ebû Hâtım onun hakkında şöyle demiştir: “Hadisi yazılır ancak hüccet olarak kullanılmaz.”²⁶⁷ Bir başka yerde ise Ebû Hâtım, Yahya b. Main ve Ahmed b. Hanbel'in onu “sika” olarak değerlendirdiğini nakletmiştir.²⁶⁸ İbn Sa'd da “çok hadis rivâyeti vardır ve sikadır.”²⁶⁹ diyerek onu ta'dil etmiştir.

İkrime: Tabiunun önde gelenlerindendir ve İbn Abbâs'ın meşhur talebelerindendir.²⁷⁰ Mütেকaddim âlimlerin geneli onun hadisleri ile ihticac etmişlerdir.²⁷¹

Yukarıdaki rivâyet Buhârî'nin *Sahih*'inin başka bir kitabında yine İbn Abbâs-İkrime-Halid tarikiyle, ancak Halid'in bir başka öğrencisi olan Vüheyb, ondan da Mûsa b. İsmail senediyle yer almaktadır.²⁷² Bu rivâyeti Hâlid'den nakleden Musa ve Vüheyb hakkından cerh-ta'dil değerlendirmeleri şu şekildedir:

Musa b. İsmail: İbn Sa'd onun için “sika ve hadis rivâyeti çok olanlardandır.” demiştir.²⁷³ İbn Hibban da “mutkin” olarak değerlendirmiştir.²⁷⁴ Huveynî onun hakkında: “sika, zabt ve itkan sahibidir.”²⁷⁵ diyerek ta'dilde bulunmuştur.

dinlemişlerdir ve ondan Ebu Hatim er-Râzi, Buhârî, Ebâ Dâvut, Tirmizî ve Nesâi hadis rivayet etmişlerdir.

²⁶⁴ Burada ismi geçen Abdu'l-Vâris isimli râvi Abdu'l-Vâris b. Said b. Zekvân et-Teymî el-Anberî'dir. Bkz. el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sâri*, C. 1, s. 175.

²⁶⁵ Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasani en-Nesai, *Tesmiyetü Meşâyihî Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâi ve Zikru'l-Müdellesîn*, thk. eş-Şerif Hâtım b. Ârif el-Avnî, 1. b., Mekke/Suudi Arabistan: Daru'l-Âlemi'l-Fevaid, 1423, s. 91.

²⁶⁶ Senette ismi geçen Halid, Hâlid b. Mihran el-Hazza'dır. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, C. 1, s. 169.

²⁶⁷ Ebu Muhammed er-Razi ibn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1952, C. 3, s. 353.

²⁶⁸ Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, C. 3, s. 353; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, C. 3, s. 120.

²⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, C. 7, s. 259.

²⁷⁰ Medîni, *a.g.e.*, s. 44.

²⁷¹ Zekiyuddin el-Münzirî, *Zikru Hâli İkrime Mevla Abdullah b. Abbâs ve Ma Kiyle Fihi*, 1. b., Lübnan/Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2000, s. 31.

²⁷² Buhârî, *el-İ'tisâmu bi'l-Kitabi ve's-Sünneti*, 7270.

²⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, C. 7, s. 306.

²⁷⁴ Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. İbn Hibban, *Kitabu's-Sikat*, 1. bs., Haydarabat/Hindistan: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973, C. 9, s. 160.

²⁷⁵ Ebu İshak el-Huveyni, *Neslü'n-Nübbal Bi Mu'cemi'r-Ricali'l-Lezine Turuccime Lehum Fadileti's-Şeyhi'l-Muhaddis Ebu İshak el-Huveyni*, 1. bs., Mısır: Daru İbn Abbas, 2012, C. 1, s. 507.

Vüheyb:²⁷⁶ İbn Sa'd onu “sika, hüccet, hadis rivâyeti çok ve Ebû Avâne'den daha hafız.”olarak nitelendirirken,²⁷⁷ Ebû Hâtım “sika” olarak değerlendirmiştir.²⁷⁸

“Allah’ım ona kitabı öğret.” rivâyeti, Buhârî’nin *Sahih*’i dışında Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde de yer almaktadır.²⁷⁹ *Müsned*’de geçen rivâyetin senedi şöyledir: İbn Abbas – İkrime – Hâlid el-Hazzâ – İsmail – Ahmed b. Hanbel.

Senedde yer alan râvilere bakıldığında, Ahmed b. Hanbel’in şeyhi olan İsmail²⁸⁰ hariç Buhârî tariklerindekiyle aynı oldukları görülmektedir. Ali b. el –Medînî onu tanıtırken ‘Yahya el-Kattân’dan, İsmâil’in Vüheyb’den daha güvenilir olduğunu duydum.’ demiştir. Ayrıca kendisi de onu ‘sika’ olarak değerlendirmiştir.²⁸¹ Nesâî de diğerleri gibi ‘sika’ olduğunu söyleyerek onu ta’dil etmiştir.²⁸²

Sonuç olarak Buhârî ve Ahmed b. Hanbel’in yer verdikleri “Allah’ım ona Kitabı öğret” rivâyetinin sika râviler tarafından nakledildiği ve sened kriterleri açısından sahih olduğu söylenebilir.

Rivâyetlerin daha iyi anlaşılması için rivâyetlerde geçen “**Kitap**” lafzının değerlendirmesini yapmakta fayda vardır. Aşağıda bazı âlimlerin hadiste geçen “**Kitap**” ifadesi hakkındaki yorumlarına yer verilecektir.

Kirmânî “Kitaptan kasıt Kur'an'dır, çünkü mutlak cins, bütünü içine alır.” demiştir.²⁸³ İbn Hacer rivâyette geçen “**Kitap**”tan kasıt, Kur’ân’dır²⁸⁴ değerlendirmesinde bulunurken, Kastallâni de: “Kitaptan kasıt, Kur'an'dır ki ona sımsıkı tutunsun diye (Ona bu şekilde dua etmiştir)”²⁸⁵ diyerek aynı görüşü beyan etmiştir. Buhârî’nin şarihlerinden

²⁷⁶ Senette ismi geçen râvinin adı Vüheyb b. Halid el-Aclân el-Basrî’dir. Bkz. Kastallâni, *İrşâdu’s-Sârî*, C. 6, s. 137.

²⁷⁷ Ahmed b. Abdullah b. Ebi’l-Hayr b. Abdulalim el-Hazreci, *Hulâsetu Tehzib Tehzibu’l-Kemâl Fî Esmâi’r-Ricâl*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, 5. b., Beyrut/Lübnan: Mektebetü’l-Matbuatu’l-İslamiyye, 1416, s. 419.

²⁷⁸ Ebî Hâtım, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, C. 9, s. 35; Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. ez-Zehebî, *Keşşaf Fî Ma’rifetu Men Lehu Rivayetun Fî’l-Kütübü’s-Sitte*, 1. b., Cidde/Suudi Arabistan: Daru’l-Kible Li’s-Sekafeti’l-İslamiyye, 1992, s. 358.

²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3379.

²⁸⁰ Senette ismi zikredilen râvinin adı Senette İsmail olarak zikredilen râvi İsmâil b. İbrahim b. Uleyye’dir; Ebî Hâtım, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 1952, C. 2, s. 153.

²⁸¹ Ebî Hâtım, *a.g.e.*, C. 2, ss. 153-55.

²⁸² Nesâi, *Tesmiyetü Meşâiyi Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâi ve Zikru’l-Müdeillisîn*, s. 86.

²⁸³ Kirmânî, *Kevâkibu’d-Derârî*, C. 2, s. 47.

²⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, C. 1, s. 169.

²⁸⁵ Kastallâni, *İrşâdu’s-Sârî*, C. 10, s. 298.

biri olan Hamza Kâsım da bu ifadeyi “Yani ona Kur’ân’ı ezberleme, anlama, tefsir etme, te’vil etme ve hükümlerini fıkhetme olarak öğret anlamındadır” şeklinde yorumlamıştır.²⁸⁶ Buhârî şârihlerinden Aynî ise daha farklı bir yaklaşım sergilemiştir. “Rivâyette geçen kitptan kasıt Kur’an’dır, ancak kitaptan kastın Kur’an’ın manası mıdır yoksa lafzı mıdır? diye sorarsan, ben lafzı kastedilmektedir derim. Müsedded’in rivâyet ettiği bir hadiste, kitap kelimesi yerine hikmet kelimesi kullanılmıştır. Buradaki hikmetten kasıt da Kur’an’dır, zira bazı râviler hadisi mâna ile nakletmişlerdir, derim.”²⁸⁷ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Önceki rivâyetler ve daha sonra gelecek olan rivâyetler birlikte düşünülecek olursa, kitap lafzının hem lafız hem de manası kastedilerek Kur’ân olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in İbn Abbas’a “Allah’ım ona Kitabın okunuşunu öğrettiğin gibi manalarını da öğret diye duada bulunmuştur diyebiliriz.

2. “Allah’ım Ona Hikmeti Öğret” Rivâyeti

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber’in İbn Abbâs’a yaptığı dua ile ilgili olarak, yukarıdaki rivâyetin dışında ona hikmetin öğretilmesine dair rivâyet de geçmektedir. Hadisin metninde farklılık olmakla birlikte sened olarak bakıldığında aynı kaynaktan geldikleri görülür. Aşağıda bu rivâyetin metni ve senedine dair değerlendirmelere yer verilecektir.

Rivâyetin Buhârî’de geçen şekli şöyledir:

حدثنا مسدد، حدثنا عبد الوارث، عن خالد، عن عكرمة، عن ابن عباس، قال: ضمنى النبي صلى الله عليه وسلم إلى صدره، وقال: «اللهم علمه الحكمة» حدثنا أبو معمر، حدثنا عبد الوارث، وقال: «علمه

الكتاب»

“Müsedded, Abdülvaris'ten o Halid'den o İkrime'den o da İbn Abbâs'tan rivâyetle şöyle nakletmiştir: “Hz. Peygamber beni bağrına bastı ve: “Allah'ım! O'na hikmeti öğret.”

²⁸⁶ Hamza Muhammed Kâsım, *Menâru'l-Kârî Şerhu Muhtasarı Sahihu'l-Buhârî*, Dimeşk: Mektebetü Dâru'l-Beyân, 1990, C. 1, s. 176.

²⁸⁷ Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, C. 2, s. 66.

dedi.” (Bu hadisi) Ebû Ma'mer, Abdülvaris'ten: “Ona kitabı öğret.” diyerek nakletmiştir.”²⁸⁸

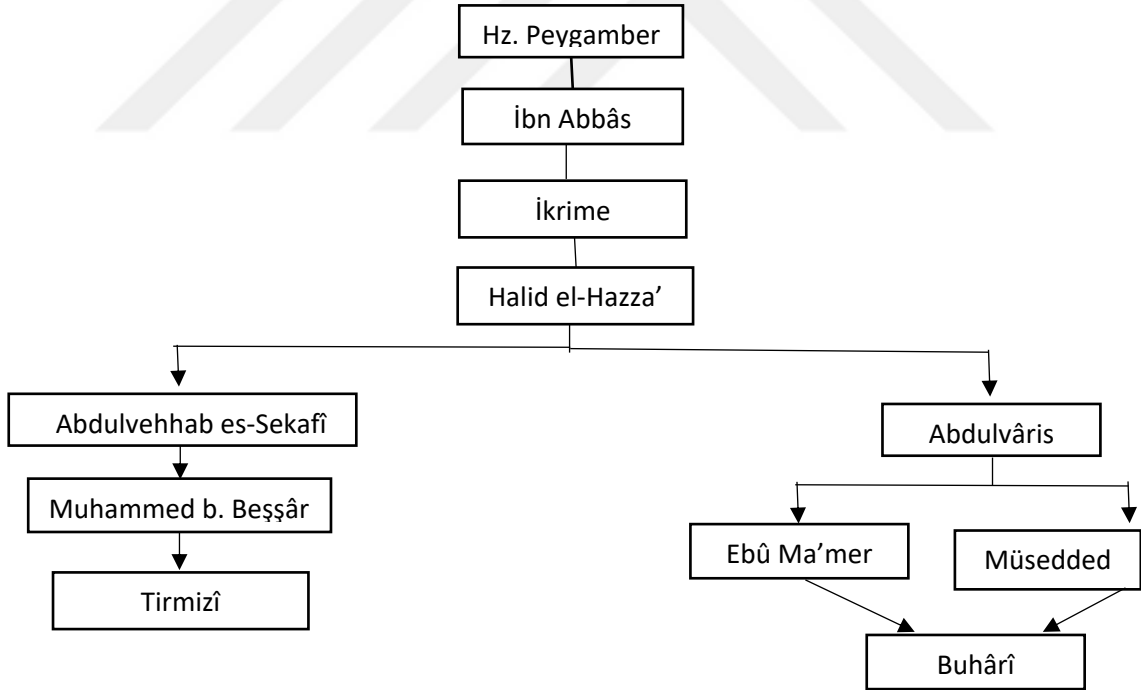
Tirmizî de bu rivâyete aynı kaynaktan yani İbn Abbas – İkrime Hâlid tarikiyle son iki tabakadaki râvileri farklı olarak yer vermiştir. Rivâyetin Tirmizî'nin *Câmi*'inde geçen şekli şöyledir:

حدثنا محمد بن بشار، قال: حدثنا عبد الوهاب الثقفي، قال: أخبرنا خالد الحذاء، عن عكرمة، عن ابن

عباس، قال: ضمني إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال: اللهم علمه الحكمة.

Muhammed b. Beşşar, Abdülvehhab es-Sekafî'den o Halid el-Hazza'dan o İkrime'den o da İbn Abbâs'tan rivâyetle şöyle demiştir: “Hz. Peygamber beni bağrına bastı ve “Allah'ım! Ona hikmeti öğret.” dedi.”²⁸⁹

Buhârî ve Tirmizî'de yer alan rivâyetin senet şeması şu şekildedir:

²⁸⁸ Buhârî, *Fedâilu Ashâbu'n-Nebi*, 3756.

²⁸⁹ Tirmizî, *Menâkıb*, 3824.

Müsedded: İbn Hacer onu “sika ve hafız” olarak değerlendirmiş ve “Basra'da Müsned'i ilk tasnif eden kişidir” demiştir.²⁹⁰ Ayrıca Ebî Hâtîm onun hadislerini Buhârî, Ebû Dâvud ve Nesâî gibi âlimlerin tahrir ettiğini söylemiştir.²⁹¹

Tirmizî'de yer alan râvilerle ilgili hadis münekkitlerinin değerlendirmeleri şöyledir:

Abdülvehhab es-Sekafi: Yahya b Main onu “sika” olarak vasıflandırmışsa da “son zamanlarında karıştırmıştır.”²⁹² ifadesini kullanmıştır. Onun bu görüşünü Ukbe b. Mükrem de “Ölümünden 3 veya 4 sene önce karıştırmaya başlamıştır.” diyerek desteklemiştir.²⁹³ Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, İbn Mâce ve Tahâvi ondan hadis tahrir etmişlerdir.²⁹⁴

Zehebi *Tezkiretü'l-Huffaz* adlı eserinde cerh ta'dîl âlimlerinden bazılarının görüşlerine şu şekilde yer verir: İbn Medînî onu “sika”, Kuteybe ise “Onlar²⁹⁵ gibi fakih olanını görmedim.” diyerek o isimler içerisinde Abdülvehhab'ı da zikretmiştir.²⁹⁶

Muhammed b. Beşşar: İbn Ebî Hâtîm onu “sadûk” olarak değerlendirmiştir.²⁹⁷ Nesâî ise onun hakkında “la be'se bihi” değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁹⁸ İclî onu “sika ve hadisi çok olanlardan”,²⁹⁹ Zehebi ise “sika ve saduk” olarak değerlendirmiştir.³⁰⁰

Râvilere dair yukarıdaki değerlendirmeler göz önüne alındığında, Abdülvehhâb es-Sakafî'nin son dönemlerindeki ihtilât kusuru sebebiyle, rivâyetin sahih olarak değil de hasen şeklinde vasıflanacağı söylenebilir.

Acaba bu rivâyetin yukarıdakinden farklı gelmesi, gerçekten farklı oldukları için mi, yoksa râvi tasarrufu mu? Râvinin (Müsedded) eksik anlaması mı? Gibi bir soru akla

²⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzib*, thk. Muhammed Avvâme, 1. b., Suriye: Daru'r-Reşid, 1986, s. 528.

²⁹¹ Ebu Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *el-İlel li İbni Ebî Hâtîm*, thk. Said b. Abdullah el-Humeydî, Hâlid b. Abdurrahman el-Cerîsî, Metâbiu'l-Humeydî, 2006, C. 2, s. 450.

²⁹² Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, C. 6, s. 71.

²⁹³ Zehebi, *Siyer*, C. 8, s. 22.

²⁹⁴ Ebî Hâtîm, *el-İlel li İbni Ebî Hâtîm*, C. 4, s. 253.

²⁹⁵ Bu fakihlerin ise Malik, Leys, Ubâde b. Ubâde ve Abdülvehhab olduğunu söylemiştir.

²⁹⁶ Zehebi, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C. 1, s. 234.

²⁹⁷ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, C. 7, s. 214.

²⁹⁸ Nesâî, *Tesmiyetü Meşâyih Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî ve Zikru'l-Müdekkisîn*, C. 1, s. 55.

²⁹⁹ Ebû Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih el-İclî el-Kûfî, *Ma'rifetu's-Sikât Min Ricâli Ehli'l-İlmi ve'l-Hadîsi ve Mine'd-Duafâi ve Zikru Mezâhibehum ve Ehbaruhum*, thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bustî 1. b., Suudi Arabistan/ Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1985, C. 2, s. 232.

³⁰⁰ Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Mizanul-İ'tidal fî Nakdi'r-Ricâl*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Ma'rifeti, 1963, C. 3, s. 490.

gelebilir. Bu rivâyetin farklı gelmesinin sebebinin rivâyetin şerhini yapacağımız bölümde, Buhârî şarihi Aynî'nin görüşlerine yer vererek açıklamaya çalışacağız.

Bu rivâyetlerde geçen 'Hikmet' ifadesinden ne kastedildiği hakkında âlimlerimiz farklı görüşler beyan etmişlerdir. İmam Şafiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde kendisi ile "bir adam" diye bahsettiği kişi arasında geçen diyalog, *hikmetin* ilk dönemlerde nasıl anlaşılması ve bizim de nasıl anlamamız konusunda yardım edebilir.

İmam Şafiî: Allah'ın kitabının ve onun hükümlerinin nazil olduğu dili bilen bir kişiye, bu bilgisi, onun Peygamber'den rivâyette bulunan doğru sözlü insanların haberlerini kabul etmesi gerektiğini gösterir.

Adam: Bana bir örnek göster!

Şafiî: Yüce Allah: "Kitap ile bilgisiz bir topluma, kendi içlerinden kendilerine Allah'ın mesajlarını aktaran, onları arındıran, kitabı ve *hikmeti* öğreten bir elçi göndermiştir."³⁰¹ buyurdu.

Adam: Buradaki kitaptan Kur'an'ın kastedildiğini biliyoruz. Lakin *hikmet* nedir?

Şafiî: Hz. Peygamber'in sünnetidir.

Adam: Allah o insanlara genel olarak Kitabı ve özel olarak da Kitabın hükümleri demek olan *hikmeti* öğretmiş olabilir mi?

Şafiî: Demek istiyorsun ki, onlara namazın farzları, zekât, hac ve benzeri konuları izah ettiği gibi, Allah'tan aldığı ayetleri de insanlara açıklamıştır. Durum böyle olunca da Allah farz kıldığı şeylerin hükümlerini Kitabı ile ortaya koymuş, bunların mahiyetini de Peygamber'inin diliyle izah etmiştir.³⁰²

Şafiî: *Kitap* ve *hikmet* birlikte zikredilirse, bu ikisinin iki ayrı şey mi yoksa aynı şey mi olması daha uygundur?

Adam: Senin dediğin gibi Kitap ve sünnet olarak iki ayrı şeyler de olabilirler, ikisi aynı şey de olabilir.

³⁰¹ Cuma, 62/2.

³⁰² Şafiî, *el-Ümm*, C. 7, s. 288.

Şafî: Burada en uygun olanı en açık olanıdır. Çünkü Kur'an'da benim belirttiğim görüşün doğru, senin belirttiklerinin yanlış olduğunu gösteren ayet vardır.

Adam: Hangi ayet?

Şafî: “Evlerinizde okunan Allah'ın mesajlarını ve *hikmetini* hatırlayın; şüphesiz Allah (hikmetinde) akıl-sır ermez bir derinlik sahibidir, her şeyden haberdardır.”³⁰³ Görünen o ki Allah onların evlerinde okunan iki şeyden haber veriyor.

Adam: Kur'an'ın okunduğunu anlarız ama *hikmet* nasıl okunur?

Şafî: Burada okumadan kasıt, Kur'an'ın telaffuz edildiği gibi sünnetin de telaffuz edilmesidir.

Adam: O halde bizim hikmet konusunda söyleyeceğimiz en doğru şey, Hz. Peygamber'in sünneti olduğudur.³⁰⁴

İbn Abbas'ın bizzat kendisi hikmet ifadesini şöyle yorumlamıştır: Hikmet, Kur'an'ın nasihini, mensuhunu, muhkemini, müteşabihini, garip ifadelerini bilmektir.³⁰⁵ Ebu Ca'fer et-Taberi *hikmet* lafzı hakkında: “Dinde derin kavrayış, akıl ve sözlerinde isabet” olarak tanımlamıştır.³⁰⁶ Kirmâni ise şu ifadeleri kullanmıştır: “Hikmet hak ile batıl arasını ayırmaktır, Kur'an'ı ezber olmak, ayetlerin manalarını bilmek ve dinde fakih olmaktır. Din ise Kur'an ve sünnettir.”³⁰⁷ Fahreddin Râzi ise: “Anlayış ve ilim” olarak belirtmiştir.³⁰⁸ İbn Hacer *hikmet* kavramı hakkında serdedilen şu ifadeleri aktarmaktadır: “Hadis şârihleri *hikmet* kavramının ne anlama geldiği hususunda farklı görüş beyan etmişlerdir. Onun, Kur'an, amel, sünnet, söylediği sözlerde isabet, Allah korkusu, Allah tarafından verilmiş anlama kabiliyeti, akıl, ilham ile vesvesenin arasını ayırt edebilen bir nur, hızlı olmakla beraber isabetli cevap vermesi ve buna benzer ifadeleri müfessirler, Allah'ın “Biz Lokman'a hikmeti verdik” ayetini tefsir ederlerken ifade etmişlerdir.”³⁰⁹

³⁰³ Ahzab, 33/34.

³⁰⁴ Şafî, *el-Ümm*, C. 7, s. 288; Konun devamı ve detayı için Muhammed Ebu Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, çev. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, 2. bs., Ensar Neşriyat, 2016, s. 297.

³⁰⁵ Şemseddin el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Burdûni, İbrahim Etîfî, 2. b., Kahire/ Mısır: Dâru'l Kütubi'l-Mısriyye, 1964, C. 3, s. 330.

³⁰⁶ Ebu Ca'fer et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, 1. bs., Daru'l-Hicr, 2001, C. 18, s. 545.

³⁰⁷ Kirmâni, *Kevâkibu'd-Derârî*, C. 2, s. 49.

³⁰⁸ Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. 2, s. 399.

³⁰⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, s. 170; Ebû'l Âlâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l ahvezi bi Şerhi Cami'i't-Tırrmizî*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., s. 221.

İbn Vehb: “Malik'e, hikmet nedir?” diye sordum. “Dini bilmek ve dine bilgi sahip olmak ve o dine ittiba etmektir” dedi.³¹⁰ Nureddin Sindî: “Denilmiştir ki buradaki 'hikmet' ten kasıt eşyaların hakikatini bilmek ve Allah'ın kitabında zikredildiği üzere gereğince amel etmektir. Ancak bu lafzın zahiren bakıldığında sünnet olduğu da söylenmiştir. Zira Allah (c.c) ayette: ‘Allah onlara kitabı ve hikmeti öğretti’³¹¹ diyerek **kitap** ve **hikmet** ifadelerini birlikte kullanmıştır ve aynı cümlede kullanılan iki farklı ifadenin aynı manaya gelmesi gayr-i mantıkîdir.”³¹²

Aynî burada da farklı bir görüş beyan etmiştir. “Müsedded’in rivâyet ettiği hadiste, bir önceki rivâyetlerde geçen kitap kelimesi yerine hikmet kelimesi kullanılmıştır. Buradaki hikmetten kasıt da Kur’an’dır, zira bazı râviler hadisi mana ile nakletmişlerdir. Sahabe ve tabiundan bir grup ‘Dilediğine hikmeti verir’³¹³ ayetini yorumlarken, buradaki hikmeti Kur’an olarak değerlendirmişlerdir. Ama sen İbn Abbâs’ın “Peygamber, bana iki kez hikmet için dua etti.” rivâyetinin nasıl değerlendirdiğin hakkında bir soru sorabilirsin. Ben de olay birden fazla gerçekleşmiştir dolayısıyla burada kullanılan kitap ifadesi Kur’an’a işaret ederken hikmet ifadesi de sünnete işaret etmektedir, derim. Nitekim ben ‘وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ’³¹⁴ ayetinde geçen hikmet ifadesini de sünnet olarak tefsir ettim.”³¹⁵

Buradan anlaşılan, kitap ve hikmet ifadelerinin birlikte kullanıldıkları zaman daha ziyade sünnet, doğru kavrayış, fıkıh, olayların iç yüzünü bilebilme şeklinde anlamlara geldiğidir. Müstakil olarak kullanıldığında ise Kur’an’ı anlama ve yorumlama bilgisi anlamı daha ağır basmaktadır. Dolayısıyla âlimler arasında farklı şekilde yorumlanmasının önemli nedeni iki lafzın aynı rivâyet veya ayette kullanılıp kullanılmamasına bağlıdır demek mümkündür.

³¹⁰ Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulmelik el-Kastallani, *İrşadu’s-Sari li Şerhi Sahihi Buharî*, 7. bs., Mısır: Matbaatü’l-Kübra, 1323, C.6, s. 137.

³¹¹ Bakara, 1/129.

³¹² Muhammed b. Abdulhâdi Nureddin es-Sindî, *Haşiyetü’s-Sindî Alâ Sünen-i İbn Mace*, 1. bs., Beyrut/Lübnan: Daru’l-Ceyl, t.y., C. 1, s. 71.

³¹³ Bakara, 2/269.

³¹⁴ Bakara, 2/129.

³¹⁵ Aynî, *Umdetu’l-Kâri*, ss. 66-67.

3. “Allah’ım Ona Hikmeti ve Kitabın Te’vilini Öğret” Rivâyeti

Hiz. Peygamber’in İbn Abbas için yaptığı dualar arasında ‘Allahım ona hikmeti ve kitabın te’vilini öğret’ duası da yer almaktadır. Bu rivâyetin sadece İbn Mâce’de geçtiğı görölmektedir.

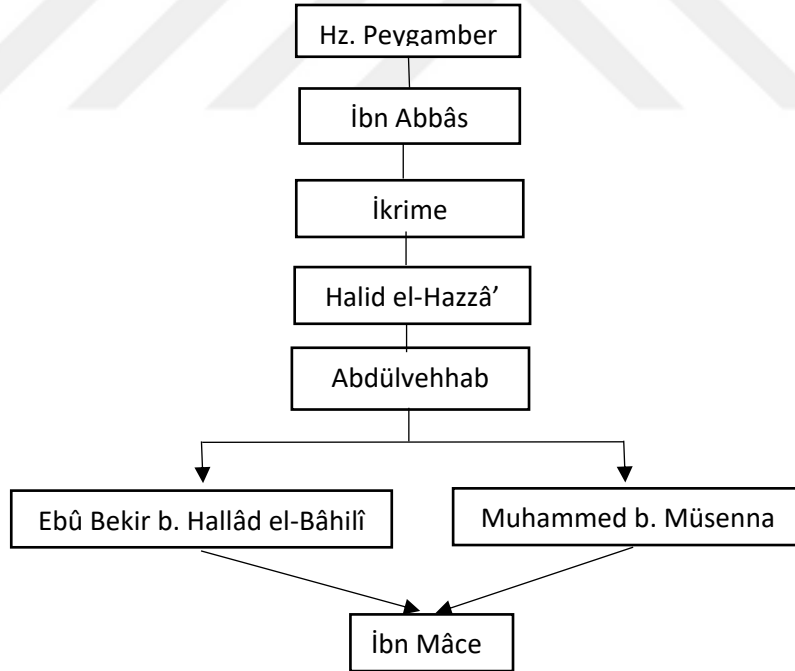
حدثنا محمد بن المنثري، وأبو بكر بن خلاد الباهلي، قالوا: حدثنا عبد الوهاب قال: حدثنا خالد الحذاء،

عن عكرمة، عن ابن عباس، قال: ضمنى رسول الله صلى الله عليه وسلم إليه وقال: «اللهم علمه

الحكمة، وتأويل الكتاب»

Muhammed b. Müsenna ve Ebu Bekir b. Hallad el-Bâhili, Abdulvehhab'dan o Halid el-Hazza'dan o İkrime'den o da İbn Abbâs'tan rivâyetle: Hiz. Peygamber beni bağına bastı ve: 'Allah'ım! Ona hikmeti ve kitabın tevilini öğret' dedi." ³¹⁶

Rivâyetin isnat şeması şöyledir:

Rivâyetin senedine bakıldığında, yukarıdaki rivâyetlerde olduğu gibi Peygamber’den sonra ilk dört râvinin aynı olduğu görülür. Bunlar: İbn Abbâs- İkrime-

³¹⁶ İbn Mâce, *Mukaddime*, 166.

Halid el-Hazza' ve Abdulvehhab'dır. Yukarıdaki senetlerden farklı olarak İbn Mâce bu rivâyeti hocası Muhammed b. Müsenna ve Ebû Bekir el-Hallâd tariki ile nakletmektedir.

Ebu Bekir b. Hallad el-Bahili: İbn Hibban onu “sika” olarak değerlendirirken³¹⁷ Ebû Hâtım ise Müsedded'in Ebû Bekir hakkında ‘sikadır’³¹⁸ ifadesini aktarmış ve İbn Hibbân'ın görüşünü desteklemiştir. İbn Hacer de Müsedded'in “sikadır ancak hak etmediği halde kendisini metheden biridir.” değerlendirmesini aktarır.³¹⁹ Mizzî de Müsedded'in ifadesini aktardıktan sonra ‘İbn Hibban onu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir’ diyerek onu ta'dilde bulunmuştur.³²⁰ İbn Mûsa da diğerleri gibi onun hakkında “sika” ifadesini kullanmıştır.³²¹

Muhammed b. Müsenna: Bedruddin el-Aynî onun hakkında “sika ve sebt” ifadelerini kullanmıştır.³²² İmam Suyûtî ise Hâtib el-Bağdâdî'nin: “saduk, vera sahibi, âkil, sika, sebt ve âlimlerin birçoğu hadisleri ile ihticac etmişlerdir. Kütüb-i sitte imamları da hadislerini rivâyette bulunmuşlardır.”³²³ dediğini nakletmiştir. İbn Mûsa onu “sika” olarak değerlendirmiştir.³²⁴

Yukarıda râvilerde Ebû Bekir el-Bâhilî hakkındaki değerlendirmelerden hareketle, Müsedded'in onun hakkındaki cerhi ve onu yakından tanıması göz önünde bulundurularak İbn Mâce rivâyetinin hasen olacağı söylenebilir. Hakkındaki “sikadır” değerlendirmeleri de İbn Hibbân'a dayanmaktadır. İbn Hibbân'ın ise bu konuda mütesâhil olduğu bilinmektedir.

Hadis kaynaklarında, rivâyette geçen *te'vilü'l-kitab* hakkındaki açıklamalarsa şu şekildedir: “Bu dua İbn Abbâs'ın fazileti ile alakalıdır. Hikmet, sünnet demektir. *Te'vilü'l-kitab* ise Kur'an'ın tefsiri anlamındadır ve bu duanın etkileri onun faziletinde ve ilminde

³¹⁷ İbn Hibban, *Kitabu's-Sikat*, C. 9, s. 87.

³¹⁸ Ebû Hatim ed-Dârimî el-Bustî, *es-Sikât*, Haydarabat/Hindistan: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973, C. 9, s. 87.

³¹⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, C. 9, s. 152.

³²⁰ Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşar İvâd Ma'rûf, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1980, C. 5, s. 169.

³²¹ Muhammed b. Ali b. Âdem İbn Mûsa, *Meşâriku'l-Envaru'l-Vehhace ve Metalîu'l-Esraru'l-Behhace Fi Şerhi Sünen-i İbn Mâce*, 1. bs., Riyad/Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni, 2006, C. 3, s. 460.

³²² Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin Bedreddin el-Aynî, *Meğaniye'l-Ahbar Fi Şerhi Esâmi Ricâli Meâniye'l-Âsâr*, thk. Muhammed Hasan İsmail, 1. bs., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, C. 3, s. 551.

³²³ Abdurrahman b. Ebi Bekir Celaleddin es-Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403, C. 1, s. 226.

³²⁴ İbn Mûsa, *Meşâriku'l-Envar*, C. 3, s. 460.

ortaya çıkmıştır. Muhakkak ki Allah ona Kur'an'ın tefsiri hususunda kapsayıcı bir ilim vermiştir.”³²⁵

İbn Hayyân *te'vil* ifadesini “Kur’ân’ın manalarını bilmesi”³²⁶ diyerek yorumlamıştır. İbn el-Cevzî ise “Âlimler, **te’vilin** ne anlama geldiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Önceki âlimlerin çoğu bu ifadenin Kur’ân’ın tefsiri olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir” demiştir.³²⁷ İbn Mulakkîn ise “Te’vil, Kur’ân’ın tefsiridir ki İbn Abbâs, bu duayla ilimde önde gelenlerden olmuştur”³²⁸ diyerek öncekilerin görüşlerine muvafakat etmiştir. Bahaüddin bu hadis hakkında şu yorumda bulunmuştur: “Hz. Peygamber, İbn Abbas’a genel manada ilimlerde te’vil yapması için dua etmiştir. Bu dua neticesinde o da Kur’ân’ın tamamını tefsir etmiştir. Mücahit: Ona Kur’ân’ı baştan sona kadar okudum ve her ayetin sonunda ona sorular sordum ve o ‘Ben Kur’ân’ın derinleşenlerinden biriyim”³²⁹ dedi.”³³⁰

İbn Kesîr ise kendisinden önceki âlimlerden farklı olarak: “Kur’ân’da *te’vil* ifadesi iki manada kullanılmıştır. Birincisi, yorumlanan bir şeyin gerçekleşmesidir. Nitekim “Baba! Bu daha önceden gördüğüm rüyanın te’vilidir”³³¹ ayeti ile “Onlar kitabın te’vilini mi gözetiyorlar”³³² (yani onlar Kur’ân’ın haber verdiği vaad ve vaidin ortaya çıkmasıyla Kur’ân’ın doğru olduğunun anlaşılmasını mı bekliyorlar?) ayetini göz önünde bulundurup, te’vilden kasıt budur deniyorsa, bunu yalnızca Allah bilebilir. Diğer manasına gelince o, yorumlama ve açıklama anlamlarındadır. Eğer te’vilden kastedilen bu ise, bunu ilimde derinleşenler de bilebilir”³³³ diyerek farklı bir yorum getirmiştir.

Âlimlerimizin te’vil hakkında yapmış oldukları bu yorumlardan hareketle, tıpkı hikmet ifadesinde olduğu gibi bu lafızda da ittifak edilmemiş, çoğunluğun görüşü olan ‘Kur’ân’ın manalarının bilinmesidir’ görüşlerine mukabil birçok görüş beyan edilmiştir.

³²⁵ Muhammed Emin b. Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, 1. b., Cide/Suudi Arabistan: Dâru’l-Minhâc, 2018, C. 2, s. 118.

³²⁶ Ali b. Yusuf İbn Hayyân, *Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Beyrut/Lübnan: Daru’l-Fikir, 1420, C. 3, s. 29.

³²⁷ Cevzî, *Keşfu’l-Müşkil min Hadîsi’s-Sahihayn*, C. 2, s. 341.

³²⁸ İbn Mulakkîn, *et-Tevdîh li Şerhi’l-Câmi’i’s-Sahih*, C. 3, s. 383.

³²⁹ Râsihûne fi’l-İlmi.

³³⁰ Bahâüddin, *Tefsîru’l-Menâr*, C. 3, s. 150.

³³¹ Yusuf, 12/100.

³³² A’raf, 7/53.

³³³ Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419, C. 2, s. 9.

Hız. Peygamber'in, İbn Abbâs'a yapmış olduğu duasının tezahürlerinin İbn Abbâs üzerinde görölmesi³³⁴ ve bunu bizatihi dile getirmesi³³⁵ göz önüne alındığında, bu yapılan yorumların vâkıâda bir karşılıklarının olduğu da söylenebilir.

4. "Allah'ım Onu Dinde Fakih Kıl ve Ona Te'vili Öğret" Rivâyeti

Hız. Peygamber'in İbn Abbâs'a dinde fakih olması için yaptığı rivâyet, Buhârî'nin *Sahih*'inde ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır. *Sahih*'te geçen rivâyet şöyledir:

حدثنا عبد الله بن محمد قال: حدثنا هاشم بن القاسم، قال: حدثنا ورقاء، عن عبيد الله بن أبي يزيد، عن ابن عباس أن النبي صلى الله عليه وسلم دخل الخلاء، فوضعت له وضوءا قال: «من وضع هذا فأخبر فقال اللهم فقهه في الدين»

Abdullah b. Muhammed, Haşim b. İsmail'den o Verka'dan o Ubeydullah b. Ebî Yezid'den o da İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir: 'Hz. Peygamber tuvalete girdi. Ben de onun için abdest suyu koydum. Hz. Peygamber: "Bunu kim koydu" dedi. Ona benim bıraktığım haber verildi. Bunun üzerine: "Allah'ım! Onu dinde fakih kıl." dedi."³³⁶

"Allah'ım onu dinde fakih kıl." rivâyeti İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde de yer almaktadır. Rivâyetin metni ve senedi şöyledir:

حدثنا سليمان بن حرب، قال: ثنا حماد بن سلمة، عن عبد الله بن عثمان بن خثيم، عن سعيد بن جبیر، عن ابن عباس، قال: كنت في بيت ميمونة ابنة الحارث فوضعت لرسول الله صلى الله عليه وسلم طهوره فقال: «من وضع هذا؟»، فقالت ميمونة: عبد الله، فقال: «اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل»

Süleyman b. Harb, Hammad b. Seleme'den o Abdullah b. Osman b. Huseym'den o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbâs'tan rivâyetle: Ben Meymûne bnt. Haris'in evindeydim. Resulullah için temizlik suyu koydum. "Bunu kim koydu?" dediğinde, Meymûne:

³³⁴ Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, C. 1, s. 175.

³³⁵ Bahâuddin, *Tefsîru'l-Menâr*, C. 3, s. 150.

³³⁶ Buhârî, *Vedi'l Mai inde'l-Helai*, 143.

“Abdullah” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Allah’ım onu dinde fakih kıl ve ona te’vili öğret” dedi.³³⁷

Buhârî ve İbn Ebî Şebe dışında rivâyet, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde de geçmektedir. *Müsned*’de geçen rivâyet şu şekildedir:

حدثنا حسن ابن موسى، حدثنا زهير أبو خيثمة، عن عبد الله بن عثمان بن خثيم، عن سعيد بن جبير، عن ابن عباس: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وضع يده على كتفي - أو على منكبي، شك سعيد

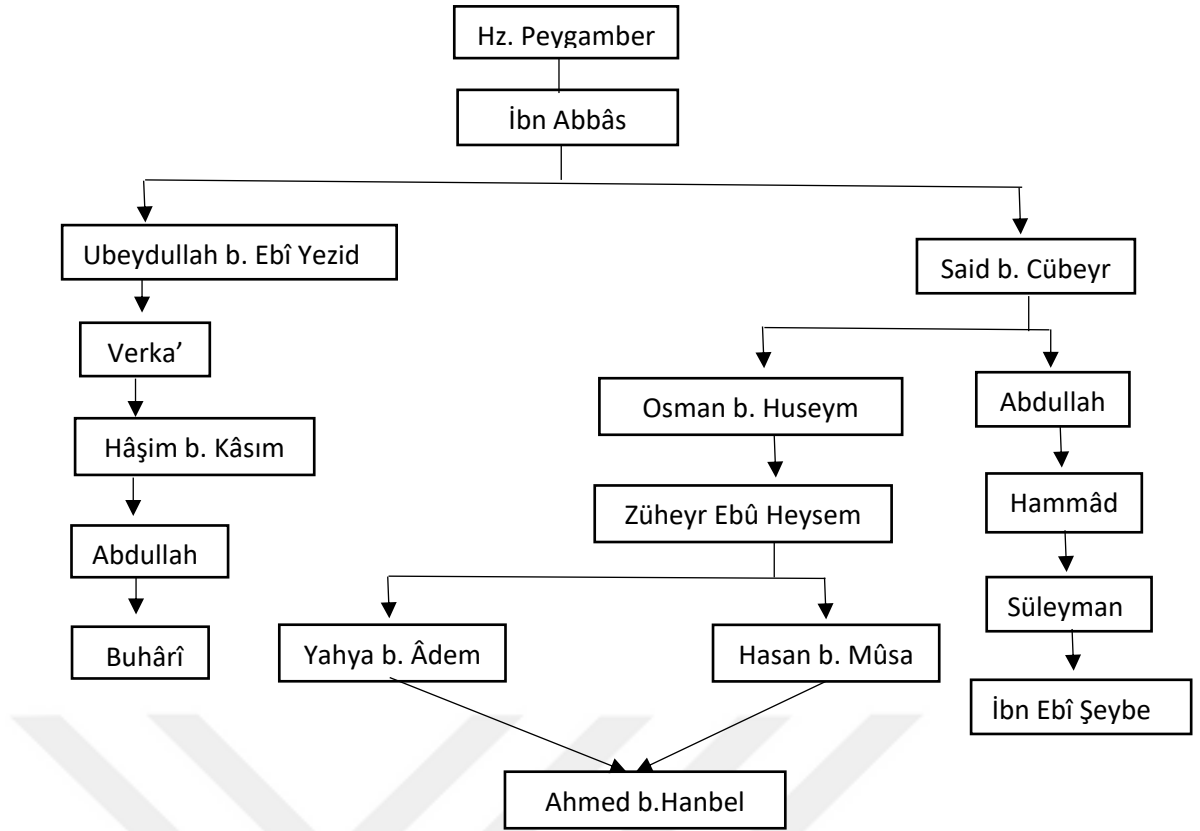
- ثم قال: «اللهم فقهه في الدين، وعلمه التأويل»

Hasan b. Mûsa, Züheyr Ebû Heyseme’den o, Abdullah b. Osman b. Huseym’den o, Said b. Cübeyr’den o da İbn Abbâs’tan şöyle rivâyet etmiştir: “Hz. Peygamber elini omuzuma koydu, sonra ‘Allah’ım onu dinde fakih kıl ve ona te’vili öğret’ dedi.”³³⁸

Hz. Peygamber’in İbn Abbas için yaptığı “Allah’ım onu dinde fakih kıl ve ona te’vili öğret.” rivâyetinin kaynaklarda yer alan senedleri bir araya getirildiğinde şöyle bir isnad şeması ortaya çıkmaktadır:

³³⁷ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Kitabu’l-Musannefu fi’l-Ehadisi ve’l-Âsâr*, 1. bs., Suudi Arabistan/ Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409, C. 6, s. 383.

³³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, s. 225.

Buhârî riâyetinin senet değerlendirmesi şu şekildedir:

Abdullah b. Muhammed: Ebû Hâtım onun “saduk”³³⁹ olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân onu “sika ve mutkin” olarak değerlendirmiş, Halil ise onun hakkında “sika ve mutkin” ifadelerini kullanmıştır.³⁴⁰

Haşim b. Kâsım Ebû’n-Nadr: Ahmed b. Hanbel “Bağdat’ın en *mütesebbit* kişisidir.”, Ebû Hâtım ise “sika” diyerek onu ta’dil etmiştir.³⁴¹ İbn Kâni, İbn Main, İbn Medini de onu “sika” olarak değerlendirip ta’dil etmişlerdir.³⁴² Ebû Hasan el-Kûfî onun hakkında “sika ve Bağdat ehli onunla övünmüştür”³⁴³ demiştir. Bedruddin Aynî onu “hafız ve sika” olarak değerlendirmiştir.³⁴⁴

³³⁹ Ebî Hâtım, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, C. 5, s. 162.

³⁴⁰ Muhammed el-Hadari b. Seyyid Abdullah b. Ahmed el-Cekni eş-Şankiti, *Kevseri’l-Meânî ed-Derârî fî Keşfi Habaya Sahihu’l-Buhârî*, Beyrut/Lübnan: Müessesetü’r-Risâle, 1995, C. 1, s. 433.

³⁴¹ Ebî Hâtım, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, C. 9, s. 105.

³⁴² Huveyni, *Neslü’n-Nübbâl Bi Mu’cemi’r-Ricâli’l-Lezîne Turuccime Lehüm Fadileti’s-Şeyhi’l-Muhaddis Ebû İshak el-Huveynî*, C. 3, s. 452.

³⁴³ Ebu Hasan Ahmed Abdullah b. Salih el-Kûfî, *Târihu’s-Sikât*, 1. b., Daru’l-Baz, 1984, s. 454.

³⁴⁴ İskenderi el-Mâliki Taceddin el-Fâkihâni, *Riyâdu’l-Efhâm fî Şerhi Umdetü’l-Ahkâm*, Suriye: Daru’n-Nevadir, 2010, C. 2, s. 273.

Verka':³⁴⁵ Yahya b. Main onun hakkında gelen soruya “leyse bihi be’sun” bir diğer soruya ise “sâlihun” diye cevap vermiştir. Şu’be ise onu “sâlihu’l-hadis” olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur.³⁴⁶ Zehebî onu “sika, imam, hafız ve âbid” olarak değerlendirmiştir. İbn Hibban da onu sikalar arasında saymıştır.³⁴⁷

Ubeydullah b. Ebî Yezid: Ebî Hâtim er-Râzi: “Ebû Zür’a’ya onun hakkında soruldu o da sikadır dedi”³⁴⁸ ifadesini aktararak görüşünü belirtirken, İbn Şeybe de onu “sika” olarak değerlendirmiştir.³⁴⁹ Aynî onun hakkında “sika ve hadisi çok olanlardan”³⁵⁰ değerlendirmesini yaparken, Kirmânî de onu destekler nitelikte “sika” yorumunu yapmıştır.³⁵¹

Yukarıdaki değerlendirmeler göz önüne alındığında hadisin senedinde yer alan râvilerin güvenilir kimseler oldukları, dolayısıyla hadisin senet açısından sahih olduğu söylenebilir.

Musannef’te yer alan rivâyetinin râvileri hakkında cerh-ta’dil imamlarının değerlendirmeleri ise şöyledir:

Süleyman b. Harb: İbn Sa’d, onu “sika ve hadisi çok” olarak değerlendirirken³⁵² Zehebi: “sika, hafız, şeyhu’l-İslâm” olarak nitelendirmiştir.³⁵³ İbn Ebû Hâtim ise onu “Önde gelen imamlarımızdandır ve tedlis yapmaz” diye tanıtmıştır.³⁵⁴ Bedruddin el-Aynî de onu Ebû Hâtim’in değerlendirmesini naklederek “önde gelen imamlarımızdandır, tedlis yapmaz, rical ve fıkıh konularında bilgi sahibidir” demiştir.³⁵⁵

Hammad b. Seleme: İbn Sa’d onu değerlendirirken: “sika ve hadisi çok bazen de münker hadis rivâyet etmiştir” ifadelerine yer vermiştir.³⁵⁶ Zehebî ise onu: “şeyhu’l-İslâm

³⁴⁵ Senette ismi geçen ravinin ismi Verka’ b. Amr el-Yeşkuri el-Kufi’dir. Bkz. Kastallânî, *İrşâdu’s-Sârî*, C.1, s. 234.

³⁴⁶ Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, C. 9, s. 50.

³⁴⁷ Aynî, *Meğaniye’l-Ahbar Fi Şerhi Esâmi Ricâli Meâniye’l-Asâr*, C. 3, s. 153.

³⁴⁸ Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, C. 5, s. 338.

³⁴⁹ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, s. 375.

³⁵⁰ Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, C. 2, s. 273.

³⁵¹ Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Said Şemseddin el-Kirmânî, *Kevâkibu’d-Derârî fi Şerhi Sahihi Buhârî*, 2. bs., Lübnan /Beyrut: Daru İhya’i-Türasi’l-Arabi, 1981, C. 2, s. 186.

³⁵² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. 7, s. 300.

³⁵³ Zehebî, *Siyer*, c. 10, s. 330.

³⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, C. 4, s. 108.

³⁵⁵ Aynî, *Meğaniye’l-Ahbar Fi Şerhi Esâmi Ricâli Meâniye’l-Asâr*, C. 1, s. 433.

³⁵⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. 7, s. 282.

ve imam” olarak değerlendirmiştir. Zehebi daha sonra İbn Müleyke’nin onun hakkında: “ekberu’ş-şeyh” dediğini belirtmiştir.³⁵⁷

Abdullah b. Osman b. Huseym: İbn Sa’d onun için : “sikadır ve hasen hadis rivâyeti vardır” diyerek,³⁵⁸ değerlendirmiş, İbn Ebî Hâtim ise: “sâlihu’l-hadis ve ma be’s bihi” olarak değerlendirmiştir.³⁵⁹

Said b. Cübeyr: İbn Ebû Hâtim onu tanıtırken, Yahya b. Main’in değerlendirmesini aktarır ve “o sikadır” der.³⁶⁰ Bir diğer yerde ise onu: “az rivâyeti vardır” diyerek aktarır.³⁶¹ Zehebî ise onu: “imam ve hafız” olarak nitelemiştir.³⁶²

Rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Osman hakkındaki değerlendirmelerden yola çıkarak bu rivâyetin hasen olabileceği söylenebilir. Ancak yukarıdaki Buhârî hadisi bunu desteklediği için sahih li ğayrihî seviyesine çıkacağı da söylenebilir. Buhârî, rivâyetin bu tarikine Abdullah b. Osman’ın bu özelliğinden dolayı yer vermemiş olması da muhtemeldir.

Müsned’de yer alan râviler hakkındaki cerh ta’dil âlimlerinin değerlendirmeleri şöyledir:

Hasan b. Mûsa: Mizzi bu râvi hakkında ‘Ebû Zur’a ve Ebû Hâtim ondan hadis rivâyet almaktan kaçınmışlardır’ ifadeleri kullanarak onu cerhetmiştir.³⁶³ Ebû Hâtim el-Bustî ise onu değerlendirirken ‘çok hata yapar ve tek başına rivâyet ettiği hadislerle ihticac edilmez.’ ifadelerini kullanmıştır.³⁶⁴

Züheyr Ebû Heyseme: Ebû Hâtim er-Râzî onu değerlendirirken birkaç âlimin sözüne yer ermiştir. “Ahmed b. Hanbel onun için ‘ilim madenidir’ demiştir. Yahya b. Main ise ‘sebt’ bir başka yerde ‘sika’ ifadesini kullanmıştır.³⁶⁵ İclî de onu ‘sika ve sebt’

³⁵⁷ Zehebî, *Siyer*, C. 7, s. 444.

³⁵⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. 5, s. 487.

³⁵⁹ Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, C. 5, s. 111.

³⁶⁰ Ebî Hâtim, *a.g.e.*, C. 9, s. 9.

³⁶¹ Bustî, *Meşahiru Ulemai’l-Emsar ve A’lamu Fukahai’l-Ektar*, C. 1, s. 229.

³⁶² Zehebî, *Siyer*, C. 4, s. 321.

³⁶³ Mizzi, *Tehzibu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, C. 4, s. 378.

³⁶⁴ Ebû Abdullah Alauddin, *İkmâl Tehzîbu’l-Kemâl Fi Esmâi’r-Ricâl*, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed, Ebû Muhammed Usame b. İbrahim, 1. b., el-Faruk el-Hadisiyye, 2001, C. 3, s. 84.

³⁶⁵ Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, C. 3, s. 589.

olarak ta'dil etmiştir.³⁶⁶ İbn Mencüye de onun hakkında 'hafız ve mutkin' ifadelerini kullanmıştır.³⁶⁷

Abdullah b. Osman b. Huseym: İbn Hacer ondan bahsederken 'İbn Hibbân onu Sikât'ında zikretmiştir' diyerek onu ta'dil etmiştir.³⁶⁸ Cürcânî ise onun hakkında değerlendirmede bulunurken Yahya b. Main'in 'hadisleri güçlü değildir', bir başka yerde ise 'sika ve hüccettir' dediğini nakleder. Râzi ise onu değerlendirirken Ahmed b. Hanbel'in onu Ebû Hâtim er-Râzi'nin³⁶⁹ oğlundan nakille "ma bihi be'sun ve sâlihu'l-hadis" olarak değerlendirdiğini nakleder.³⁷⁰ İclî de ondan 'sika' olarak bahsetmiştir.³⁷¹ Rivâyetin senedinde zikredilen râvilerden Hasan b. Mûsa hakkındaki cerh ifadelerinden hareketle, zaptının zayıf olduğu, bu sebeple hadisin zayıf veya en yii ihtimalle hasen sayılabileceği söylenebilir. Aynı şekilde Abdullah b. Osman b. Huseym de bazı âlimler tarafından zayıf bulunarak cerh edilmiştir. Sonuç olarak Ahmed b. Hanbel rivâyeti için zayıf denebilir. Ancak zayıflık râvideki zapt kusurundan kaynaklandığı için tadil edilebilir yani desteklenebilir niteliktedir. Neticede Buhârî ve İbn Ebî Şeybe tariklerinin bu senedi destekleyip hasen li gayrihî seviyesine yükselteceği söylenebilir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde aynı rivâyet, önceki tarikten farklı olarak Yahya b. Âdem'den de nakledilmiştir.³⁷² Bu râvinin cerh ve ta'dil âlimleri tarafından değerlendirilmesi ise şu şekildedir:

Yahya b. Âdem: Aynı ise onu "sika ve hafız" olarak değerlendirmiş ve Ebû Hâtim'in de onu "sika" olarak ta'dil ettiğini aktarmıştır.³⁷³ Sahihayn ricalini inceleyen *el-Mufhim fi şuyuhi'l-Buhârî ve'l-Müslim*'in müellifi İbn Halfun, eserinde Ebû Hâtim'in "şeyhtir" görüşünü nakleder.³⁷⁴ İbn Mûsa onu değerlendirirken "sika ve hafız" olarak

³⁶⁶ Kûfî, *Ma'rifetu's-Sikât Min Ricâli Ehli'l-İlmi ve'l-Hadîsi ve Mine'd-Duafâi ve Zikru Mezâhibehum ve Ehbaruhum*, C. 1, s. 372.

³⁶⁷ İbn Mencüye, *Ricâlu Sahihi Müslim*, C. 1, s. 224.

³⁶⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, C. 5, s. 314.

³⁶⁹ Cürcânî, *el-Kâmil Fi Duafai'r-Ricâl*, C. 5, s. 266.

³⁷⁰ Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, C. 5, s. 111.

³⁷¹ Kûfî, *Ma'rifetu's-Sikât Min Ricâli Ehli'l-İlmi ve'l-Hadîsi ve Mine'd-Duafâi ve Zikru Mezâhibehum ve Ehbaruhum*, C. 2, s. 46.

³⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsnedi Ahmed b. Hanbel*, C. 5, s. 65.

³⁷³ Aynî, *Meğaniye'l-Ahbâr fi Şerhi Esâmi Ricâli Meâniye'l-Âsâr*, C. 3, s. 195.

³⁷⁴ Ebû Bekir Muhammed b. İsmail İbn Halfun, *Muallim bi Şuyûhi'l-Buhârî ve Müslim*, thk. Ebû Abdurrahman Âdil İbn Sa'd, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y., C. 1, s. 118.

ta'dil etmiştir.³⁷⁵ Sahih-i Müslim'in şerhini yapan el-Uremî de onu "sika" olarak değerlendirip saydığımız âlimlere muvafakat etmiştir.³⁷⁶

Daha önce ismi zikredilen Abdullah b. Osman'ın bu rivâyetin senedinde de yer almasının, hadisin sıhhatini ortadan kaldıracakı söylenebilir. Önceki rivâyette onun hakkındaki değerlendirmelere yer verilmişti.

Rivâyetin senedi hakkında verilen yukarıdaki bilgilerden hareketle, hadisin sened açısından sahih olduğu söylenebilir. Hadisin muhtevasına dair şerhlere ise aşağıda yer verilecektir.

Rivâyette geçen 'fıkıh' ifadesini, İbn el-Cevzî "anlama kâbiliyeti" yorumunu getirmiştir.³⁷⁷ İbn Mulakkîn ise "kitabı ve sünneti anlamak." olarak yorumlamıştır.³⁷⁸ Buhârî şarihi Aynî "anlama kâbiliyeti" olarak değerlendirmiştir.³⁷⁹ Zeyne'l-Âbidîn de bu lafzı "Şer'î hükümleri anlama ya da Allah ve sıfatları hakkında bilgi sahibi olma"³⁸⁰ olarak değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Fıkıh ifadesi ile ilgili âlimlerimiz genel olarak 'anlama' yorumunda bulunmuşlardır. Bu lafız hakkındaki açıklamaları bu kadar kısa tutmamızın sebebi ise aynı şeylerin tekrarlanıyor olması ve farklı olarak aktarılacak bir değerlendirmenin olmamasıdır.

Buraya kadar zikrettiğimiz dört rivâyetten ortak bir sonuç çıkarılacak olursa, Kastallâni, Buhârî şerhinde: "Hz. Peygamber'in yapmış olduğu dua gerçekleşmiş ve İbn Abbâs, derin bilgi sahibi, ümmetin uzmanı, müfessirlerin reisi ve tecümanu'l-Kur'an olmuştur"³⁸¹ diyerek ona bu duanın açık etkisini dile getirmiştir. İbn Abbâs bizzat kendisi: "Muhakkak ki Hz. Peygamber'in duası bende gerçekleşmiştir. Bana istediğiniz her

³⁷⁵ Muhammed b. Ali b. Âdem İbn Mûsa, *Bahru'l-Muhiti's-Seccâc fî Şerhi Sahihi Müslim b. Haccâc*, 1. b., 1436, C. 10, s. 474.

³⁷⁶ Muhammed Emin b. Abdullah el-Uremî, *el-Kevâkibu'l-Vehhâc ve'r-Ravdu'l-Behhâc fî Şerhi Sahihî Müslim b. Haccâc*, 1. b., Mekke/Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2009, C. 7, s. 309.

³⁷⁷ Ebu'l-Ferec İbn el-Cevzî, *Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab, Riyad/Suudi Arabistan: Dâru'l-Vatan, t.y., C. 2, s. 341.

³⁷⁸ İbn Mulakkîn, *et-Tevdîh li Şerhi'l-Câmiî's-Sahih*, 1. b., Suriye/Dimeşk: Dâru'n-Nevâdır, 2008, C. 3, s. 383.

³⁷⁹ Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, C. 2, s. 274.

³⁸⁰ Ali b. Zeyne'l-Âbidîn, *et-Teyssîr bi Şerhi'l-Câmiu's-Sağîr*, 3. b., Riyad/ Suudi Arabistan, 1988, C. 1, s. 63.

³⁸¹ Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, C. 1, s. 175.

şeyden sorun” ifadesiyle bu duanın gözle görülür bir şekilde kendisinde etki ettiğini söylemiştir.³⁸²

Aynî’de geçen şu bilgi de İbn Abbas’ın anlama kabiliyetinin üstünlüğünü ortaya koymaktadır: “Mukâtil: Nasr sûresi nazil olduğunda Hz. Peygamber bu sûreyi Ebû Bekir ve Ömer’e okudu, onlar (bu müjdelerden dolayı) sevindi. İbn Abbâs bu sûreyi duyunca ağlamaya başladı. Hz. Peygamber “Neden ağlıyorsun?” diye sorduğunda İbn Abbâs: “Bu senin ölüm haberindir” diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Doğru söylüyorsun.” mukâbelesinde bulunmuş ve bundan 80 gün sonra vefât etmiştir”³⁸³

B. RİVAYETİN ASHAB VE TABİUN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Hz. Peygamber’in İbn Abbâs’a yapmış olduğu duanın ashabın ve tâbiun’un üzerinde etki yaratıp yaratmadığı konusuna kısa bir şekilde değinmekte fayda vardır. Zira burada herhangi bir etkinin var olup olmadığını bilmek, İbn Abbâs hakkında verilen beyanatların ve hem sahabe hem de tâbiun tarafından onun hakkında serdedilen övgü dolu sözlerin gerçekliğini ve bağlamlarını anlamada bize yardımcı olacaktır.

Hz. Ömer’in, İbn Abbâs’ı ashabın önde gelenlerinin yanına çağırması ve istişare ettikleri konu hakkında, ki o da daha önce de bahsettiğimiz gibi ‘إذا جاء نصر الله والفتح’³⁸⁴ ayetinin tefsiridir, kendisinden bilgi almak istemiş olması, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin de onu bir danışman olarak kullanması ve tabiunun ona karşı aşırı derece de bir saygı göstermesi, İbn Abbâs’a karşı yapılan duanın tesirinde kaldıkları intibainı uyandırıyor. Kaldı ki İbn Ömer’e bir şahıs gelip bir ayetin tefsiri hakkında soru sorduğunda “Bunu git şeyhe sor”³⁸⁵ demiş ve devamında “Onun Kur’an hakkındaki bu cüreti beni hayrete düşürdü ama artık anladım ki ona akıllara durgunluk verecek bir ilim verilmiş” diyerek hayretini ifade etmiştir.³⁸⁶ İbn Ömer’in, İbn Abbâs’a yapılan bu duanın bizzat râvilerinden olmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, daha önceki dönemlerde o duanın ona bir etkisi olup olmadığı hakkında tereddütte olduğunu gösterir. Ancak daha sonra yapmış olduğu

³⁸² Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur’ani'l-Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 1. b., Lübanan/Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994, C. 3, s. 372.

³⁸³ Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, C. 5, s. 20.

³⁸⁴ Nasr, 110/1.

³⁸⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 2, s. 331.

³⁸⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, C. 2, s. 332.

tefsir ışığında olayları bir kez daha değerlendirdiğinde, o duanın İbn Abbâs'ın ilmine etki ettiğini anlamış ve bu durum karşısında hayrete düşmüştür.

Bir diğer rivâyet ise İbn Abbâs'ın: “Hz. Peygamber, bana çok hayırla dua etti.” demesi üzerine, orada bulunanlardan biri: “Sen Kur'an'ın ne güzel tercümanısın.”³⁸⁷ karşılığını, yukarıdaki rivâyetler bağlamında değerlendirecek olursak, karşımıza muhtemel bir olay örgüsü çıkmaktadır. O da: İbn Abbâs ilim meclisinde sohbetini yaptıktan sonra rivâyetle ismi geçen kişi “Bunu nasıl yapabiliyorsun?” sorusu üzerine İbn Abbâs: “Hz. Peygamber bana çok hayırla dua etti” demiştir. Bu cevap üzerine o şahıs “Sen Kur'an'ın ne güzel tercümanısın.” demiştir.³⁸⁸ Dikkat edilecek husus, İbn Abbâs'ın: “Hz. Peygamber bana çok hayırla dua etti” ifadesinden sonra o şahsın “Sen Kur'an'ın ne güzel tercümanısın” mukabelesinde bulunmasıdır. İşte bu da Hz. Peygamber'in yapmış olduğu duanın İbn Abbâs'ın asırdaşlarını, ona ve ilmine karşı kullandıkları ta'zim ifadelerinde hayli etkili olduğu vehmini uyandırmıştır.

Duanın etkisinde kaldıklarının bir diğer göstergesi olan rivâyet ise Ubey b. Ka'b'dan gelen: “Hz. Abbâs, yanında oğlu varken ayağa kalktı ve “O, bu ümmetin uzmanı olacak. Ben onda anlayış kabiliyeti ve zekâ görüyorum. Muhakkak ki Hz. Peygamber ona dinde fakih olması için dua etmiştir”³⁸⁹ ifadeleridir. Böyle bir ifadenin insanları psikolojik anlamda olumlu veya olumsuz etkilemesi son derece muhtemeldir. Kaldı ki insan psikolojisinin de buna müsait olması ve dönemin sahebe ve tâbiun neslinin övgü dolu ifadeleri de buna işaret etmektedir. Bir başka rivâyetle geçen “İbn Abbâs'ı gördüğümde, insanların en güzeli, konuştuğunda en fasihi, anlattığında en bilgilisi derdim.”³⁹⁰ ifadeleri bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Burada daha dikkat çekici bir konu daha vardır. O da İbn Abbâs'ın Cebrâil'i (a.s.) görmesi rivâyeti ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in ona olan duasıdır.³⁹¹ Bu rivâyetlerden hangisinin önce hangisinin daha sonra olduğu hakkında bilgi sahibi olmak için rivâyetlerde geçen bazı karinelere ihtiyaç vardır. Ancak incelemelerimizde bu tür bir karineye rastlamadık. Dolayısıyla karşımızda iki şık vardır: Birinci şık, ya Hz. Peygamber

³⁸⁷ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, C. 3, s. 180.

³⁸⁸ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, C. 3, s. 180.

³⁸⁹ Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 348.

³⁹⁰ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, C. 3, s. 935.

³⁹¹ İbn Abdilber, *a.g.e.*, C. 3, s. 938; Zehebî, *Siyer*, C. 3, s. 340.

dua etti daha sonra İbn Abbâs Cebrâil'i (a.s.) gördü ve Cebrâil (a.s.) onun ilim sahibi olacağını haber verdi. İkinci şık ise: Önce Cebrâil'i (a.s.) gördü, Cebrâil (a.s.) onun ilim sahibi olacağını söyledi ve Hz. Peygamber daha sonra ona dua etti.

Buradan çıkacak iki sonuç şudur:

1-) Eğer önce Hz. Peygamber dua ettiyse ve daha sonradan Cebrâil (a.s.) onunla karşılaştığında onun ilim sahibi olacağını söylediye, burada Cebrail'in (a.s.) getirdiği haber Hz. Peygamber'in duasının kabul olduğuna işaret niteliğindedir.

2-) Eğer önce Cebrail (a.s.) onun ilim sahibi olacağını bildirdiyse –ki Cebrail (a.s.), Allah'ın izni olmadan herhangi bir gaybi ihbarda da bulunmayacağına göre- ve Hz. Peygamber'in duası daha sonra ise, Hz. Peygamber İbn Abbâs'ın ilim sahibi olacağını daha önceden melekten haber almış ve onun ilimlerde uzmanlaşmasına bir dua ile sebep olmuştur. Bundan dolayı velev ki Hz. Peygamber dua etmemiş olsaydı bile meleğin verdiği haber hak olduğu için İbn Abbâs bu ilimlerde yine de uzmanlaşacaktı ve yine adından söz ettirecek bir şahsiyet haline gelecekti.

SONUÇ

İbn Abbâs, İslâm ilim, kültür ve siyaset tarihinde adından çokça bahsettiren isimlerden biridir. Onun zekâsı, güçlü hafızası, ilme olan merakı ve sürekli ilim öğrenme arzusuna ek olarak, Hz. Peygamber ile otuz ay kadar bir süre geçirmesi, Hz. Meymûne'nin teyzesi olması dolayısıyla evine rahat bir şekilde girip çıkması kimi geceleri Hz. Peygamberle birlikte geçirmesi, onun gece ibadetleri hakkında herkesin sahip olamayacağı bilgileri elde etmesine sebep olmuştur. Veda haccında sürekli Hz. Peygamber'in yanında olmuş, hac menasikini iyi bir şekilde kavramış ve neticede Hz. Osman döneminde hac emîri olarak görevlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in, Cebrail (a.s.) ile konuştuğuna şahit olmuş ve Cebrail (a.s.) tarafından ona ilim verileceği haber verilmiştir. Hz. Peygamber, İbn Abbâs'a özel ilgi göstermiş, onu her zaman çok sevdiğini ifade etmiş ve bunu dile getirmekten hiç çekinmemiştir. Bütün bunlarla birlikte daha özel olarak Hz. Peygamber ona bizzat ilim konusunda duada bulunmuş, bu dua ve sayılan melekeler neticesinde birçok övgü dolu sığata layık görölmüştür.

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde ilimle meşgul olmuş siyasî hayata fazla müdahil olmamıştır. Ancak Hz. Osman ve özellikle Hz. Ali dönemlerinde ilimle meşgul olmakla birlikte siyasî hayata da müdahil olmuş, en fazla siyasî karışıklığın olduğı dönemlerde Cemel ve Sıffîn savaşlarında Hz. Ali'yi desteklemiştir.

Mekke'de hadis derslerinin yanında fetvalar da veren İbn Abbâs, Mekke fıkıh ekolünün oluşmasında başrolü oynamıştır. Hz. Peygamber'in yapmış olduğı duanın yanında kendi çaba ve zekâsıyla Kur'ân tefsirinde, fıkıh ve hadis ilimlerinde önde gelen sahabeden biri haline gelmiştir. Hayatının sonuna kadar Hicaz bölgesinde kalmış ve burada ders halkaları yapmıştır. Hac vazifesini yerine getirmek üzere buraya gelen kişiler onun ders halkalarına katılmış ve hayli kalabalık olan bu ders halkaları onun fetva ve hadislerinin her bölgeye yayılmasında ve farklı mezheplerin görüşleri arasına girmesinde etkin rol oynamıştır.

İbn Abbâs, İslâm'ın devr-i Nebevi'ye dayanan en saf, istikamet ve güvenin en canlı döneminin başından sonuna kadar pür dikkat ile hadisleri hıfz ve rivâyet etmiştir. Fakat aslı olmayan rivâyetlerin, ortaya çıkmaya başladığı fitne dönemlerinden sonra râvileri ancak kendisince bilinen bir şeyi rivâyet edildiğı vakit dinlediğini ve susmayı

tercih ettiğini üzümlere ifade etmiştir. İbn Abbâs, çok hadis rivâyet etmenin yanında hadis öğretimine de son derece önem vermiştir. İzlemiş olduğu yöntemle adeta hadis usulünün temellerini atmıştır. Hadis ilminde daha sonradan ıstılahlaşacak olan mükâtebe, arz ve kıraat metotlarını bizzat İbn Abbâs'ın uyguladığı bilinmektedir.

İbn Abbâs hadis-fıkıh ilişkisine ve hadis üzerine düşünmeye de son derece önem vermiş ve tenkitçi bir yaklaşımla konulara eğilmiştir. Kendisine sorulan soruları Kur'ân'da bulamadığı takdirde hadislere müracaat etmiş, bu iki kaynaktan bulamazsa o konuda Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in fetvalarının var olup olmadığına bakmış, bunlarda da bulunmadığı zaman kendi re'yi ile fetva vermiş ve fetvası çok olan on dört sahabîden biri olmuştur.

Hz. Peygamber'in etrafında bunca sahabe varken ve birçoğu ömrünü onun yanında geçirmişken, henüz çocuk yaşta Hz. Peygamber ile karşılaşmış ve yanında sadece 30 aylık bir süre geçirmiş olan İbn Abbâs diğerlerinden daha fazla ön plâna çıkmıştır. İslâmî ilimlerin doğmasında etkin bir rol oynamış ve İslâm ilim tarihinin mihenk taşlarından biri olmuştur.

Hz. Peygamber'in İbn Abbâs'a kitap ve ilim hakkında yapmış olduğu dua senet ve metin açısından değerlendirildiğinde rivâyetlerde geçen birkaç râvi dışında cerhe uğramış râvi bulunmadığı görülür. Ayrıca rivâyetler en sahih kitap kabul edilen Buhârî'nin *Camiu's-Sahih*'inde de yer almaktadır. Rivâyetlerde geçen 'hikmet, kitap, fıkıh, te'vil' kavramları hakkında farklı yorumlar yapılmış olmakla birlikte genel manada bunların Kur'ân'ın manaları ve diğer İslâmî ilimlerle alakalı olduğu söylenebilir. Zikrettiğimiz dört rivâyetten ortak bir sonuç çıkarılacak olursa, Hz. Peygamberin yapmış olduğu duanın gerçekleştiği ve İbn Abbâs'ın ümmet içerisinde derin bilgi sahibi, ümmetin uzmanı, tercümanı'l-Kur'ân ve müfessirlerin reisi gibi ünvanlarla meşhur olduğu görülür. İbn Abbâs'ın bizzat kendisi de: "Muhakkak ki Hz. Peygamber'in duası bende gerçekleşmiştir. Bana istediğiniz her şeyden sorun" ifadesiyle bu duanın gözle görülür bir şekilde kendisinde etki ettiğini söylemiştir. İbn Abbâs'ın bu denli başarılı olması, kendisindeki sürekli bir ilim öğrenme arzusu, Allah tarafından verilmiş bir meleke olan zekâ ve en büyük katkısının olduğunu düşündüğümüz Hz. Peygamber'in mübarek ağzından çıkan duasının neticesi şeklinde açıklanabilir.

KAYNAKÇA

- ABDU'L-HAYY EL-FÂSÎ, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, Beyrut/Lübnan, t.y.
- ABDURREZÂK Ebû Bekir, *Musannef*, 11 cilt, thk. Hâbîbu'r-Rahman el-A'zamî, 2. b., Hindistan: Meclisu'l-İlmiyye, 1403.
- AHMED B. HANBEL, *Müsnedi Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Lübanan/Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- ALAUDDIN Ebû Abdullah, *İkmâl Tehzîbu'l-Kemâl Fi Esmâi'r-Ricâl*, 12 cilt, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed, Ebû Muhammed Usame b. İbrahim, 1. b., el-Faruk el-Hadisiyye, 2001.
- ALI EL-KÂRİ, *Ehli Beytin Sultanı*, İstanbul /Türkiye: Kayıhan Yayınları, 2015.
- ARSLAN Ali, "Hadis Kaynaklarındaki Tarihe/Vakıaya Aykırı Rivâyetlerin Değerlendirilmesi", C. 8, S. 15 (2009), ss. 135-58.
- ASKALÂNÎ İbn Hacer EL-, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, 4 cilt, 1. b., Beyrut/Lübnan: Matbatü's-Saadet, 1328.
- , *Fethu'l-Bâri*, 3. b., Kahire/ Mısır: Mektebetü's-Selefiyye, 1407.
- , *Takrîbu't-Tehzib*, 1 cilt, thk. Muhammed Avvâme, 1. b., Suriye: Daru'r-Reşid, 1986.
- , *Tehzibu't-Tehzib*, 12 cilt, 1. b., Haydarabat/Hindistan: Dâiretu'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, 1326.
- ÂŞİK Nevzat, *Sahabe ve Hadis Rivâyeti*, 3. b., İzmir/ Türkiye: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2013.
- AYDIN İsmail, "İbn Abbâs: Filolojik Tefsirin Öncüsü", *EKEV AKADEMİ DERGİSİ*, S. 48 (2011), ss. 117-32.
- AYDINLI Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 9. b., İstanbul /Türkiye: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2016.
- AYNÎ Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin Bedreddin EL-, *Meğaniye'l-Ahbâr fi Şerhi Esâmi Ricâli Meâniye'l-Âsâr*, 3 cilt, thk. Muhammed Hasan İsmail, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- , *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahihu'l-Buhârî*, Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, t.y.
- BAĞDÂDÎ Hatib EL-, *Şerefü Ashâbi'l-Hadis*, Ankara /Türkiye: DİB Yayınları, 1991.
- BAĞDÂDÎ Hatip EL-, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, 1 cilt, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2013.

- BAHÂUDDIN Muhammed Şemseddin b. Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr*, 12 cilt, Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Ammeti lil Kitab, 1990.
- BAYRAKTUTAR Muammer, *İmam Şâfi'i'nin Hadis Yorum Metodolojisi*, 1. b., İstanbul /Türkiye: OTTO, 2015.
- BELÂZÛRÎ Ahmed b. Yahya b. Cabir EL-, *Ensâbu'l-Eşraf*, Dımeşk, 1997.
- BEYHAKÎ Ebubekir EL-, *Ma'rifetu's-Sünen-i ve'l-Âsâr*, 15 cilt, thk. Abdulmu'ti Emin Kal'aci, 1. b., Karaçi/Pakistan: Camiatu'd-Dirasati'l-İslamiyye, 1991.
- BUHÂRÎ, *Sahihu'l-Buhari*, 2. b., Riyad/ Suudi Arabistan: Daru's-Selam, 1999.
- , *Târihu'l-Kebîr*, 8 cilt, Haydarabat: Daru'l-Maa'rifi'l-Osmaniyye, t.y.
- BULUT Ali, “Kur'an Filolojisine Dair İbn Abbâs'a Nisbet Edilen Üç Eser”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2005).
- BUSTÎ Ebu Hatim ed-Darimi EL-, *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Ektâr*, 1. b., Daru'l-Vefa, 1991.
- CERRAHOĞLU İsmail, “Abdullah b. Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri”, C. 6, S. 2 (1972), ss. 74-83.
- CEVZÎ Ebu'l-Ferec İbn EL-, *Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn*, 4 cilt, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab, Riyad/ Suudi Arabistan: Dâru'l-Vatan, t.y.
- CEVZİYYE İbn Kayyim EL-, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, 17 cilt, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ciyîl, 1973.
- CÜRCÂNÎ Ebu Ahmed EL-, *el-Kâmil Fi Duafai'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdullah, Ali Muhammed Muavvid, 1. b., Beyrut/Lübnan: el-Kitabu'l-İlmiyye, 1997.
- ÇAKAN İsmail Lütfi, Muhammed EROĞLU, “Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 47 cilt, İstanbul /Türkiye: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, C. 1, s. .
- DÂREKUTNÎ Numan b. Dinar el-Bağdadi EL-, *Sünen-i Dârekutnî*, 5 cilt, thk. Şuayb el-Arnâvût, Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- DÂRİMÎ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram b. Abdussamed ED-, *Sünen-i Dârimi*, 4 cilt, Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni, 2000.
- DEMIRCI Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 5. b., İstanbul /Türkiye: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2016.
- EBÎ HÂTİM Ebu Muhammed er-Razi ibn, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1952.
- , *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1952.
- , *el-İlel li İbni Ebî Hâtim*, 6 cilt, thk. Said b. Abdullah el-Humeydî, Hâlid b. Abdurrahman el-Cerîsî, Metâbiu'l-Humeydî, 2006.

———, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ümem, 1953.

EBÛ BEKİR B. EBÎ ŞEYBE, *el-Kitabu'l-Musannefu fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*, 7 cilt, thk. Kemâl Yusuf, 1. b., Suudi Arabistan/ Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

EBÛ HATİM ED-DÂRİMÎ EL-BUSTÎ, *es-Sikât*, 9 cilt, Haydarabat/Hindistan: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973.

EBÛ ZEHRÂ Muhammed, *Fıkıh Usûlü*, 11. b., Ankara /Türkiye: Fecr Yayınları, 2013.

EBÛ ZEHV Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, çev. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, 2. b., Ensar Neşriyat, 2016.

EFENDIOĞLU Mehmet, *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler*, 1. b., İstanbul /Türkiye: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.

ENDÜLÜSÎ İbn Hazm EL-, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, 8 cilt, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.

EREN Mehmet, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 2. b., Ankara /Türkiye: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2018.

ERUL Bünyamin, *Hadis Tetkikleri Eleştirel Bir Yaklaşım*, Otto, 2016.

———, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 10. b., Ankara /Türkiye: Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.

FÂKİHÂNİ İskenderi el-Mâlikî Taceddin EL-, *Riyâdu'l-Efhâm fi Şerhi Umdetü'l-Ahkâm*, 5 cilt, thk. Nureddin Tâlib, Suriye: Daru'n-Nevadir, 2010.

FÎRUZÂBÂDÎ Mecdüddin Muhammed Ya'kub, *Tenviru'l-Mikbâs ü Tefsîri İbn Abbâs*, 1 cilt, Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, 2002.

GOLDZİHER Ignaz, *İslâm Tefsir Ekolleri*, çev. Mustafa İslâmoğlu, 1. b., İstanbul /Türkiye: Denge Yayınları, 1997.

GÖRMEZ Mehmet, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, 3. b., Otto, 2017.

GÜL Mutlu, *Hanefî Usulünde Hadis Tenkidi*, M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2018.

HAMZA MUHAMMED KÂSİM, *Menâru'l-Kârî Şerhu Muhtasarı Sahihu'l-Buhârî*, Dımeşk: Mektebetü Dâru'l-Beyân, 1990.

HANBELÎ İbnu'l-İmâd EL-, *Şezerâtu'z-Zeheb*, Kahire/ Mısır, 1350.

HAZRECI Ahmed b. Abdullah b. Ebi'l-Hayr b. Abdulalim EL-, *Hulâsetu Tehzib Tehzibu'l-Kemâl Fî Esmâ'r-Ricâl*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, 5. b., Beyrut/Lübnan: Mektebetü'l-Matbuatu'l-İslamiyye, 1416.

HUVEYNI Ebu İshak EL-, *Neslü'n-Nübbâl Bi Mu'cemi'r-Ricâli'l-Lezîne Turuccime Lehum Fadileti's-Şeyhi'l-Muhaddis Ebû İshak el-Huveynî*, 4 cilt, 1. b., Mısır: Daru İbn Abbas, 2012.

- İBN ASÂKİR, *Tarihu Dimeşk*, 80 cilt, thk. Amr b. Ğerâmete el-Umrevî, Daru'l-Fikir, 1995.
- İBN EBÎ HEYSEM Ebu Bekir Ahmed, *Tarihu İbn Ebî Heysem*, 2 cilt, thk. Salih b. Fethî el-Hilal, 1. b., Kahire/ Mısır: el-Faruk el-Hadisiyye, 2006.
- İBN ESİR İzzuddin, *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, 8 cilt, thk. Ali Muhammed Muavvid, Âdil Ahmed, 1. b., Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- İBN FÂRIS Ebu'l Huseyn, *es-Sahibi fi Fikhi'l-Lügati'l-Arabiyye ve Mesailiha ve Süneni'l-Arabi fi Kelâmiha*, Beyrut/Lübnan: Daru Mektebeti'l-Arif, 1993.
- İBN HALFÛN Ebû Bekir Muhammed b. İsmail, *Muallim bi Şuyûhi'l-Buhârî ve Müslim*, 1 cilt, thk. Ebû Abdurrahman Âdil İbn Sa'd, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.
- İBN HAYYÂN Ali b. Yusuf, *Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Fikir, 1420.
- İBN HİBBÂN Muhammed b. Hibban b. Ahmed b., *Kitâbu's-Sikât*, 9 cilt, 1. b., Haydarabat/Hindistan: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973.
- İBN KESÎR Ömer, *Tefsîru Kur'ânî'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419.
- İBN KUTEYBE Ebu Abdullah Muhammed b. Müslim, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.
- İBN MENCÛYE Ebû Bekir, *Ricâlu Sahihi Müslim*, 2 cilt, thk. Abdullah el-Leysî, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ma'rife, 1407.
- İBN MULAKKÎN, *et-Tevdîh li Şerhi'l-Câmiî's-Sahih*, 36 cilt, 1. b., Suriye/Dimeşk: Dâru'n-Nevâdır, 2008.
- İBN MÛSA Muhammed b. Ali b. Âdem, *Bahru'l-Muhîti's-Seccâc fi Şerhi Sahihi Müslim b. Haccâc*, 1 cilt, 1. b., Dâru İbn el-Cevzî, 1436.
- İBN MÛSA Muhammed b. Ali b. Adem., *Meşâriku'l-Envâru'l-Vehhâce ve Metâliu'l-Esrâru'l-Behhâce Fi Şerhi Sünen-i İbn Mâce*, 4 cilt, 1. b., Riyad/Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni, 2006.
- İBN SA'D Ebu Abdullah Muhammed, *et-Tabâkâtu'l-Kübrâ*, 8 cilt, thk. İhsan Abbâs, 1. b., Beyrut/Lübnan: Dâru's-Sadr, 1968.
- İBN SALAH, *Ulûmu'l-Hadis*, 1 cilt, thk. Nureddin Itr, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Fikir, 1986.
- İBN SELLÂM el-İbâdî, *Bed'ül-İslâm ve Şerâiu'd-Din*, Wiesbaden, 1986.
- İSFEHÂNÎ Ebû Nuaym EL-, *Ma'rifeti's-Sahabe*, thk. Muhammed Hasan İsmâil, Mes'ud Abdulhamid, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.
- KARATAŞ Mustafa, *Rivayet Tekniği Açısından Hadislerin Sayısı*, Ensar Neşriyat, 2017.

- KÂSİMÎ Muhammed Said b. Kâsım el-Hallak EL-, *Kavâidu't-Tahdîs Min Mustalahi'l-Hadîs*, 1 cilt, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.
- KASTALLÂNÎ Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulmelik EL-, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahihi Buhârî*, 10 cilt, 7. b., Mısır: Matbaatü'l-Kübra, 1323.
- KIZIL Fatma, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2014.
- KIRMÂNÎ Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Said Şemseddin EL-, *Kevâkibu'd-Derârî fi Şerhi Sahihi Buhârî*, 25 cilt, 2. b., Lübnan /Beyrut: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, 1981.
- KOÇYİĞİT Talât, *Hadis Usûlü*, 2. bsk., Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fak, 1975.
- KÖKSAL M. Asım, *Câetani'ye Reddiye*, 2 cilt, İstanbul /Türkiye: İz Yayıncılık, 2015.
- KÛFÎ Ebû Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salih el-İclî EL-, *Ma'rifetü's-Sikât Min Ricâli Ehli'l-İlmi ve'l-Hadîsi ve Mine'd-Duafâi ve Zikru Mezâhibehum ve Ehbaruhum*, thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bustî, 1. b., Suudi Arabistan/ Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1985.
- , *Târihu's-Sikât*, 1 cilt, 1. b., Daru'l-Baz, 1984.
- KÛRÂNÎ Ahmed b. İsmail b. Osman EL-, *el-Kevseru'l-Cârî ila Riyâdu Ehâdîsi'l-Buhârî*, 11 cilt, thk. Ahmed Azzu İnaye, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, 2008.
- KURTUBÎ Muhammed b. Abdilber en-Nemeri EL-, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Bucava, Kahire/ Mısır: Nahdetu Mısır, t.y.
- KURTUBÎ Şemseddin EL-, *el-Câmi' li Ahkâi'l-Kur'ân*, 20 cilt, thk. Ahmed Burdûnî, İbrahim Etfîş, 2. b., Kahire/ Mısır: Dâru'l Kütubi'l-Mısriyye, 1964.
- MEDÎNÎ Ali b. EL-, *el-İlel*, 2. b., el-Mekbetü'l-İslâmiyye, t.y.
- MEMDUHOĞLU Adnan, *Sahabenin İctihad Anlayışı*, (Doktora Tezi Tezi), Konya/Türkiye: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- MES'ÛDÎ, *Murûcü'z-Zeheb*, 4 cilt, 1. b., Bağdat/İrak: Asriyye baskısı, 1357.
- MIZZÎ Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf EL-, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâi'r-Ricâl*, 35 cilt, thk. Beşşar İvâd Ma'rûf, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- MURTAZÂ Ahmed b. Yahyâ b. EL-, *Tabakâtu'l-Mu'tezile*, Beyrut/Lübnan, t.y.
- MÛBÂREKFÛRÎ Ebû'l Âlâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim EL-, *Tuhfetü'l ahvezi bi Şerhi Cami'i't-Tirmizî*, 10 cilt, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.
- MÛNZİRÎ Zekiyuddin EL-, *Zikru Hâli İkrime Mevla Abdullah b. Abbâs ve Ma Kiyle Fihî*, 1. b., Lübnan /Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2000.
- MÛSLİM, *Sahihî Müslim*, Kahire/ Mısır: Daru'l-Hadis, 2010.

NESAI Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasani EN-, *Tesmiyetü Meşâyihî Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâi ve Zikru'l-Müdellesîn*, 1 cilt, thk. eş-Şerif Hâtim b. Ârif el-Avnî, 1. b., Mekke/Suudi Arabistan: Daru'l-Alemi'l-Fevaid, 1423.

NEVEVÎ Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. EN-, *Tehzîbü'l-Esmâ*, 4 cilt, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.

ÖZŞENEL Mehmet, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği*, 2. b., İstanbul /Türkiye: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.

RÂZÎ Fahreddin ER-, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3. b., Beyrut/Lübnan: Daru İhya'i-Türasi'l-Arabi, 1420.

SALIH Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir, 12. b., M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016.

SINDI Muhammed b. Abdulhadi Nureddin ES-, *Haşiyetü's-Sindi Alâ Sünen-i İbn Mâce*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ceyl, t.y.

SUYÛTÎ Abdurrahman b.Ebi Bekir Celaleddin ES-, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*, Kahire/ Mısır: Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Ammeti lil Kitab, 1974.

———, *Tabakâtu'l-Huffâz*, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1403.

———, *Târîhu'l-Hulefâ*, 1 cilt, thk. Hamdi Demirtaş, 1. b., Mektebetü Nazar, 2004.

———, *Tedribu'r-Râvi fî Şerhi Takribu'n-Nevevi*, 8. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l Kütübü'l-Arabiyye, 2006.

ŞA'BÂN Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, 22. b., Ankara /Türkiye: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015.

ŞAFİÎ Ebu Abdullah Muhammed b. İdris EŞ-, *el-Ümm*, 8 cilt, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ma'rife, 1990.

ŞANKITI Muhammed el-Hadari b. Seyyid Abdullah b. Ahmed el-Cekni EŞ-, *Kevseri'l-Meânî ed-Derârî fî Keşfi Habaya Sahihu'l-Buhârî*, 14 cilt, Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1995.

ŞEYBÂNÎ Yahya b. Muhammed b. Hubeyrete'z-Zühli EŞ-, *el-İfsah an Meaniye's-Sihah*, 8 cilt, thk. Fuad Abdulmun'in Ahmed, Daru'l-Vatan, 1417.

TABERÎ Ebu Ca'fer ET-, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mûluk*, 11 cilt, 2. b., Beyrut/Lübnan: Daru't-Turas, 1387.

———, *Tefsîru't-Taberî*, 26 cilt, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, 1. b., Daru'l-Hicr, 2001.

TABERÎ İbn Cerir ET-, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 24 cilt, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

- TAYÂLÎSÎ Süleyman b. Davud b. Carud ET-, *Müsned-i Ebi Davud et-Tayâlîsî*, 4 cilt, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin, 1. b., Mısır: Daru'l-Hacer, 1999.
- TIRMİZÎ Ebi İsa Muhammed b. İsa b. Sevre ET-, *Sünen-i Tirmizi*, 1 cilt, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2015.
- UREMÎ Muhammed Emin b. Abdullah EL-, *el-Kevâkibu'l-Vehhâc ve'r-Ravdu'l-Behhâc fî Şerhi Sahihî Müslim b. Haccâc*, 26 cilt, 1. b., Mekke/Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- VÂHIDÎ Ahmed b. Muhammed b. Ali EL-, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, 4 cilt, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 1. b., Lübnan/Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- YATKIN Nihat, "Abdullah B. Abbas Ve Rivayet Bağlamında Hz. Peygamber'le İlişkisi", *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli*, İstanbul /Türkiye, 2015, ss. 389-420.
- , *Abdullah İbn Abbâs ve Hadis İlmindeki Yeri*, Ankara /Türkiye, 2012.
- YILDIRIM Enbiya, *Hadis Problemleri*, Otto, 2015.
- YUSUF Muhammed Emin b. Abdullah b., *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, 1. b., Cidde/Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2018.
- ZEHEBÎ Ebu Abdillâh Şemsüddin, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 23 cilt, thk. Şuayb el-Arnâvutî, 3. b., Lübnan/Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- , *Tezkiretu'l-Huffâz*, Beyrut/Lübnan: İhyai't-Turasi'l-Arabi, t.y.
- , *Keşşaf Fi Ma'rifeti Men Lehu Rivayetun Fi'l-Kütübü's-Sitte*, 1. b., Cidde/Suudi Arabistan: Daru'l-Kible Li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1992.
- , *Mizanu'l-İ'tidal fî Nakdi'r-Ricâl*, 4 cilt, 1. b., Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Ma'rifeti, 1963.
- , *Tezkiretü'l-Huffâz*, 4 cilt, 1. b., Beyrut/Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- ZEHEBÎ Muhammed Seyyid Hüseyin EZ-, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 3 cilt, Kahire/ Mısır: Mektebetü Vehb, t.y.
- ZEYDAN Abdulkerim, *Ulûmu'l-Hadis*, 1 cilt, 1. b., Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2011.
- ZEYNE'L-ÂBIDÎN Ali b., *et-Tefsîr bi Şerhi'l-Câmiu's-Sağîr*, 2 cilt, 3. b., Riyad/ Suudi Arabistan: Mektbetü'l-İmam eş-Şâfiî, 1988.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Abdurrahman SAYILGAN
Tez Adı	'Allahım Ona Kitabı ve Hikmeti Öğret' Hadisi Çerçevesinde Abdullah b. Abbâs'ın Hadis İlmindeki Yeri
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 22.08.2019

İmza :

